

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

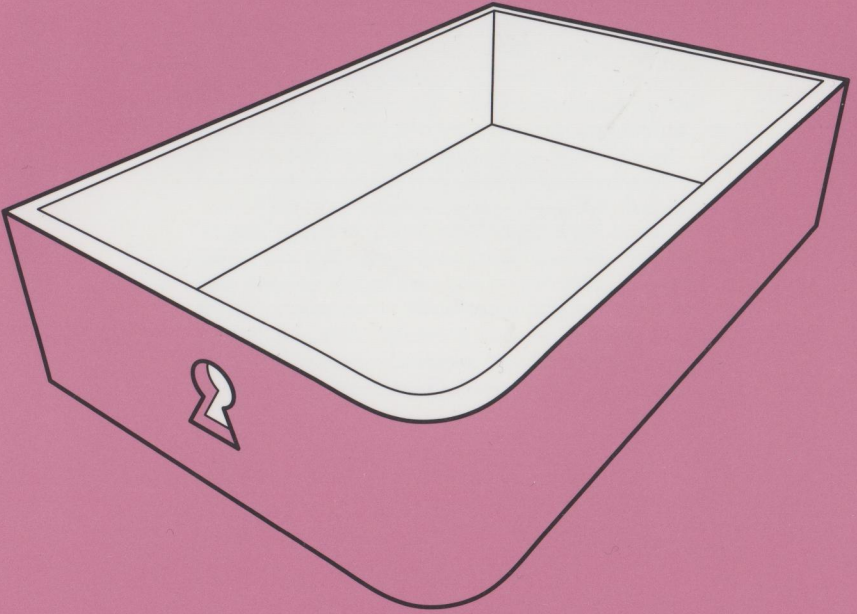
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Heinz Hartmann

Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu

METİS / ÖTEKİNİ DİNLEMEK

Heinz Hartmann

BEN PSİKOLOJİSİ VE UYUM SORUNU

Heinz Hartmann (1894-1970) seçkin bir ailenin çocuğu olarak Viyana'da doğdu. Babası bir dönem Avusturya büyükelçiliği de yapmış olan bir tarihçi, annesi heykeltıraş ve piyanistti. Tıp öğrenimini 1920'de Viyana'da tamamladı. 1927'de *Die Grundlagen der Psychoanalyse*'yi yayımladı ve kısa sürede ikinci kuşak Freudcu psikanalistlerin en önemli liderlerinden biri haline geldi. 1939'da yayımladığı *Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu*'yla daha sonraki 30 yıl boyunca geliştireceği kuramsal katkılarını temellerini ortaya koydu. 1938'de Nazi egemenliğindeki Avusturya'dan ayrılarak önce Paris'e, sonra İsviçre'ye ve son olarak da 1941'de ABD'ye geldi. 1932-1941 yılları arasında *International Zeitschrift für Psychoanalyse* dergisinin editörlüğünü, 1952-54 yılları arasında New York Psikanaliz Derneği'nin, 1951-57 yılları arasındaysa Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin başkanlığını yürüttü. 1959-70 yılları arasında aynı birliğin onursal başkanı olarak kabul edildi. 1945'te *The Psychoanalytic Study of the Child*'in kurucuları arasında yer aldı ve uzun süre bu dergide editör olarak görev yaptı. Çalışmalarını Anna Freud, Ernst Kris, daha sonraları Ruth Eisler ve Marianne Kris'le yakın işbirliği içinde yürüttü. Kris ve Loewenstein'la birlikte kaleme aldığı makalelerinde Freudcu psikanalizin kuramsal temellerini büyük ölçüde açıklığa kavuşturdu ve güncelledi. Başlıca makalelerini 1964'te *Essays on Ego Psychology* başlığı altında yayımladı.

METİS YAYINLARI

Ötekini Dinlemek 16

BEN PSİKOLOJİSİ VE UYUM SORUNU

Heinz Hartmann

**Özgün Adı: Ego Psychology and
the Problem of Adaptation
International Universities Press, Inc.
Madison, Connecticut, 1995**

© Heinz Hartmann, 1958

© Metis Yayınları, 2000, 2020

**International Universities Press, Inc. ve
Mark Paterson ile yapılan anlaşma ile yayımlanmaktadır.**

İlk Basım: Şubat 2004

Beşinci Basım: Aralık 2021

Dizi Yayın Yönetmeni: Saffet Murat Tura

Yayıma Hazırlayan: Hayrullah Doğan

Dizi Kapak Tasarımı: Yetkin Başarır

Grafik Tasarım: Semih Sökmen

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.

Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul

Matbaa Sertifika No: 44865

Metis Yayınları

İpek Sokak No. 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul

e-posta: info@metiskitap.com

www.metiskitap.com

Yayınevi Sertifika No: 43544

ISBN-13: 978-975-342-458-5

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

Heinz Hartmann

Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu

Çeviren

Banu Büyükkal

Dizi Yayın Yönetmeni

Saffet Murat Tura

İçindekiler

Sunuş

“Ben Psikolojisi Neden Gerekliydi?”

Saffet Murat Tura 7

BEN PSİKOLOJİSİ VE UYUM SORUNU

1 Benin Çatışmasız Alanı 17

2 Uyum 34

3 Uyum ve “Birbirine Uyuma”: Gerçeklik İlkesi 48

4 Ben Gelişimi ve Uyum 57

5 İçselleştirme, Düşünme ve Ussal Davranış 65

6 Benin Bütünleştirici İşlevlerinden Bazıları 80

7 Sağlık ve Eğitim Kavramları Açısından Olası Sonuçlar 85

8 Önbilinç Otomatizmleri 90

9 Ben Aygıtları. Özerk Ben Gelişimi 102

Kaynakça 111

Sunuş

“Ben Psikolojisi” Neden Gerekliydi?

Saffet Murat Tura

PSİKANALİZ birkaç istisna dışında genellikle psikiyatr ve psikologlar tarafından uygulanır. Keza psikanalitik literatüre önemli katkısı olan yazarlar da genellikle psikiyatri veya psikoloji kökenli olmuştur. Üstelik psikanalitik teorinin ana hatlarıyla dahi olsa hem tıp fakültelerinde psikiyatri dersi çerçevesinde hem de psikoloji fakültelerinde okutulması hemen hemen tüm dünyada yaygınlaşmış bir uygulamadır. Bununla beraber psikanalizin gerek tıp ve psikiyatri gerekse psikoloji disiplinleri bakımından daima sorunlu, gerilimli ve tartışmalı bir konumu olagelmıştır. Psikanaliz içinde “ben psikolojisi” gibi bir akımın doğması bu sorunlu ve tartışmalı konumla yakından bağlantılıdır. Bu nedenle öncelikle psikanalizin akademik çerçevede karşılaştığı güçlüklerle ve sebeplerine değinelim.

Psikiyatrinin bünyesinde yer aldığı tıp bir bilim değil, temel doğa bilimlerinin (bilhasa fizik ve kimyanın) uygulama alanıdır. Anatomi, histoloji gibi özel morfolojik bilgi alanlarını bir kenara bırakırsak fizyoloji, biyofizik, biyokimya gibi temel tıp bilimleri denen ve klinik öncesi tıp eğitimi oluşturan disiplinler bile kelimenin epistemolojik anlamıyla birer bilim değil özel bir ortamda (organizmada) fizik ve kimyanın hangi temel kurallarının nasıl çalıştığını inceleyen sistematik bilgi alanlarıdır. Bu nedenle de özünde temel jeolojik veya mühendislik disiplinlerinden farklı de-

ğildirler. Tıp disiplinlerinin bu temel fizikalist çerçevesi içinde psikiyatri disiplininin belli bir yer bulması bile ilginç bir tarihi gelişme göstermiştir. Çünkü diğer tıp dalları gerek hastalıkları açıklamak gerekse tedavi tekniklerini geliştirmek için son tahlilde fizik ve kimya kurallarının dışında temel bir bilim alanına başvurmak zorunda kalmazlar. Oysa psikiyatrinin söz konusu ettiği organizma işlevleri ve bozuklukları algı, duygu, düşünce gibi, en azından henüz ne fizikte ne de kimyada yeri ve tanımı olmayan kavramları devreye sokar. Bu durum ciddi bir epistemolojik problem oluşturur.

Psikiyatri disiplini algı, duygu, düşünce gibi organizma işlevlerinin tamamen fiziksel yasalar çerçevesinde çalışan bir organ olan beynin işlevleri olduğunu ciddi bir şekilde delillendirmeyi başarmıştır. Gerçekten de beynin çalışmasıyla ilgili yapılan en ayrıntılı incelemelerde dahi fizik yasalarının çiğnenmediği gösterilmiş ve bilinçli ruhsal faaliyetin beynin fiziksel çalışma tarzının sonucu olduğu kuşkuyla pek az yer verecek şekilde ortaya konmuştur. Bugün hangi psikolojik işlevin beynin neresinin ve hatta şimdilik kısmen kurgusal da olsa nasıl bir çalışma tarzının sonucu olarak ortaya çıktığına dair geniş kapsamlı ve ayrıntılı bilgilere sahibiz. Ancak bu fizyolojik bilgiler bir yanıt olmaktan ziyade evrenin en köklü problem alanlarından birini açığa çıkarmaktadır. Beyin tamamen fiziksel yasalar çerçevesinde çalışırken algı, duygu, düşünce gibi bilinçli ve fizik bilimi çerçevesinde henüz tanımı olmayan ruhsal işlevleri nasıl oluşturuyor? Böylece klinikte, felsefe tarihinin en köklü sorusu olan ruh-madde ikilemi bir kez daha ve bütün çarpıcılığıyla ortaya çıkmaktadır.

Bununla beraber bir bilim değil, bilimsel bir uygulama alanı olan tıp kaçınılmaz olarak pragmatiktir. Yanıtlayamayacağı derin teorik problemleri erteleyerek ilerler. Böylece psikiyatri disiplini nasıl büyük bir epistemolojik güçlüklerle karşı karşıya olduğunu görmezden gelerek işlemekte ve psikiyatrlar da disiplinlerinin temel teorik sorunsalına duyarsızlaşarak günlük pratiklerini sürdürmekte, gözlerinin önünde kaçan gerçeğe olan büyük teorik muam-

maya aldırmamaktadır. Sonuç olarak psikiyatri disiplini her geçen gün daha fazla ampirik-pragmatik (yani açıklayıcı teori üretimin-den yoksun) bir yön kazanmaktadır.

Bir tıp disiplini olarak psikiyatri kaçınılmaz olarak biyolojiyi temel alır. Bu nedenle de öteden beri temel paradigma olarak “or-ganikçi” bakış açısını benimsemiştir. Ancak psikiyatri, işlevleri konusunda özelleştiği organın (beynin), temel bilimlerle henüz açıklanamayan evrendeki en büyük muammanın ortaya çıktığı yer olmasından dolayı ve pragmatik gerekçelerle tıbbın temel fizikalist çerçevesinin dışındaki yaklaşımlara da açık olmak zorunda kal-mıştır. Fizikalist temel paradigmanın dışında kalmasına rağmen psikiyatri disiplini tarafından hatırı sayılır bir kabul gören yakla-şımaların başında psikanaliz gelir. Çünkü muhtemelen kurucusu Freud’un bir hekim, hatta iyi bir fizyolog olmasının getirdiği bir özellik gereği psikanalitik teori en temel fizikalist çerçevede belli bir tanım bulmasa bile, en azından temel biyolojik kavramlarla çe-lişmez.

Yukarda da belirttiğim gibi psikiyatri ile psikanalizin ilişkisi hiçbir zaman sorunsuz olmamıştır. Kurucusunun bir hekim ve önde gelen teorisyenlerinin hemen hepsinin psikiyatr olmasına rağmen psikiyatri pratiğinde psikanalize genel olarak daima biraz şüpheyile yaklaşmıştır. Bu şüphenin temelinde psikanalizin özel şartlarda gözlediğini söylediği fenomenlere (hatta bu fenomenlere getirdiği psiko-dinamik açıklamalara bile bir noktaya kadar) belli bir inanç-sızlık yer almaz. Psikiyatrların çoğuna göre psikanalizin, oluşturu-duğu özel psikanalitik ortamda gözlediğini ileri sürdüğü fenomen-ler doğrudur ve belli bir inceleme düzeyinde iyi açıklanmıştır. An-cak psikanalizi kabul etmeyen pek çok psikiyatra göre psikanaliz zahiri fenomenlerle uğraşmaktadır; psikopatolojik süreçlerin te-melindeki esas etkili faktörleri, yani beynin fiziko-kimyasal meta-bolizmasındaki bozuklukları göz ardı etmektedir. Bununla beraber en azından yakın bir geçmişe kadar önde gelen ve psikiyatri disip-linine katkıda bulunmuş psikiyatrların önemli bir bölümünün aynı zamanda psikanalist olması da açık bir paradokstur.

Bazı psikiyatrlar psikanalizin sağladığı sağaltımı da teorinin doğruluğuna delil teşkil etmesi bakımından yeterince ikna edici bulmamaktadır. Bunun belli başlı üç nedeni vardır. İlk olarak, psikanalize alınan pek çok insan psikiyatrik açıdan zaten hasta değildir. Belki yaşamla ilgili çeşitli güçlükler yaşamakta ve ıstırap çekmektedirler, ama hasta değildirler. Dolayısıyla bu insanların psikanalizden yararlandıklarını söylemeleri tıbbi bir kanıt oluşturmaz. İkinci olarak en azından bazı psikiyatrlar tarafından genel olarak psikoterapinin ve özel olarak da psikanalizin klinik etkinliğiyle ilgili araştırmalar yeterince tatmin edici bulunmamaktadır. Üçüncü ve en önemli nedense insan tıbbında bazı durumlarda sağaltımın başarılmasının, bu sağaltım tekniğini açıklayan teoriyi doğrulamaya yeterli olmamasıdır. Veteriner hekimlikten farklı olarak insan tıbbında özgül olmayan bir etki de sağaltıcı olabilir. Geleneksel olarak şamanların, şeyhlerin, din adamlarının ve modern Batı toplumlarında da her on yılda bir moda olan ve sonra giderek unutulmuş alternatif yaklaşımların sağladığı sağaltım başarısı, bilinen örneklerdir. Bu tekniklerin başarısı bilerek veya bilmeyerek insan tıbbında plasebo etkinliği olarak bilinen bir yöntemi kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Plasebo etkinlik, yani hastanın bir sağaltım aldığına inandırılarak ama aslında özgül olmayan bir teknik uygulanarak (mesela tuzlu su enjekte edilerek) tedavi(!) edilmesi zaman zaman ve belli bazı koşullarda tıbbın da başvurduğu bir yöntemdir. Bu tıbbi tekniklerde hastanın tedavi aldığına inanması ve tekniğe belli bir güven duyması esas sağaltıcı faktörü oluşturur. Son yıllarda işlevsel beyin görüntüleme tekniklerinin gelişmesiyle plasebo etkinliğin fizyolojisi aydınlatılmaya başlanmıştır. Araştırmalar bu gibi tekniklerde beynin ilgili bölgelerinde rahatlama hissinin yaratılmasını sağlayan endojen morfin salgılanmasının arttığını göstermektedir. Dolayısıyla psikanalizin klinik bir başarısı varsa bile, bu başarı pekâlâ sistematik olarak uygulanan bir plasebo etkinliğe bağlanabilir; dolayısıyla teoriyi doğrulamaz. (Psikanalizin veya psikanalizden türeyen psikoterapilerin sağaltım başarısının sistematik plasebo etkinliğe bağlı ol-

duğu yönündeki görüşün şahsi mesleki kanaatimi oluşturmadığını belirtmek isterim.)

Bütün eleştirel yaklaşımlara ve tıbbın temel fizikalizmine uygun olmamasına rağmen psikiyatri disiplini tarafından en çok saygı ve kabul gören, üstelik bu saygıyı yüz yıl gibi uzun bir süre devam ettiren tıbbi fizikalizm dışı tek yaklaşım psikanaliz olmuştur. Hatta 1950’li yıllarda yazılmış ABD kaynaklı psikiyatri ders kitaplarını incelersek psikanalizin neredeyse merkezi bir öneme sahip olmaya başladığını görürüz. Ancak bu dönem uzun sürmemiş, aynı yıllarda sessizce başlayan ama ani ve büyük bir atılım gösteren beyin fizyolojisi çalışmalarıyla gölgede kalmıştır. Bugün dünya ölçeğinde ve özellikle de Batı ülkelerindeki klinikleri temel alarak baktığımızda psikanalizin değilse bile (çünkü psikanaliz eğitimi özel psikanaliz enstitü ve kurumlarında verilir), psikanalizden türeyen psikoterapi tekniklerinin psikiyatri eğitiminin ihtiyari, ama yaygın bir parçası haline geldiğini söyleyebiliriz.

Doğrudan bir uygulama alanı olan psikiyatriden farklı olarak psikoloji insan davranışı konusunda temel bilim olma iddiasındadır. Onsekizinci yüzyıl devrimci Aydınlanmacılığının giderek etkinliğini yitirdiği bir dönemde iki köklü fikir akımı ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri daha çok Fransız Aydınlanmacılığının atıllaşmış bir devamcısı olan pozitivist akım, diğeryse kökenini Alman kültüründen alan tarihselci-yorumsamacı akımdı. Psikoloji, pozitivist akımın bir ürünüdür. Tarihselci-yorumsamacı akımın insan bilimlerinin doğa bilimlerinden farklı bir yöntembilim üzerine kurulması gerektiği, bu alandaki bilginin tamamen farklı bir doğada olması gerektiği şeklindeki tezine karşıt olarak pozitivist yaklaşım insan bilimlerinin doğa bilimlerinden devralınan yöntemlerle çalışması gerektiğini savunur. Keza pozitivistlikte göre insan bilimlerinde de doğa bilimlerinde olduğu gibi tümel bir bilgiye ulaşmak gerekiyordu. Bununla beraber pozitivist yaklaşımın bizzat doğa bilimlerini doğru yorumlayıp yorumlamadığı tartışmaya açık bir konudur. Çünkü pozitivistlik bilimi bir tür olguculuk olarak görür ve teorik açıklama fikrine kapalı olma eğilimindedir. Oysa doğa

bilimlerinde yöntembilimsel olarak olguların elde edilip derlenmesi değil, bilhassa fizikte gördüğümüz gibi teorik açıklama merkezi bir önem taşır.

Psikoloji disiplini pozitivist kökenleri itibariyle yöntembilime büyük önem vermiş ve kendini olguların elde edilip derlenmesiyle sınırlamaya çalışmıştır. Sonuç olarak psikoloji, mesela fizikte rastladığımız gibi büyük ve gelişmiş teoriler kurmaktan kaçınmıştır. Bu pozitivist (olgucu) eğilimin kaçınılmaz sonuçlarından biri de psikolojinin psikanalitik teori karşısında çekinceli bir tutum alması olmuştur. Gerçekten de analitik teori çok sayıda (belki gereğinden çok sayıda) varsayım içerir ve kurgusal tarafı ağır basar. Dolayısıyla psikanaliz, psikoloji disiplini tarafından da temel teori olarak kabul görmemiştir.

Psikolojinin psikanaliz karşısındaki görece kapalılığının nedenlerinden biri de psikoloji disiplininin genel olarak insan davranışını incelemeye çalışmasına karşılık psikanalizin klinik pratiği, dolayısıyla patolojik psikolojiyi temel alarak harekete geçmiş olmasıdır. Psikanaliz, kurucusu Freud'un nevrotik hastalarını sağlamak için geliştirdiği bir teknik olduğu gibi, analitik teori de bu patolojik fenomenlerden hareketle kurulmuştur. Gerçi analitik teori sadece patolojik fenomenleri açıklamakla kalmaz, genel olarak tüm insan davranışının kökenindeki güdülenmeleri ortaya koyar. Ancak patolojik psikoloji anlayışı, psikanalitik teorinin her satırına sinmiştir. Psikoloji disiplini ise genel insan psikolojisini, patolojik fenomenlerden hareketle değil, doğrudan kavramaya çalışır.

Görüldüğü gibi psikanaliz hem psikiyatri hem de psikoloji disiplinlerinden ne tam kabul görmekte ne de büsbütün reddedilmektedir. Öte yandan psikanalizin belki birkaç arızı örnek dışında bağımsız bir akademik statüsü olmamıştır. Yani psikanaliz, psikiyatri ve psikoloji disiplinleri dışında bağımsız bir üniversite disiplini haline gelememiştir. Bu disiplinlerse psikanalitik teori ve ihtiyari olarak da psikanalizden türemiş psikoterapiler bağlamında pratik eğitim vermekle kalmaz, bizzat psikanaliz pratiği eğitimi

vermezler. Psikanaliz pratiği eğitimi üniversite dışında özel enstitü ve kurumlarda verilir.

Bağımsız bir üniversiter disiplin olamayan psikanalizin, kendisini üniversitede çekincelerle temsil eden psikiyatri ve psikoloji disiplinleri karşısındaki tutumu ne olmuştur? Bu tutum zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişmekle beraber genellikle iki kutup arasında salınmıştır. Bir yanda psikiyatri ve psikoloji disiplinlerine neredeyse büsbütün kapanan, psikanalizi bu disiplinlerle teorik ve pratik olarak uzlaştırmaya çalışmayan psikanalistler vardır. Diğer kutuptaysa psikanalizle psikiyatri ve psikoloji disiplinlerini uzlaştırmaya çalışan örnekler yer alır. İlk grubun tipik sayılabilecek örneklerinden biri Jacques Lacan'dır. Psikiyatr olmakla ve zaman zaman da psikiyatri pratiğini sürdürmekle beraber Lacan psikanalitik teoriyi daima saf haliyle tutmaya çalışmış, şizofrenik durumlar gibi psikiyatrinin en yetkin olduğu konularda yazarken bile psikiyatrik bilgiyi görmezden gelmiştir. Bu "ortodoks" tutum psikiyatri eğitimi almamış, psikopatolojiyi Lacan aracılığıyla tanımış filozof ve yazarlarda pek çok yanlış ve spekülatif anlayışın gelişmesine yol açmıştır. Bu tutumun bir sonucu olarak Lacan, psikiyatri ve psikoloji disiplinleri dışındaki aydınlar nezdinde büyük bir sükseye sahip olmasına rağmen mesleki ortamda pek tanınmaz ve kabul görmez.

Diğer kutbun, yani psikanalizi psikiyatri ve psikolojiyle uzlaştırmaya çalışanların tipik örneği Heinz Hartmann'dır. Hartmann'ın öncülüğünü yaptığı ama Anna Freud, Ernest Kris, Rapaport ve Erik Erikson'un da önemli katkılarda bulunduğu "ben psikolojisi" ekolü Freud'un yapısal kuramını temel alarak tutarlı bir psikoloji teorisi geliştirmeye çalışmıştır. Psikanalitik teori tipik olarak ruh içi çatışma modelini temel alır ve nevrotik durumu insan psikolojisini anlamının anahtarı olarak koyarken bu yazarlar insan ruhunda nevrotik durum örneğinden kalkarak anlaşılacak yönleri de açıklamaya çalışmışlardır. Bu çerçevede devreye giren kavramlar ruh içi çatışmadan arınmış ben işlevleri ve uyum kavramlarıdır. Psikanaliz psikiyatri ve psikoloji disiplinleriyle uz-

laştırmaya çalışan yazarlarla, bu yönde bir çabası olamayan hatta bu eğilime muhtemelen karşı yazarlar arasındaki fark o denli büyüktür ki mesela yazdıklarına bakarak Lacan'la Hartmann'ın hemen hemen aynı dönemde yaşamış psikanalistler olduğuna inanmak bile zordur.

Bu kitapta ilk ve en temel örneklerinden birini bulacağınız ben psikolojisi akımı hedefine ulaşamamıştır. Bir başka deyişle psikanalizi psikiyatri ve bilhassa psikoloji disipliniyle uzlaştırmayı ve üniversiter yaklaşım içinde psikanalizin etkinliğini artırmayı başaramamıştır. Gerçi üniversitelerde kısa bir süre için bu yönde bir hareketlilik meydana gelmiştir ama izleyen yıllarda Davranışçı Psikoloji ekolünün gösterdiği atılım bu hareketliliği hızla kesintiye uğratmıştır. Bununla beraber ben psikolojisi akımı tamamen yararsız ve atıl bir teori olarak da kalmamış, hareket noktası ve hedefinin dışında gelişmelere neden olmuştur. Özellikle ABD'de gelişen psikanalitik psikoterapi teknikleri ve bilhassa destekleyici psikoterapi tekniği bu akıma çok şey borçludur. Üstelik psikanaliz tarihinin önemli dönüm noktalarından birini oluşturan ben psikolojisi akımı giderek nesne ilişkileri akımıyla bütünleşmiş ve bu şekilde de olsa psikiyatrik bilgiyle belli bir uzlaşma imkânını yakalamıştır.

Elinizdeki kitap 1939'da Almanca yazılmış, 1958 yılında da Hartmann'ın aradaki dönemde yaptığı çalışmalara uygun olarak düştüğü dipnotlar eklenerek, Dr. David Rapaport'un yazarı tarafından onaylanmış çevirisiyle İngilizce basılmıştır; biz de çeviride bu yeni baskıyı kullandık. Hartmann'ın bu kitabının pek çok psikanalitik kavramın netleşmiş tanımlarının bulunmasına yardımcı olduğunu, bu kitap sayesinde Freud'un yapısal teorisinin daha da yetkinleştiğini ayrıca belirtmekte yarar var.

BEN PSİKOLOJİSİ VE UYUM SORUNU

Benin Çatışmasız Alanı

PSİKANALİZ, uyum meselesiyle üç biçimde –ben psikolojisinin bir sorunu, terapide bir hedef ve eğitimsel bir mesele olarak– karşılaşır. “Benle bağdaşmış” kavramının oldukça iyi tanımlanmış olmasına karşın, “gerçeklikle bağdaşmış” teriminin deneyimlerin gösterdiği gibi çok çeşitli ve hatta kısmen çelişen görüşleri bile kapsayacak kadar esnek oluşu şaşırtıcıdır.

Tek başına psikanaliz uyum sorununu çözemez. Uyum aynı zamanda biyoloji ve sosyoloji araştırmalarının da konusudur. Bununla birlikte, psikanalizin uyuma kazandırdığı ve kazandıracığı önemli içgörülere, diğer yaklaşımlar ve yöntemlerle ulaşmanın neredeyse olanaksız olduğu söylenebilir. Bu nedenle, uyum sorununa yönelik tüm araştırmaların psikanaliz yoluyla keşfedilen temel olguları ve ilişkileri hesaba katmasını beklemek hakkımızdır. Uyum sorunlarına ilgimizdeki artışın başlıca nedeni, psikanalizde yaşanan ve dikkatimizin ben işlevlerine odaklanmasına yol açan gelişmelerdir; ama bir bütün olarak kişiliğe duyduğumuz ilginin artışı ve bunun yanı sıra akıl sağlığına ilişkin, “gerçekliğe uyum”u bir ölçüt olarak kullanan bazı kuramsal formülasyonların düşündürdükleri de bu ilgiyi beslemiştir.

Değineceğim konulardan kimileri iyi biliniyor, kimi tartışmalı, birkaç tanesi de dar anlamda psikanalitik olmayan meseleler. Ancak, söyleyeceğim her şeyin psikanalizin temel görüşleriyle uyumlu olduğuna inanıyorum. Kişiliğin merkezi alanına ilişkin somut sorunlar çerçevesinde geliştirilmiş olan kavramlar, ruhsal yaşa-

mın diğer alanlarına aktarmanın ve bu alanlarda egemen olan koşulların zorlamasıyla bu kavramların geçirdiği değişimleri araştırmanın –geniş anlamda– psikanalitik bir çaba olduğu şeklindeki görüşümü koruyorum.

Sistematik bir anlatıma girişmemekle birlikte, kendim için koyduğum sınırlar içinde sorunun boyutları üzerine birkaç yorumda bulunarak başlayacağım.

Psikanaliz oldukça erken bir dönemde, hatta belki en başından itibaren, biri daha dar, biri daha geniş iki amaç ortaya koydu. Patolojiyi ve normal psikoloji ile psikopatolojinin sınırında yer alan görüngüleri araştırmakla işe başladı. O dönemde çalışmalar id ve içgüdüsel dürtüler üzerine odaklanmıştı. Ancak, kısa zamanda bu dar alanın sınırlarını aşarak ruhsal yaşam üzerine *genel* bir kurama yönelmemize yol açan yeni sorunlar, kavramlar, formülasyonlar ve açıklama gereksinimleri doğdu. Bu yönde belirleyici ve belki de sınırları en iyi çizilmiş olan adım, yakınlarda ortaya atılan ben psikolojisi, yani Freud'un son on beş yıllık çalışmaları ve ardından ağırlıklı olarak –onun açtığı araştırma kanallarını izleyen– Anna Freud'un çalışmaları ve diğer bir alanda İngiliz okuludur. Bugün artık psikanalizin sözcüğün en geniş anlamında *genel* bir psikoloji olma iddiasında bulunabileceğinden kuşku duymuyoruz; ve psikanalitik sayılabilecek çalışma yöntemlerine ilişkin görüşlerimiz, olması gerektiği gibi, daha geniş, daha derin ve daha seçici bir hale geldi.

Anna Freud (1936: 4-5) psikanalizin hedefini üç ruhsal yapıya dair, olabilecek en kapsamlı bilgiye ulaşmak şeklinde tanımlamıştı. Ne var ki, psikolojide bu hedefe yönelik her çabanın psikanalitik olduğu söylenemez. Psikanalitik bir araştırmanın ayırt edici özelliği, konusu değil, bilimsel yöntembilimi ve kullandığı kavramların yapısıdır. Psikanalizin bütün psikolojik araştırmalarla paylaştığı bazı amaçlar vardır. Bu kısmen ortak amaçlar psikanalitik düşünce tarzının ayırt edici özelliklerini diğerlerinin arasından apaçık sıvırtır. (Sözgelimi, psikanalitik ben psikolojisiyle Alfred Adler'in psikolojisi arasındaki ilişkiyi düşünün.) Psicana-

lizdeki son gelişmeler onun başlıca özelliklerini, yani biyolojik yönelimini, oluşumsal, dinamik, ekonomik ve topografik bakış açılarını ve kavramlarının açıklayıcı niteliğini değiştirmedir. Bu nedenle de, psikanaliz ve analitik olmayan psikoloji aynı konu üzerinde çalıştığında, zorunlu olarak farklı sonuçlara ulaşacaklardır. Nihai analizde, neyin temel olduğuna ilişkin görüşleri farklıdır ve bu da onları farklı betimleyici ve ilişkisel önermelere yöneltir. Benzer bir durum, betimsel açıdan önemsiz özelliklerin biyolojusal ve türoluşsal açıdan vazgeçilmez olabildiği anatomide; ve analitik olarak özdeş olmalarına karşın diğer açılardan çarpıcı farklılıklar gösteren kömür ve elmas örneğinde olduğu gibi, kimyada da geçerlidir. Genel olarak, daha geniş bir kuramda önemli olan özellikler sınırlı bir bağlamda ele alındıklarında önemsiz hale gelebilirler. Bunlar sadece analoji olmakla birlikte geçerlidir; çünkü psikanaliz, herhangi başka bir psikolojik kurama kıyasla hem varsayımları hem de eylem alanı daha geniş olan, genel bir ruhsal gelişim kuramı olma potansiyeline daha çok sahiptir. Ancak, bu potansiyeli gerçeğe dönüştürmek için, psikanaliz ortaya çıkmadan önce psikolojinin konusu olan ve ayrıca bugün de psikolojinin ilgi alanına girdiği halde psikanalizin konusu olmayan psikolojik görüngüleri de psikanalizin bakış açısından araştırmaya başlamalı ve kuramımıza katmalıyız.

İd psikolojisi geçmişte ve bugün de psikanalizin “özel sahası” olmakla birlikte, ben psikolojisinin analitik olmayan psikolojiyle psikanalizin genel buluşma yeri olduğu sıkça dile getirilir. Psikanalitik ben psikolojisine yönelik itirazlar bile id psikolojisine yöneltilenlerden farklı, bilimsel eleştiride sık karşılaşılanlara daha çok benzeyen –daha az düşmanca ve daha az kategorik– itirazlardır. Bazı psikanalistler bunu ben psikolojisinin bulgularının geçersiz veya önemsiz olduğunun kanıtı olarak görürler. Ama bu haksız bir yaklaşımdır; yeni bir keşfe karşı gösterilen direncin, onun bilimsel öneminin doğrudan ölçüsü olamayacağı açıktır. Ayrıca, ben psikolojisinin daha hafif bir biçimde eleştirilmesinin, analist olmayanların onun geçmişini ve olasılıklarını genellikle kavra-

yamamalarından kaynaklandığı da düşünülebilir. Freud'un haklı olarak "sistem" gözüyle bakmaktan kaçındığı psikanaliz, yine de önermelerin bütünlüklü bir örgütlenmesidir ve psikanalizin parçalarını yalıtma yolundaki herhangi bir girişim yalnızca genel bütünlüğü bozmakla kalmaz, parçaları da değiştirir ve geçersiz hale getirir. Sonuçta, psikanalitik ben psikolojisi, –Fenichel'in (1937b) de yakınlarda işaret ettiği gibi– davranışların ayrıntılarına, bilinçli deneyimin bütün tonlarına, nadiren araştırılan önbilinç süreçlerine ve bilinçdışı, önbilinç ve bilinç düzeyindeki ben arasındaki ilişkilere büyük ve giderek artan bir ilgi göstermekle birlikte, "yüzey psikolojilerinden" köklü bir farklılık gösterir. Dinamik ve ekonomik bakış açıları, bütün ruhsal yaşam için geçerli olmakla birlikte, bu alanlara nadiren uygulanmıştır. Psikanalitik psikolojinin gelişim tarihi, ruhsal aygıtın *uyum yoluyla elde edilmiş başarılarla* götüren süreçlerini ve çalışma yöntemlerini neden henüz pek az anladığımızı açıklar. İdi kişiliğin biyolojik olan, beni ise biyolojik olmayan parçası olarak görüp geçemeyiz; uyum sorunu böyle bir bölme yapamayacağımız konusunda uyarır bizi. (Daha sonra bu konuda başka şeyler de söyleyeceğim.) Bununla birlikte, ruhsal yüzeyin ayrıntılarının önceleri görmezden gelebildiğimiz saf görüngübilimsel betimlemesinin ben psikolojisine temel oluşturduğu ve bu alanda özel bir önem kazandığı doğrudur, ayrıca doğaldır da. Ancak, bugünlerde ilgimizi çeken bu görüngübilimsel ayrıntıların yalnızca çıkış noktası işlevi gördüğünde herhalde hepimiz hemfikiriz. Olabildiğince çok sayıda betimleyici ayrıntı toplamak görüngübilimsel psikolojinin hedefidir, psikanalitik ben psikolojisinin değil; işte ikisi arasındaki temel fark buradadır. Sözgelimi, ben deneyimleri çeşitlerine odaklanan Federn'in ben psikolojisi hiçbir şekilde görüngübilimden ibaret değildir; deneyim çeşitleri burada diğer (libidinal) süreçlerin göstergesi işlevi görür ve betimleyici olmaktan çok açıklayıcı kavramlar olarak ele alınır.

Kuramla terapi tekniği arasındaki, psikanaliz için karakteristik olan sıkı bağ, ruhsal yapılar arasındaki *çatışmalarla* doğrudan ilgili ben işlevlerinin neden diğerlerinden daha önce ilgimizi çek-

tiğini açıklar. Ayrıca, diğer ben işlevlerinin ve çevreyle uzlaşma sürecinin –başından itibaren psikanalizde rol oynamış az sayıda sorun haricinde– bilimimizin daha geç bir aşamasına dek araştırma konusu olmamasının nedeni de budur. Psikanalitik gözlem, diğer ben işlevleriyle bağlantılı bu olgu ve sorunlarla sık sık karşılaşmış, ancak bunları nadiren ayrıntılı çalışma ve kuramsal düşünme konusu yapmıştır. İnanıyorum ki, patolojinin anlaşılması ve tedavisi açısından (ki şimdiye dek psikanalitik ilginin odağını oluşturan budur), bu işlevlerin, her nevrozun kökeninde yatan çatışmaların psikolojisine kıyasla daha az belirleyici olduğu ampirik bir olgudur. Ancak, burada bu işlevlerin esas olarak kuramsal önemini ele alacak ve bunu da tek bir bakış açısından yapacak olmama karşın, klinik önemlerini azımsama eğiliminde de değilim. Ben elbette çatışmalar içinde serpilir, ancak ben gelişiminin tek kökeni bu değildir. Birçoğumuz psikanalizin genel bir *gelişim psikolojisi* haline gelmesini umuyoruz; bunun için, ben gelişiminin diğer kökenlerini de kapsamlı bir biçimde ele alması, bu alanlarda analitik olmayan psikolojiyle elde edilen sonuçları kendi bakış açısı ve yöntemleriyle yeniden çözümlemesi gerekir. Doğal olarak bu, psikanalistler tarafından gelişimsel süreçlerin (özellikle de çocukların) doğrudan gözlemlenmesini daha da önemli hale getirir.

Çevreye gösterilen her uyum veya her öğrenme ve olgunlaşma süreci bir çatışma değildir. Algı, kasıtlılık, nesnenin kavranması, düşünme, dil, anımsama görüngüleri ve üretkenliğin; kavrama, emekleme, yürüme gibi devinimsel gelişimin iyi bilinen aşamalarının; ve tüm bunlarda ve daha birçoklarında örtük halde bulunan olgunlaşma ve öğrenme süreçlerinin *çatışma dışı* gelişiminden söz ediyorum. Burada saymayacağım, iyi bilinen birçok psikanalitik çalışmanın başlangıç noktası bu olmuştur. Doğal olarak bunların çoğu bu sorunlara günümüzün ben psikolojisi açısından yaklaşmaz. (Psikanalitik dürtü psikolojisinin ve ben psikolojisinin uğradığı değişiklikler E. Bibring (1936) tarafından incelenmişti.) Tüm bu işlevleri burada sıralamama gerek yok; bunları zaten biliyorsunuz. Ne saydığımız kadarlık etkinliklerin ve bunlarla bağ-

lantılı diğer etkinliklerin ruhsal çatışmadan nasiplerini almadıklarını; ne bunların gelişimindeki bozuklukların çatışmalara yol açmadığını; ne de bunların diğer çatışmalarla karışmadığını ima ediyorum. Tam tersine, bunların değişimlerinin içgüdüsel dürtülerin iyi bilinen tipik ve bireysel gelişimlerinde ve çatışmalarında, ayrıca kişinin bunlar üzerinde hâkimiyet kurma yetisini kolaylaştırmakta veya baltalamakta önemli rol oynadıklarını vurgulamak isterim. Herhangi bir zamanda etkilerini ruhsal çatışmalar bölgesinin dışında gösteren işlevler topluluğu için geçici olarak *benin çatışmasız alanı* terimini benimsememizi öneriyorum. Yanlış anlaşılma istemem; ruhta gelişimi ilke olarak çatışmadan muaf bir bölgenin varolduğunu iddia etmiyorum; ampirik olarak bireyin ruhsal çatışma alanının dışında kaldıkları *ölçüde* bazı süreçlerden söz ediyorum. Bireyin ruhsal yaşamının hem kesitsel, hem de dikey özelliklerinden hangilerinin bu çatışmasız alana ait olduğunu belirlemek pekâlâ olanaklı. Henüz sahip olmadığımız şey, bu alana ilişkin sistemli psikanalitik bilgi; gerçeklik korkuları, “normal” gelişimle sonuçlandıkları müddetçe savunma süreçleri, çatışmasız alanın savunma (ve direnç) türlerine ve bunların sonuçlarına, ve ayrıca içgüdüsel dürtülerin hedeflerinin yer değiştirmesine katkıları vb. üzerine yalnızca kısmi bilgilere sahibiz. Bu alanla *sınırlandırılmış* araştırmaların, akademik psikoloji araştırmalarının çoğu gibi, temel psikolojik ilişkileri kaçınılmaz olarak göz ardı ettiğini kanıtlamamız gerekmiyor.

Teknik açıdan önemi yadsınamasa da (sözgelimi direnç analizinde), bu çatışmasız ben alanının araştırılmasının genel olarak psikanaliz tekniğine katkısı, büyük olasılıkla savunmalar ve çatışmalar üzerine yürütülen araştırmalardan daha az olacaktır; ancak, burada bu konuyla ilgilenmeyeceğiz. Bu alanın tam da psikanalitik çalışmaların kapsamı dışında kalması gereken ve diğer psikolojik disiplinlere bırakılması daha iyi olacak ruhsal olayları içerdiği öne sürülebilir. Bu türden bir sınırlamanın ve geri çekilmenin temelsiz olduğunu daha önce belirtmiştim. Psikoloji, psikanalizle diğer psikolojik disiplinler arasında bölünemez; çünkü diğer di-

siplinler büyük önem taşıyan gelişimsel olguları geleneksel olarak “analiz dışı” kabul edilen alanlarda bile göz ardı eder. Psikanalizin genel bir ruhsal gelişim kuramı olma iddiasını ciddiye alırsak, bu psikoloji alanını da kendi bakış açımızdan ve kendi yöntemlerimizle, hem analiz hem de bebeğin gelişiminin doğrudan gözlemlenmesi yoluyla araştırmamız gerekir. Günümüzde benin çatışmasız alanı, eskiden bütün ben psikolojisinin olduğu gibi, sürekli olarak girilmesi gerektiği halde kuramsal olarak açıklanamayan “şu diğer alan” konumunda. Ancak yakında bu sınırlama da ortadan kalkacaktır.

Elbette uyum, hem çatışma durumuna, hem de çatışmasız alana ilişkin süreçler içerir. Burada ele alınan konularla benim ilk karşılaşmam da uyum sorunuyla bağlantılıydı. Sözelimi, dış ve iç uyaranları özümleyerek ortalama bir uyumluluğa ve normal uyuma götüren süreçlerle, daha iyi bildiğimiz ve gelişimsel bozuklukların nedeni saydığımız mekanizmaların etkileşimlerini somut bir vakada izlemek çok ilginç olurdu. Bu tür etkileşimleri karakter gelişimindeki sorunların birçoğunda, kişiliğin “ben ilgileri” dediğimiz yönünde ve benzerlerinde izlemek de aynı derecede ilginç olabilirdi. Örneğin, özel yeteneklerin, narsisistik enerji, nesne libidosu enerjisi ve saldırgan enerji dağılımı üzerine etkisi, bu yeteneklerin belirli çatışma çözümü biçimlerini kolaylaştırmadaki ve yeğlenen savunmaların seçimini belirlemedeki rolü, klinik olarak önemli ancak yeterince araştırılmamış problemlerdir. Hermann (1923), farklı bir açıdan da olsa, özel yeteneklerin psikanalitik olarak araştırılmasına önemli bir katkıda bulundu. Psikozyardaki çeşitli ben bozuklukları ve bazı psikofiziksel etkileşimler üzerine gerçekleştirilecek somut araştırmalar da bu çatışmasız alanı hesaba katmalıdır. İçgüdüsel dürtüler ve çatışmalar açısından ele alındığında bu problemlerin hiçbirisi tamamen çözülemez.

Anna Freud’un (1936) klasik çalışmasının gösterdiği gibi, ben dair bilgilerimiz savunma işlevleriyle başladı. Bununla birlikte, diğer ben işlevlerini ve ben etkinliğinin diğer yönlerini de incelememizi gerektiren bu psikanalitik alanı da ortaya çıkıtkla-

rını vurgulamak zorunda olduğum— birtakım sorunlar vardır. Benin gelişimi, id ve üstbenle savaşımı sırasında çözmesi gereken çatışmaların izi sürülerek betimlenebilir. Bunlara dış dünyayla çatışmaları da katarsak, durumu benin üç cephede sürdürdüğü bir savaş olarak değerlendirebiliriz. Ancak, bir analogiye gidersek, bir ülkenin, bir ulusun, bir devletin tanımı komşu uluslar veya devletlerle girdiği savaşların yanı sıra sınırlarını ve barış zamanında bu sınırlar üzerinden gerçekleştirilen alışverişi de içerir. (Bu, yapılabilecek analogilerden yalnızca biri; sözgelimi, burada sınır bölgesi konumunda olan şey, daha sık kullandığımız bir analogide, kişiliğin “merkezi bölgesi” dediğimiz şeyin temel bir parçasını oluşturur.) Ayrıca ülkenin nüfusu, ekonomisi, toplumsal yapısı, yönetimi vb. gibi alanlardaki barışçıl gelişmeler de bu tanımın kapsamındadır. Bir devlet, aynı zamanda yasama, yargı vb. yoluyla işlev gören bir yapılar sistemi olarak da görülebilir. Bu değişik bakış açıları arasında sistematik ilişkiler bulunduğu açıktır ve psikolojik çıkış noktamıza dönersek, bizi en çok ilgilendiren de bu ilişkiler olacaktır. Görevimiz, ruhsal çatışmanın ve “barışçıl” içsel gelişimin birbirlerini nasıl karşılıklı olarak kolaylaştırdığını ve baltaladığını araştırmaktır. Bu arada, çatışma ile gelişimin büyük oranda dış dünyayla ilişkisi sayesinde tanıdığımız yönü arasındaki etkileşimi de incelemeliyiz. Bu nedenle, basit bir örnek verirse, dik yürümeyi öğrenme işlemi; bünye, aygıtın olgunlaşması ve öğrenme süreçleri ile çatışmalara ve işlev bozukluklarına götürebilecek libidinal süreçler, özdeşleşmeler, endojen ve eksojen (içgüdüsel dürtü ve çevre) etmenleri birleştirir (krş. M. Schmideberg 1937). Bu süreçlerin hiçbirisi gelişimin bu önemli aşamasını tek başına açıklayamaz.

Ne var ki, çatışma durumu ve barışçıl gelişim arasındaki karşıtlığın doğrudan doğruya patolojik-normal antitezine karşılık geldiğini varsaymak yanlış olur. Normal bir insan ne sorunlardan ne de çatışmalardan muaftır. Çatışmalar insanlık durumunun bir parçasıdır. Patolojik vakalarda çatışmaların yayılma alanı ve yoğunluğu, doğal olarak, normal vakalardankinden farklıdır. Patolojik-normal,

savunma kaynaklı-savunma kaynaklı olmayan (veya, çatışmadan doğan gelişme-çatışmasız gelişme) antitezleri birbiriyle çakışmaz; ilkinde karşıtlık oluşturan bozuklukla başarı, ikincisindeyse çatışmayla çatışma yokluğudur. “Başarılı” bir savunma, kazanmak açısından “başarısızlık” anlamına gelebileceği gibi, tam tersi de olabilir. Bu klişenin bir kez daha açıkça dile getirilmesi gerekli olabilir; çünkü deneyimler bu iki antitez arasında genellikle hiçbir ayırım yapılmadığını gösteriyor. Bunu söylerken, çatışma sorununa en verimli yaklaşımın bozuk işlevlerin incelenmesi olduğunu sorguluyor değilim (tahmin edilebilir gerekçelerle); çatışmasız alanın araştırılmasında aynı yaklaşımın mı esas alınacağını, yoksa bozuk olmayan gelişimin (doğrudan ve dolaylı) gözlemlenmesi yaklaşımının mı kullanılacağını henüz kesinleşmemiş olduğunun da farkındayım.

Psikanalizin araştırdığı veya etkilediği alanlar, sözgelimi eğitim ve sosyoloji, çatışmasız alan ve uyum yönünde ufkumuzu genişletmemizden kazançlı çıkacaktır. Birkaç tanıdık sorunu yeni bir açıdan tekrar inceleyerek, ben psikolojisinde bu tür bir genişlemenin çıkış noktalarını göstermek kolaydır. Anna Freud’un çalışmaları önemli bir ben işlevleri grubunu ilk kez derinlikli biçimde dile getirdiği için, örneklerimi onun çalışmalarından seçeceğim. Bu örnekler yalnızca bir bakış açısını vurgulayacak ve psikanalize yeni bir şey getirmeyecek. Anna Freud (1937), Budapeşte’deki kongrede sunduğu makalenin tarihsel kısmında, psikanalitik kuramın değişimlerinin ve psikanalitik ilginin odağının değişmesinin psikanalitik eğitim görüşüne yansıdığını gösterdi; kuramsal farkındalıktaki her genişleme, eğitimdeki çarpık görüşlerin farkına varılmasını ve düzeltilmesini sağlar. Örneğin, bir zamanlar “nevrozun önlenmesi” psikanalizin eğitime temel katkısı olarak görülüyordu. Gerçekten de o sıralarda hem yazılı, hem de sözlü bildiriler, yalnızca eğitimin değil, bütün kültür tarihinin “nevrozun önlenmesi”nin bir parçasından ibaret hale geleceği beklentisini yansıtıyordu. Anna Freud ayrıca benin psikanalitik olarak daha açık biçimde anlaşılmasını, hem tutulmuş genel yön, hem de

tek tek vakaların ele alınması açısından eğitimi değiştirmesi gerektiğini gösterdi. Sanırım az önce söylediklerim ışığında bu düşünce akışını sürdürebilirim. Şimdiye dek psikanalitik ben psikolojisi esas olarak bir çatışma psikolojisi olagelmıştır; gerçekliğe uyum sağlamış gelişmelerin çatışmasız yolları bu psikoloji için ancak çevresel bir konu olarak kalmıştır. Bir bilim bir sonuçtan diğerine el yordamıyla ilerleme hakkına sahiptir; ampirik bilimler bunu yapmak zorundadır. Ne var ki, eğitim daima –bilimsel olan veya olmayan– bir bütünsel kişilik kavramı üzerine inşa edilmiştir ve hedefleri özgül olarak uyum başarılarıyla ilgili toplumsal normlardır (bunun tek istisnasını daha sonra ele alacağız). Demek ki, eğitsel bir yaklaşım, ancak ve ancak gelişimin tüm cephelerini, bunların yapılarını, biyolojik hiyerarşilerini, ve başarı ve uyum açısından değerlerini hesaba katarsa toplumsal bir şansa sahip olabilir (şu an için bunun getirdiği değerler sorununu görmezden geliyoruz).

Örneğin, içgüdüsel dürtülerle *ruhsal gelişim* arasındaki ilişkilerin bazıları iyi bilinmektedir. İçgüdüsel dürtülerle ilgili çatışma ve tabuların zihinsel gelişimi nasıl geçici veya kalıcı olarak sekteye uğratabileceğini biliyoruz. Diğer yandan, Anna Freud ergenlikte içgüdüsel dürtüyü dolaylı yollardan denetim altına alma girişimini temsil eden düşünselleştirmenin, içgüdüsel tehlikeye karşı bir savunma işlevi üstlenebileceğini göstermiştir. Ancak, bu sürecin, içgüdüsel dürtülere karşı çalışan bu savunma mekanizmasının aynı zamanda bir uyum süreci olarak da görülebileceğini ortaya koyan, gerçeklik yönelimli başka bir cephesi daha vardır. Anna Freud (1936: 179) “içgüdüsel tehlike insanları zeki kılar” derken bunu kasteder. Şimdi şunları sormamız gerekir: İçgüdüsel dürtüyü denetim altına almak için tam da bu yolun seçilmesini belirleyen nedir? ve; Bir kişinin kullanacağı düşünselleştirme derecesini belirleyen nedir? Kesinlikle çok karmaşık olan bu ilişkiler yumağının bazı parçalarına –örneğin ilk çocukluktaki çözüm bulmaya yönelik girişimlerin gelişimsel önemine– aşınayız. Bununla birlikte, özerk bir zekâ denetiminin, bağnaz bir değişken olarak,

savunma sürecinin seçimini ve başarısını belirleyen etmenlerden biri olduğu varsayımını da korkmadan yapabiliriz. Bu konularda bütünü bilgisiz olmamakla birlikte, sistemli bilgiden de yoksunuz. Düşünmeyi öğrenme ve genel olarak öğrenme, içgüdüsel dürtülerin ve savunmaların yanı sıra ve kısmen onlardan bağımsız olarak varolan bağımsız biyolojik işlevlerdir.

Düzenli düşünme her zaman doğrudan veya dolaylı olarak gerçeklik yönelimlidir. İçgüdüsel dürtülere karşı bir savunmanın zihinsel başarılarında artışa yol açması, çatışmanın belli şekillerdeki çözümlerinde dış gerçekliğe uyum sürecine dair biyolojik güvencelerin varolabileceğini gösterir. Bu, elbette bütün savunma süreçleri için geçerli değildir; ama düşünselleştirme söz konusu olduğunda, ergenlikteki gelişmenin dışında bile geçerlidir. “İçgüdüsel yaşamın bu şekilde düşünselleştirilmesi, yani içgüdüsel süreçleri bilinçte ele alınabilecek düşüncelerle bağlantılandırarak yakalama girişimi, insan beninin en genel, en erken ve en gerekli edimlerinden biridir. Bunu benin bir etkinliği değil, vazgeçilemez bileşenlerinden biri olarak görüyoruz” (Anna Freud 1936: 178).

O halde, bu görüngünün bir savunma olarak betimlenmesi, onu tam olarak tanımlamaya yetmez. Tanım aynı zamanda görüngünün gerçeklik yönelimli ve uyumu kolaylaştırıcı özelliklerini ve düzenlemelerini de içermelidir. Bizi daha genel olarak ilgilendiren, halihazırda çatışmanın bir parçası olmayan ben işlevlerinin, savunmayı dolaylı olarak ne tarzda ve hangi dereceye kadar düzenlediğidir. Hem zaten, ruhsal gelişim içgüdüsel dürtülerle, sevgi nesneleriyle, üstbenle ve benzerleriyle savaşımın basit bir sonucu da değildir. Sözelimi, yaşamın ilk anlarından itibaren işlev görmeye başlayan kimi aygıtların bu gelişime hizmet ettiğini varsaymak için bazı gerekçelerimiz var; ama bu konuyu daha sonra ele alacağız. Şimdilik yalnızca bellek, çağrışımlar ve benzerlerinin, benin içgüdüsel dürtüler veya sevgi nesneleriyle ilişkisinden türemesine olanak bulunmayan işlevler olduklarını, ama bunları ve gelişimlerini kavrayabilmemiz için *önkoşul* oluşturduklarını söylemekle yetinmeliyiz.

Bir savunmanın başarısını değerlendirirken yalnızca içgüdüsel dürtünün kaderini ve bene sağlanan korumayı değil, aynı zamanda bu savunmanın çatışmayla doğrudan ilişkili olmayan ben işlevleri üzerindeki etkilerini de –eskisinden daha yoğun bir biçimde– araştıracağız. Ben gücü, ben zayıflığı, benin kısıtlanması vb. kavramlarının hepsi de bu alanla bağlantılıdır, ancak bu özgül ben işlevleri ayrıntılı biçimde incelenmedikleri sürece belirsiz kalmaya mahkûmdur. Ben gücü –çatışma alanındaki savaşımelerde kendini çarpıcı biçimde göstermekle birlikte– yalnızca benin çatışmaya katılan sınır bölgesiyle tanımlanamaz. Analojimize dönersek, sınırları savunan orduların etkili olup olmamaları cephe gerisinden aldıkları veya almadıkları desteğe de bağlıdır. “Güçlü” ya da “zayıf” benlerin ampirik (kuramsal değil) bağıntıları olan yetenek, karakter, irade vb. etmenleri bir kez nesnel olarak belirleyebilirsek, benin gücünü benin id veya üstbenle olan ilişkisine bakarak belirleyen bildik tanımların göreliliğinden de kaçabiliriz. Bundan sonra –gerçeklik üzerindeki hâkimiyetle başarı ya da ben gücü arasındaki ilişki çok karmaşık olmakla birlikte– farklı bireylerin ben güçlerini karşılaştırabiliriz. Hendrick’in (1936) çalışması ben gücünün bu şekilde tanımlanmasına yönelik bir adımdır.

Klinik çalışmalarımızda, zihinsel ve devinimsel gelişimdeki vb. farklılıkların, çocuğun çatışmalarla başa çıkmasını nasıl etkilediğini, sonra da bunun zihinsel ve devinimsel gelişim üzerindeki etkilerini günbegün gözlemliyoruz. Bu tür gözlemler çatışma alanıyla diğer ben işlevleri arasındaki etkileşimi betimsel olarak bir yere oturtur. Bu *gerçek bir etkileşimdir*; yani, ruhsal bir sürecin üst belirlenimine bir örnektir. Yine de, bu görüngülerle karşılaşma tarzımıza bağlı olarak, ben sürecinin iki *yönünden* de söz edebiliriz; çünkü ilk olarak içsel çatışmayla ilişkisi, sonra da gerçekliğe hâkimiyet aygıtlarına bağımlılığı ve bunlar üzerindeki etkisi açısından incelediğimiz, genellikle tam olarak aynı süreçtir. Bir noktada bir sürecin patolojisine, uyum bozukluklarıyla oluşumsal ilişkisine ilgi duyarken, başka bir noktada ilgimiz aynı sürecin farklı bir bağlamda kazandığı ek uyum değerine kayabilir. Sürecin

hangi yönünün önem kazanacağını belirleyen bakış açımızdır; iki ilişki iki farklı bakış açısına aittir (krş. s. 82 ve sonrası, sağlık ve çatışma üzerine).

Diğer bir örnek olarak *fanteziyi* seçeceğim ve bu da bizi aynı sonuca götürecektir. Fantezi, çocuk psikolojisi ve eğitimde önemli olmakla birlikte, yetişkinlerin analizinde de sürekli olarak onunla uğraşırız. Sözcüğün dar anlamıyla nevrozların psikolojisinde fantezi oluşumunun rolünü size anımsatmama gerek yok. Anna Freud (1936) son kitabında çocuğun gelişiminde fantezinin işlevini ele alır. Fantezide gerçekliğin yadsınmasını inceler ve gerçekliğin hoş gitmeyen bir parçasını kabullenmeyi reddeden çocuğun nasıl belli koşullar altında bunun varlığını yadsıyabileceğini ve yerine fantezi oluşumlarını koyabileceğini gösterir. Bu, normal ben gelişiminin sınırları içindeki bir süreçtir. Anna Freud bu tür bir sürecin patolojik hale gelip gelmeyeceğini neyin belirlediğini sorar. Bu, birkaç etmene bağlı olsa gerek. Bunlar arasında algılama, düşünme ve özellikle nedensel düşünme gibi, insanın çevresiyle ilişkisini güvence altına alan ben aygıtlarının olgunlaşma derecesi kesinlikle önemli bir rol oynar. Anna Freud şöyle yazmıştır: “... belki de ... olgun benin gerçeklikle bağı genellikle çocuk beninkinden daha güçlüdür...” (1936: 87). Ruhsal ekonomi açısından bakıldığında, yetişkinde bir fantezinin gerçekliğin önemli bir parçasının yerine geçmesi, aynısının çocukta olmasından çok farklıdır. Zekânın gelişimi ve ketlenmesinde olduğu gibi burada da, sözünü ettiğimiz ben aygıtlarının işlevini ve gelişimini araştırmalıyız; çünkü bunlar bilinmeden sorumuz yanıtlanamaz. (Psikolojik araştırmalar bazı dikkate değer sonuçlara ulaştı; fantezi ve silimsiz imge yeteneği* arasında bir ilişki buldu. Silimsiz imge yeteneği, Jaensch’e (1923) göre, “hem önemli başarılar, hem de düşsel, fantastik bir varoluş için potansiyel bulunduğu anlamına gelir.” Ancak, bu yollardan hangisinin seçileceğini belirleyen, silimsiz imge yeteneği değil, kişiliğin toplamıdır. Yani, akademik psikoloji buradaki anahtar soru

* Önceden algılama ve nesneliteyi yadsınma yeteneği. –ç.n.

karşısında bizi bir kez daha karanlıkta bırakıyor.)

Daha önceki meselemize dönersek, şimdi şunu sormalıyız: Fantezinin olumlu, uyuma yönelik unsurları nelerdir? Bu soruyu yanıtlarken gerçekliği sınamanın temel biyolojik önemini, özellikle de gerçeklikle fantezi arasındaki ayrımı kesinlikle unutmayaacağız. Freud'dan sonra fantezi kurmanın genel özelliklerini araştıran tek psikanalitik yazar olan Varendonck (1921), düş çalışmasının tersine fantezi kurmanın biyolojik anlamının uyanık yaşamın sorunlarını çözme girişimlerinde yattığını öne sürer. Burada parantez içinde belirtmek istiyorum ki, Varendonck'un fantezi incelemesinde, bizim sorunumuz açısından önemi yakınlarda Kris (1939) tarafından da vurgulanmış olan önbilinç mekanizmalarıyla tekrar karşılaşırız. Fantezi geniş ve biraz belirsiz bir kavramdır. Yine de, bu şekilde adlandırılan görüngülerin hepsi bir dereceye kadar birbirleriyle ilişkili gibi durmaktadır. Fantezinin –yalnızca yeni birleşimler oluşturma yeteneği anlamında değil, aynı zamanda simgesel, resimsel düşünce anlamında da– tartışmasız olarak ussal düşüncenin egemenliğinde olduğu iddia edilen bilimsel düşüncede bile verimli olabileceği genel bir bilgidir. Bunun aksini savunan katı bir ruh sağlığı görüşü bulunsa da, sağlıklı yetişkinin ruhsal yaşamı büyük olasılıkla bazı gerçekliklerin yadsınması ve yerine fantezi oluşumunun konmasından hiçbir zaman tam olarak kurtulamaz. Dinsel fikirler ve çocuk cinselliğine yönelik tutumlar buna örnek gösterilebilir.

Gerçeklikle ilişkinin *dolambaçlı yollardan* öğreniliyor olması olanaklı, hatta olasıdır. Gerçekliğe uyum, ilk başta gerçek durumdan kesin olarak uzaklaştıran yollar izleyebilir. Oyunun işlevi buna iyi bir örnektir; elbette burada oyunla ilgili herhangi bir erekbilimsel kuramdan değil, oyunun insan gelişimindeki edimsel rolünden söz ediyoruz. Diğer bir örnek de fantezinin öğrenme sürecindeki yardımcı işlevidir; fantezi daima başlangıçta gerçek duruma sırt çevrilmesini gerektirse de, aynı zamanda gerçeklik için bir hazırlık işlevi görüp, ona daha fazla hâkim olunmasını da sağlayabilir. Gereksinimlerimiz ve hedeflerimiz ile bunları gerçekleştirmenin olası

yolları arasında geçici bağlantılar kurarak bir sentez işlevi görebilir. Kişiyi dışsal gerçeklikten uzaklaştırırken ona içsel gerçekliğinin kapılarını açan fanteziler olduğu iyi bilinir. Psikanaliz bunları bilimsel araştırmanın alanına sokmadan çok önce de bu tür “fantezilerin” içeriğini ruhsal yaşamın temel gerçekleri oluşturuyordu. Bu fantezilerin birincil işlevi, dışa yönelik olmaktan çok kendine yöneliktir; ancak ruh içi yaşama dair içgörüdeki artışın genel önemini ve bunun dış dünyaya hâkim olma konusundaki özel önemini yadsıyacak son kişiler bizler olmalıyız.

Gerçeklik bilgisi’nin gerçekliğe uyum’la eşanlamlı olmadığına işaret etmeliyim. Bunu daha sonra daha ayrıntılı olarak ele alacağım. Yukarıda sözü edilen, uyumun farklı yönlerini ayırma gereksinimine bir örnek de budur. Durum paradoksal görünüyor; çıkış noktamız patoloji, nevrozların ve psikozların psikolojisi olduğu için, gerçekliğe giden en kısa yolların olumlu gelişimsel anlamını abartmaya varıyoruz ve ancak gerçekliğe uyum meselesinden yola çıktığımızda fanteziden geçen dolambaçlı yolların olumlu değerini kavrayabiliyoruz. Yine de, ilk önce bir görüş açısından sonra diğerinden ele alındığında olumlu veya olumsuz değer kazanan, aslında aynı görüngüdür. İlk bakış açısına göre “olumlu”, “nevrozun önlenmesi” anlamına gelir; ikincisine göre ise “uyumun genel olarak artırılması” anlamındadır. Yalnızca erken ve tek yanlı bir değerlendirme bu temel birliği göz ardı edebilir. Psikanaliz, bu süreçlerin, normal psikolojinin alanına giren, ama psikanalitik olmayan normal psikolojiyle doğal olarak anlaşılabilen diğer yönünü ele alma fırsatını uzun süre yakalayamadı.

Yadsıma kaçışa dayanır, hele *kaçınma*’nın temeli açıkça kaçıştır. Anna Freud (1936) bize ikisinin de nasıl benin kısıtlanmasıyla sonuçlandığını gösterdi. Ancak güçlüklerle karşılaşılan bir çevreden kaçınma –ve bunun olumlu bağıntısı, eylem için daha kolay ve daha iyi olanaklar sunan bir çevre arayışı– çok etkili bir uyum sürecidir (ayrıca, kendine yönelik ve dışa yönelik uyumlar şeklindeki yaygın karşıtlaştırmayı da aşar). Belki, ulaşılabilen çevreler arasında daha uygun bir çevre arayışına (ve benzer şekilde ola-

naklı işlevlerin en uygununu bulma çabasına) –geniş anlamda– uyum süreçleri arasında şimdiye kadar yapılandan çok daha merkezi bir konum verilmelidir (krş. A. E. Parr 1926). Hayvanlar âleminde bu süreci izlemek kolaydır; kuşkusuz insan davranışında da bunun sayısız örneği vardır. Demek ki, yadsıma ve kaçınma da diğer ben eğilimleri grubuyla ilişki içindedir.

Fanteziler için –bu açıdan– geçerli olan, *duygusal eylem* için de geçerlidir. Duygusal eylem, nevrozların psikolojisi açısından bakıldığında –ussal eylemin kuramsal idealinin tersine– genellikle ilkel ruhsal durumların acınacak bir kalıntısı, normalden bir sapma olarak görünür. Duygusal eylemin terapide ve gelişimde yol açtığı zorlukları açık seçik görürken, aynı zamanda gerçekliğe hâkim olma yolunda itici bir güç de sağladığını o kadar net göremeyiz. Yine de, duygusallığın birçok ben işlevinin örgütlenmesinde ve kolaylaştırılmasında kilit rol oynadığını biliyoruz; Freud’un (1937) analizden kişiyi bütün tutkularından arındırmasının beklene-meyeceğini söylerken kastettiği de buydu.

Daha başka örnekler vermek kolay, ancak yalnızca bir tanesinden, psikanalizin sosyal bilimlere uyarlanmasından söz edeceğim. Bu örneğin, uyum kavramının kuramımız açısından vazgeçilmez olduğunu ve çatışmasız ben alanının çalışmalarımıza dahil edilmesi gerektiğini özellikle net bir biçimde gösterdiğini düşünüyorum. Psikanalizin sosyolojinin temel bilimlerinden biri olduğuna inanıyoruz. Waelder (1936a) kısa bir süre önce psikanalizin sosyal bilimlerin özel sorunları açısından önemini incelemişti. Psikanaliz ve sosyolojinin ilgi odakları farklıdır; sosyoloji için büyük önem taşıyan birçok sorun psikanalizde ikincil önemdedir. Sosyolojinin odağı toplumsal eylem, toplumun belirlediği görevlerde (yani uyum görevleri) başarı veya başarısızlıktır; ve çatışma psikolojisi, saldırgan ve libidinal itkilerin kaderi vb. ile ancak bunlar toplumsal davranışta kendilerini gösterdiklerinde ilgilenir. Sosyolojide önemli olan başaran (sözcüğün en geniş anlamında) olarak insandır; öncelikle ruhsal aygıtın başardıkları araştırılır, zorluklarla nasıl başa çıkıldığı ancak dolaylı olarak gündeme gelir. Psikoloji

için hem çatışma hem de başarı vazgeçilmez bakış açılarıdır. Psikanalizin sosyolojide uygulanması bu iki bakış açısı arasında eşgüdüm sağlar. Çatışmasız ben alanının ve işlevlerinin araştırılmasının –ve uyum sorununun daha derin bir biçimde incelenmesinin– sosyolojiyle psikanaliz arasındaki sahipsiz bölgeyi açacağını ve böylelikle psikanalizin sosyal bilimlere katkısını genişleteceğini umuyoruz. Bunun olası olduğu kolayca gösterilebilir, ancak burada somut örnekler vermem mümkün değil.

Uyum

BURAYA KADAR, psikanalitik ben gelişimi kuramının genişletilmesini savundum ve bunun nereden başlaması gerektiğini göstermeye çalıştım. Bu genişleme ve içinde barındırdığı (daha sonra ele alınacak olan) ben işlevi kavramlarını akla getiren ve bunlara köken oluşturan, ben üzerine bugünkü psikanalitik anlayışımızdır. Bu tür bir genişlemenin tek tek vakaların veya somut durumların incelenmesini de temel alabileceği açıktır. Kuramsal yaklaşımın çok yönlü somut görüngülerin incelenmesine üstünlüğü, hiç değilse daha kısa olmasıdır.

Aşağıda psikanaliz kuramı için önem taşıyan, geniş bir alana yayılmış uyum sorunlarını sistemli biçimde adım adım izleme girişiminde bulunmadım, bulunamazdım da. Formülasyonlarım tek taraflı veya eksik görüldüğünde, bazı seçimler yapmak zorunda olduğum anımsanmalıdır. Bazı konuların üzerinde aşırı durulmuş olması, diğerlerini göz ardı ettiğim veya konuyla ilgisiz saydığım anlamına gelmez.

Benin çatışmasız alanının ele alınması, bizi gerçekliğe hâkim olma, yani *uyum* görevleriyle az çok yakından ilişkili işlevlere götürür. Bugün uyum –olası sonuçlarını sık sık veya kapsamlı biçimde tartışmıyor olsak da– psikanalizin merkezinde yer alan bir kavramdır; çünkü sonuna kadar takip edildiğinde sorunlarımızın birçoğunun uyumla ilgili olduğu görülür. Uyum kavramı, basit görünmekle birlikte, birçok sorunu içinde barındırır (ya da, ham haliyle kullanıldığında, gizler). Bu kavramın analizi, aralarında ruh-

sal sağlık kavramımız da olmak üzere, normal ve anormal psikolojinin birçok sorununa açıklık getirme vaadi taşır. Freud kuramının kilit noktalarında (davranışçılığa götüren, nesnel olduğu söylenen bakış açısını *toptan* kabul etmemiş olmakla birlikte) “biyolojik” kavramlar kullanmıştı. Bu nedenle, psikanalitik yöntemin “aksi halde dikkatinden kaçacak yeni sorunlar ortaya atarak biyoloğa yararlı olabileceği”ne inanıyoruz (Schilder 1933).

Genel olarak, üretkenliği, yaşamdan zevk alma yetisi ve akli dengesi bozulmamış olan bir kişinin iyi uyumlu olduğunu söyleriz. Buna karşın, zaman zaman her türlü başarısızlığı uyum eksikliğine bağlayan ifadelerle de karşılaşırız. Bu tür ifadeler anlamsızdır, çünkü bunlarda uyum kavramında içerilen ilişki göz ardı edilir; bu nedenle de şu soruyu sormamız gerekir: Belli bir durumda bir kişiyi başarılı veya başarısız yapan nedir? Uyumluluğun derecesi ancak çevresel durumlara gönderme yapılarak belirlenebilir (beklenebilir ortalama –yani tipik– durumlar, veya beklenebilir ortalama olmayan –yani tipik olmayan– durumlar). Ruhsal aygıtın istikrarını doğru değerlendirmenin gerçekte ne kadar zor olduğunu çok iyi biliyoruz. Bunu yalnızca psikanalitik süreç su götürmez biçimde yapabilir, ki sıklıkla o bile yapamaz (krş. Freud 1937). Yararlı ölçütleri ancak ve ancak uyum kavramının kesin bir analizi ve uyum sürecine ilişkin ayrıntılı bilgiler sayesinde elde edebiliriz.

Uyum sorununun biyolojide çok çeşitli yananamları vardır; ve psikanalizde de kesin bir tanımı yoktur. Onlarca yıldır biyolojik bilimlerin el üstünde tutulan (belki de gereğinden fazla) bir kavramı olmakla birlikte, son zamanlarda sık sık eleştirilmeye ve reddedilmeye başlanmıştır. “Uyum” kavramının altında yatan gözlem, yaşayan organizmaların açıkça çevrelerine “uydukları”dır. Demek ki uyum, öncelikle organizmayla çevresi arasında karşılıklı bir ilişkidir. “Organizmanın kendi mekanizmasının bütünü ve çevresi tarafından ortaklaşa belirlenen gerçek işlevler, sağ kalması açısından olumluysa, işte orada o organizmayla çevresi arasında bir uyum ilişkisi vardır” (A. E. Parr 1926: 3). Organizmayla

çevresi arasında varolan bir *uyum kurmuşluk durumu* ile bu durumu var eden *uyum süreci* arasında ayırım yapabiliriz. Bu süreçlerin gelişiminin, bütün olarak, genotiple çevre arasında sağ kalma lehine bir ilişki yarattığını söyleyebiliriz. Uyum kurmuşluk durumu, şimdiye ve geleceğe göndermede bulunuyor olabilir. Uyum süreci ise daima gelecekteki bir duruma gönderme yapar; ve burada kastettiğimiz uyumun doğal seçim vb.ye bağlı “olumsuz sınırı” değildir. Bu noktada karşımıza uyumla türoluş arasındaki ilişkiyle ve Darwincilik, Lamarckçılık ve diğer biyolojik kuramların önerdiği çözümlerle ilgili ihtilaflar çıkar. Ancak, bu kuramların bizim sorunumuzla doğrudan bir ilişkisi yoktur. Hatta, Uexküll’ün biyolojisini, bütün organizmaların doğasında varolan planlılığı temel alan uyum kavramı eleştirisini ve kuramsal açıdan daha az yüklü “uyma” (*Einpassung*) kavramını yeğlemesini de atlayabiliriz. Psikanaliz ya çevreyi ya da kişiyi doğrudan ve etkin biçimde değiştirerek bireyle çevresi arasında uyum kurmuşluk durumu yaratan süreçler arasında ayırım yapmamızı, ve insan uyum kurmuşluğu ile bu uyum süreçlerinin önceden oluşturulmuş yolları arasındaki ilişkileri araştırmamızı sağlar. Uyumun (şimdi esas olarak insandan söz ediyoruz), hem kaba hem de ince yönleriyle, bir yandan insanın birincil donanımı ve aygıtlarının olgunlaşmasıyla, diğer yandan da (bu donanımı kullanarak) kişinin çevresiyle ilişkisindeki bozukluklarla savaşıyor ve etkin olarak bu ilişkiyi iyileştiren, benin düzenlediği eylemlerle güvence altına alındığı varsayımını yaparsak meseleyi netleştirmiş oluruz. İnsanın çevresiyle mevcut ilişkisi, verebileceği tepkilerden hangilerinin bu süreçte kullanılacağını ve ayrıca kullanılan tepkilerden hangilerinin baskın olacağını belirleyen etmenlerden biridir. Uyum süreçlerinin potansiyelleri ve olgusal sınırlılıkları burada zaten ima edilmiştir.

Uyum açısından bakıldığında tanıdık süreçlerin –doğal olarak her zaman olmasa da– genellikle yeni bir ışık altında göründüklerini belirtmiştim. Uyumun hizmetindeki bir davranışın işlevi, olası diğer işlevlerinden ve çoğu zaman kökeninden bile ayırt edilmelidir. Sözgelimi, “Anlatımsal hareketlerin uyuma yönelik

başarısı nedir?” sorusu “Anlatımsal hareketler nasıl oluşur?” sorusundan; benzer şekilde kaygının –Freud’a göre (1926b)– tehlikeye karşı vazgeçilmez biyolojik bir tepki olarak işlevi, bireyoluşsal gelişiminden ayırt edilmelidir. Diğer birçok durumda da sorun oluşturan, doğal olarak tam da bireyoluş veya türoluşla uyum arasındaki bu ilişkidir.

Burada ruhsal yaşamda ve özellikle ben gelişiminde çok büyük bir rol oynuyor gibi görünen ve oluşumsal olarak ardında daha çok ilginç bir tarihçe bulunan “işlev değişikliği” görüngüsünü akılda tutmalıyız. İşlev değişikliği kavramı psikanaliz için çok tanıdık; yaşamın belli bir alanından kaynaklanan bir davranış biçimi, gelişimin seyrinde tamamen farklı bir alanda ve rolde ortaya çıkabilir.¹ Başlangıçta içgüdüsel bir dürtüye karşı savunmanın hizmetinde olan bir tutum, zaman içinde bağımsız bir yapı halini alabilir; bu durumda içgüdüsel dürtü yalnızca bu otomatikleşmiş aygıtı tetikler (bu konu daha sonra tekrar ele alınacak), ama otomatikleşmeye itiraz gelmediği sürece aygıtın eyleminin ayrıntılarını belirlemez. Bu tür bir aygıt, görece bağımsız bir yapı olarak, başka işlevlere (uyum, sentez vb.) hizmet eder hale gelebilir; ayrıca (ve bu oluşumsal olarak daha da geniş bir anlam taşır) bir işlev değişikliği yoluyla, araç olmaktan çıkıp kendi başına bir hedefe dönüşebilir.² Bu bakış açısından “hedefler”in psikanalitik gelişim tarihini yazmak, çok kazançlı bir çaba olurdu. İşlev değişikliği sorununun teknik bir yönü de var, ancak burada bunu ele almayacağım.

1. Burada sunulan fikirler “benin ikincil özerkliği” kavramının doğmasına yol açtı. Bkz. “Comments on the Psychoanalytic Theory of the Ego”, *The Psychoanalytic Study of the Child*, 5: 74-96. New York: International Universities Press, 1950; “The Mutual Influences in the Development of Ego and Id”, *The Psychoanalytic Study of the Child*, 7: 9-30, New York: International Universities Press, 1952; ve “Notes on the Theory of Sublimation”, *The Psychoanalytic Study of the Child*, 10: 9-29, New York: International Universities Press, 1955.

2. Hedeflerin psikolojik işlevleri üzerine daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. “On Rational and Irrational Action”, *Psychoanalysis and the Social Sciences*, 1: 359-92, New York: International Universities Press, 1947.

Uyum, bireyin psikofiziksel sistemindeki uygun değişikliklerin yanı sıra, çevresine yaptığı etkilerle (alet kullanımı, sözcüğün en geniş anlamında teknoloji vb.) de kurulabilir. Burada Freud'un dışa yönelik ve kendine yönelik değişim kavramlarını kullanmak yerinde olur. Hayvanlar da sözgelimi yuvalar kurarak çevrelerini etkin ve amaca yönelik biçimde değiştirirler. Ancak dışa yönelik uyumların büyük bir bölümü yalnızca insana özgüdür. Burada iki süreç işliyor olabilir: İnsan eylemi çevreyi insan işlevlerine uydurur ve sonra da insanın kendisi yaratılmasına yardım ettiği çevreye (ikincil olarak) uyum sağlar. Dışa yönelik davranmayı öğrenmek, insan gelişiminin kesinlikle belli başlı görevlerinden biridir; yine de ne dışa yönelik eylem her zaman uyuma yöneliktir, ne de kendine yönelik eylem her zaman uyumu bozar. Belli bir durumda dışa yönelik bir eylemin mi, yoksa kendine yönelik bir eylemin mi uygun olacağına –ve her iki durumda da, hangi özgül dönüşümlülüğün gerektiğine– karar veren, genellikle daha yüksek bir ben işlevidir. Bununla birlikte, aslında içgüdüsel dürtüler ve bağlantılı etmenler de daima bir rol oynar. Dahası, yeğlenen uyum yolunun seçimi de tipolojik açıdan kabaca tanımlanabilir (Kretschmer 1921, Jung 1920). Dışa yönelik ve kendine yönelik biçimlerden ne tam olarak bağımsız, ne de bunlarla tam olarak özdeş olan üçüncü bir uyum biçimi de organizmanın işlevselliği için avantajlı yeni bir çevrenin seçilmesidir. Parr, “uyum gelişimi” adını verdiği kuramında bu biçime anahtar bir rol atfeder. Yeni, avantajlı çevreler bulmanın özellikle insan uyumunda büyük önem taşıdığını daha önce belirtmiştim.

Bireysel uyum (şimdiye kadar üzerinde durduğumuz tek konu) türün uyumuna ters düşebilir. Üreme döneminde diğer “işlev alanları” (Uexküll 1920) geriler ve birey saldırı karşısında çaresiz hale gelir. Bazı türler, bireyleri kendini koruma açısından yeterince donanımlı olmasa da, doğurganlıkları sayesinde varlıklarını sürdürür. Birçok tür karşılıklı yardım davranışı sergiler; bunlarda türün uyumu ve bireylerin kendini korumasının mükemmel bir biçimde uyduğu açıktır. Demek ki, bireyin ve türün uyumu, her zaman

olmasa da sıklıkla birbiriyle bağdaşmaz. İnsan toplumunda da benzer durumlar vardır ve psikanaliz toplumsal meseleleri ele alırken bunları da hesaba katmalıdır. Terapinin hedeflerini belirlerken bireyin çıkarları genellikle toplumunkilerin önüne geçer; ancak bakış açımızı toplumun gereksinimlerini de içerecek biçimde genişlettiğimizde bu durum geçerliliğini yitirir. Buna karşılık, bir bireyin kendi çıkarlarıyla vb. örtüşmeyen doğal özellikleri toplum için önemli olabilir. Mevcut toplumlar için bu kesinlikle doğrudur; bütün ideal toplum biçimleri için doğru olması gerekip gerekmediği ise yanıtızsız bırakılabilir.

Freud'un nevroz kuramını üzerine kurduğu temelin “insana özgü” değil, “genel olarak biyolojik” oluşunun ne kadar verimli olduğunu henüz tümüyle takdir edemiyor olabiliriz; bu nedenle bizim için hayvanla insan arasındaki farklar (ayırt edici özelliklerinin, içgörülü eylem, konuşma, alet kullanımı veya herhangi başka bir şey olup olmadığı) görelidir. Şimdi bu görelilikten bazı farklardan bazıları inceleyelim ve bunların uyum sorunu üzerine etkilerini ele alalım. Freud (1926b) “nevrozların oluşumunda rol oynayan ve ruhsal güçlerin birbirine karşı kışkırtıldığı durumları yaratan” (s. 139) şu üç çarpıcı etmeni sıralayarak yanıtı önemli bir katkıda bulunmuştu: İnsan yavrusunun uzamış çaresizlik ve bağımlılığı, gizlilik dönemi, ve benin belli içgüdüsel dürtüleri tehlikeli olarak görmesi gerektiği gerçeği. Freud, bunlardan birini biyolojik, birini türoluşsal ve birini de tamamen psikolojik bir etmen olarak nitelendirdi. Anna Freud'un (1936) tanımladığı, benin içgüdüsel dürtülere yönelik içkin düşmanlığı ve içgüdüsel dürtülerin bir kez ketlendikten sonra uyumun hizmetine girmesinin genellikle olanaklı olduğu olgusu da burada önemli olabilir. Büyük olasılıkla bu etmenlerin hiçbiri yalnızca insana özgü değildir. Sözgelimi görece gelişmiş hayvanların hepsinde bağımsızlık gelişiminde bir miktar gecikme olduğunu göstermek mümkündür; Freud (1915b: 121) diğer organizmalarda da ben ile idin farklılaştığını düşünüyordu; ayrıca maymunlarda da bir gizlilik dönemi yaşandığına ilişkin bazı göstergeler vardır (Hermann 1933). Yine de tüm bu etmenlerin in-

belirlenir. Uyum sürecindeki bu gelişimsel-tarihsel etmen, psikanalizde özellikle vurgulanmıştır. “Tarihsel tepki temeli” terimi (Driesch 1908) bu duruma uygulanabilir gibi görünmektedir. İnsan her kuşakta çevresiyle yeniden uzlaşmak zorunda değildir; çevresiyle ilişkisi –kalıtım etmenlerinin yanı sıra– insana özgü bir evrimle, yani gelenekler ve insan eserlerinin ayakta kalmasının etkisiyle güvenceye alınmıştır. Sorun çözme yöntemlerimizin çoğunu başkalarından (prototipler, gelenek) devralırız (bunu Bernfeld [1930] özel bir sorun açısından incelemişti ve Laforgue [1937] yakınlarında oldukça ayrıntılı bir biçimde araştırdı). İnsanın eserleri, sorun çözmeye yönelik keşfedilen yöntemleri nesnelleştirerek süreklilik etmenleri haline gelir; bu sayede insan, bir bakıma, kendi kuşağında olduğu kadar geçmiş kuşaklarda da yaşar. Böylece, uyum yolları ve biçimleri için büyük önem taşıyan bir özdeşleşmeler ve ideal oluşturmalar ağı örülür. Freud (1932) üstbenin bu süreçte oynadığı önemli rolü belirtir: “...gelenegin ve o çağın tüm değerlerinin aracı haline gelir ve bunları kuşaktan kuşağa aktarır” (s. 95). Ancak, gelenek inşa edilirken bene de bir görev düşer. Bu geleneksel çözüm yöntemlerinin katı mı, yoksa değiştirilebilir mi olduğu, çok sayıda bireysel ve toplumsal etmene bağlıdır. İlkel toplumlarda katı olma eğilimi gösterdiklerini biliyoruz.

İnsan organizmasının uyum sağladığı dış dünyanın yapısı nedir? Bu noktada biyolojik kavrayışları toplumsal olanlardan ayıramayız. Hayvanların toplumsal yaşamlarıyla kurulabilecek analogilere girmek istemiyorum. Çocuğun ilk toplumsal ilişkileri biyolojik dengesini koruması açısından da yaşamsal önem taşır. İşte bu nedenle insanın ilk nesne ilişkileri, psikanalizdeki esas ilgi odağımız haline geldi. Demek ki, insanın insana uyum sağlaması, yaşamın ilk anlarından itibaren varolan bir görevdir. Dahası insan, tamamı olmasa da, bir kısmı kendi türü ve kendisi tarafından önceden biçimlendirilmiş bir çevreye uyum sağlar. Yalnızca topluluğa uyum sağlamakla kalmaz, aynı zamanda uyum sağlaması gereken koşulların yaratılmasına da etkin olarak katılır. İnsanın çevresi giderek daha fazla insan tarafından biçimlendirilir. Dolayısıyla

la, insanın kurması gereken en önemli uyum, toplumsal yapı ve kendisinin bunun inşasında göstereceği işbirliğiyle kuracağı uyumdur. Bu uyum çeşitli yönleriyle ve çeşitli bakış açılarından ele alınabilir; biz burada toplum yapısının, işbölümü sürecinin ve bireyin toplumsal konumunun (krş. Bernfeld 1931) uyum olasılıklarını birlikte belirlediği ve aynı zamanda içgüdüsel dürtülerin ve ben gelişiminin ayrıntılarını kısmen de olsa düzenlediği olgusu üzerine odaklanıyoruz. Hangi davranış biçimlerinin uyum şansının en yüksek olacağına karar veren toplumun yapısıdır (özellikle de –bundan ibaret olmasa da– eğitim üzerindeki etkisi yoluyla). Her durum farklı (kimisi daha çok, kimisi daha az özelleşmiş) davranış biçimleri, başarılar, yaşam biçimleri ve dengeler gerektirir. Toplumsal yapının belli bir davranış biçiminin uyum şansını en azından kısmen belirlediği olgusunu, “bedensel yatkınlık” terimine benzetilerek üretilen *toplumsal yatkınlık* terimiyle ifade edebiliriz.⁴ Toplumsal yatkınlık uyum kavramının içinde barındırdığı çevresel “yatkınlığın” özel bir biçimidir. Bu toplumsal yatkınlık yalnızca nevroz, psikopatlık ve suç davranışının gelişiminde (bunları açıklamaya hiçbir şekilde yetmese de) rol oynamakla kalmaz, aynı zamanda normal gelişime ve özellikle çocuğun çevresinin en erken toplumsal örgütlenmesine de katılır. Toplumun, deyim yerindeyse, bir uyum bozukluğunu düzeltmesi, toplumsal yatkınlığın özel bir durumudur; bir toplumsal grupta veya konumda uyum bozukluklarına yol açan bireysel yatkınlıklar, diğer birinde toplumsal açıdan temel bir işlev yerine getirebilir. Belli bir toplumsal düzenin sunduğu gereksinim doyumunun ve özellikle gelişim olanaklarının derecesinin çocuk ve yetişkin üzerinde paralel etkileri olmayabileceği gerçeği, genellikle göz ardı edilir. Burada, uyum derken yalnızca toplumun hedeflerine edilgin bir boyun eğişi değil, aynı zamanda bunlar için etkin bir işbirliği ve

4. Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. “The Application of Psychoanalytic Concepts to Social Science”, *Psa. Quart.*, 19: 385-92, 1950; ayrıca *The Yearbook of Psychoanalysis*, 1951, New York: International Universities Press, 1951.

bunları değiştirme çabalarını da kastettiğimizi tekrarlamak yerinde olabilir.

Bu bildik temaları burada ele almamın tek nedeni, insanın uyum süreçlerinin çok katmanlı olduğunu göstermek. Bir kişinin uyum derecesi –ki sağlık kavramımızın örtük temeli budur– hakkında yargıya varırken birçok etmen hesaba katılmalıdır, oysa çoğu durumda bunların somut biçimlerini henüz yeterince bilmiyoruz.⁵

İnsan gelişiminde toplumsal etmenlerin birincil önemini ve bunların biyolojik anlamlarını eşzamanlı olarak vurgularken, Freud’un düşüncesiyle ahenk içinde olduğuma inanıyorum. Freud’un görüşü biyolojik ve sosyolojik bakış aıalarını birleştirdi. Oysa bugün biz psikanaliz içinde normal ve patolojik gelişime ilişkin daha “biyolojik” olanla daha “sosyolojik” olan görüş arasındaki bildik bölünmeyi yaşıyoruz. Ne gelişimin içgüdüsel dürtülerden olduğunu söyleyen ve dış dünyanın etkisinin yetersiz biçimde ele alındığı u görüş (bir seferinde buna “biyolojik tekbencilik” adını vermiştim) ne de bunun “sosyolojideki” karşılığı (krş. Waelder 1936b) Freud’un bakış açısına karşılık gelir. Bununla birlikte, “biyolojik tekbencilik” de dahil olmak üzere, burada kullandığımız terimler sorgulamaya açıktır: Bunlar, sosyolojik olanı çevresel olanla ve biyolojik olanı çevresel olmayanla neredeyse eş tutar. “evresel” teriminin kullanılması anlaşılabilir, ancak biyolojik olanla “evresel olmayan”ın neden denk sayıldığını anlamak zor. Çocuğun annesiyle ilişkisi veya çocukların bakımı biyolojik bir süreç değil midir? Uyum süreçlerini biyolojiden dışlamaya hakkımız var mı? Biyolojik işlevler ve çevresel ilişkiler birbirinin anti-tezi değildir. Bu sadece terminolojik bir düzeltme değil; terimler biyolojinin tam da burada üzerinde durduğumuz bölgelerinin hak

5. Krş. “Psychoanalysis and the Concept of Health”, *Int. J. Psa.*, 20: 308-21, 1939.
 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ettiğinden az değer bulduğuna işaret ediyor. Bana öyle geliyor ki, gerçekleri bazen daha çok biyoloji bağlamında, bazen de daha çok sosyoloji bağlamında araştırmaya hakkımız olsa da, burada olgular biyolojik ve sosyolojik olarak ayrılamaz. Ancak psikanalizde çoğu zaman “anatomik” olanın tersini anlatmak için “biyolojik” terimini veya “psikolojik” olanın karşıtı olarak “fizyolojik” terimini kullanıyoruz. Örneğın, çocuk cinselliğının ve gizlilik döneminin biyolojik bir temeli olduğunu söyleriz; buna uygun olarak, sözgelimi kadın “germa”sının (cinsel organının; Bolk) gelişiminin yaşamın dördüncü veya beşinci yılında tamamlandığı ve bundan sonra gelişimde fizyolojik ketlenmeye karşılık gelen bir duraklama olduğu yolundaki anatomik-fizyolojik olguya göndermede bulunuruz. Benzer şekilde, libido örgütlenmesinin bir evreden diğerine geçişinin biyolojik olarak önceden belirlenmiş olduğunu söyledığımızda yine fizyolojik süreçlere gönderme yapmış oluruz. İd ve benin yanlış biçimde kişiliğın biyolojik ve biyolojik olmayan bileşenleri şeklinde birbirine karşıt sayılması da muhtemelen aynı yolu izler. Burada “biyolojik” terimi yalnızca anatomik-fizyolojik olarak değil, aynı zamanda yukarıda belirtilen anlamda, yani benin çevreyle ilişkili oluşunun aksine “çevresel olmayan” anlamında da kullanılmıştır. Psikanalizin--diğer psikolojilerin tersine-- düşünme, bilinçlilik vb. de dahil olmak üzere zihnin biyolojik işlevine verdiği önemle ters düşölmeseydi, bu şekilde bir kullanıma da itiraz edilmezdi. Bizim görüşümüz psikolojik olanın biyolojik olana “antitez” oluşturmadığı, onun temel bir parçası olduğu yolundadır. Bizim için psikoloji ve biyoloji basitçe iki farklı çalışma yönü, iki farklı bakış açısı, iki farklı araştırma yöntemi ve iki farklı kavramlar kümesidir. Dahası, psikanalizin burada tanımlanan anlamda biyolojik kavramlar kullandığı da anımsanmalıdır. Belirsizlik hiç kuşkusuz psikanalitik kuramın içgüdüsel dürtüyü yerleştirdiği konumla ilişkilidir; Freud (1915a) bunu psikolojik ve organik arasındaki sınırda bulunan bir kavram olarak tanımlamıştı. Buna uygun olarak, biz de zaman zaman içgüdüsel dürtü kavramını bedenın karşıtı olarak kullanıyor, zaman zaman da/bedenel değişiklikleri

içgüdüsel dürtülerle ilişkili süreçler şeklinde (hem yalnızca bu tür süreçlerin geride bıraktığı bozukluklar olarak da değil) tanımlıyoruz. Bu yorumlar Bibring'in (1936) psikanalitik kuramda içgüdüsel dürtüyle ruhsal aygıt arasındaki akışkan ilişki değerlendirmesini desteklemekten öteye gitmez.

Biyolojik ve psikolojik *bakış açıları* arasındaki ayrım, diğer bir önemli soruyu getirir: Psikanaliz, psikolojik araştırma yöntemleri ve esas olarak psikoloji kavramlarıyla gelişimin fizyolojik süreçlerinin izini sürebilir mi? Bu soruyu şu alışıldık biçimiyle sormayı reddediyoruz: Gelişimsel süreçte neler biyolojiktir ve neler psikolojiktir? Bunun yerine şunu soruyoruz: Sürecin hangi parçası doğuştan gelir, hangi parça olgunlaşmaya bağlıdır ve hangi parça çevre tarafından belirlenir? İçinde hangi fizyolojik ve psikolojik değişiklikler gerçekleşir? Psikolojik yöntemimiz ruhsal gelişim süreçlerinden daha fazlasını kapsamaktadır. Tam da psikolojik olan, biyolojik olanın bir parçası olduğu için, belli koşullarda yöntemimiz fizyolojik gelişmelere, özellikle de içgüdüsel dürtülerle ilgili olanlara ışık tutmaktadır. Psikolojik görüngüleri gösterge veya semptom olarak kullanarak bu gelişmelerin izini sürebiliriz. Bu ilişkinin başka bir yönü daha var; sözgelimi, eril olanla dişil olan arasındaki farklılıkları bir dereceye kadar psikolojik olarak tanımlayabilirsek de, bu durum, erillik ve dişillığe karşılık gelen temel psikolojik kavramlar bulunması gerektiğini göstermez. Ancak, “psikolojik” olanla “biyolojik” olan arasındaki ilişki, bunların endojen ve eksojen olanla etkileşimleri yüzünden iyice karmaşıklılaşır. Burada en önemli soru şudur: Eksojen etmenler beklenebilir ortalama türden midir (aile ortamı, anne-çocuk ilişkisi ve diğerleri), yoksa farklı türden çevresel durumlar mıdır? Diğer bir deyişle soru, gelişimin tuttuğu belli bir yolun *beklenebilir ortalama uyarılara* (başlatıcı çevresel etmenler) güvenip güvenemeyeceği, güvenecekse ne dereceye kadar güveneceği ve farklı türden çevresel etkilerle yolundan sapıp sapmayacağı, sapacaksa ne derecede ve hangi yöne sapacağıdır. Burada iki tür eksojen etmen arasında ayrım yapıyoruz. Bu düşünce tarzını izlemek, hangi etmen-

lerin ortalama bir durumda normal, sağlıklı duruma ulaşan gelişmeyi güvence altına aldığını değerlendirmemizi sağlayacaktır. Ama bu konuyu daha fazla sürdürmek istemiyorum. Yalnızca, psikanalizin bu sorunlar açısından çözüme yönelik potansiyeli üzerine burada sunduğum görüşün paylaşıldığı, Freud'un "Oidipus Kompleksinin Geçişi" (1924b) adlı makalesindeki bir bölüme değinmek istiyorum. Freud, Oidipus kompleksinin gerilemesini kalıtımın mı, yoksa belli deneyimlerin mi belirlediği sorusunu ele alırken şöyle der: "Aslında, daha doğum sırasında bütün organizmanın kaderi ölmektir ve sonunda organizmanın ölümüne neden olacak şeyin belirtileri daha o zamandan organik yatkınlığında varolabilir. Yine de, doğuştan gelen takvimin ne şekilde uygulandığını, tesadüfi hasarların yatkınlığı ne şekilde kullandığını izlemek ilginçtir" (s. 270).

Şimdi asıl uyum sorunlarına dönelim. Bu çalışmanın sınırları içinde, ne uyum yollarını, ne de uyum bozukluklarının hangi yollarla düzeltildiğini daha kesin bir biçimde çözümleyemem. Bunlardan bazıları hepimiz için tanındıktır; diğerlerinin çözümlenmesi içinse önkoşullardan yoksunuz. Burada yalnızca, öncülleri ve sonuçları açısından sıklıkla –ama göreceğimiz gibi, her zaman değil– büyük farklılık gösteren iki uyum biçimini karşılaştırmak istiyorum. *İlerlemeli* ve *gerilemeli* şeklinde adlandırılacak uyum biçimlerinden söz ediyorum. İlerlemeli uyumun anlamı açıktır; bu uyumun yönü, gelişimin yönüyle örtüşür. Ama, gerileme kanallarını kullanan uyumlar da vardır (bunlar sırf başarısız girişimler değildir, başarılı olanları da bulunur). Belirtmek istediğim, ussal ve uyum göstermiş davranışların bile oluşumsal kökenlerinin usdışı olduğu yolundaki iyi bilinen gerçek değil yalnızca; daha çok, dolambaçlı gerileme yolundan geçmesi gereken sağlıklı insanların –gerilemeli davranışlarla uyumlu davranışları karşıt sayan, genelde haklı karşılaştırmaya rağmen– ileri derecede uyum göstermiş, amaca yönelik başarılarını kastediyorum. Bunun nedeni, en ileri derece-

de farklılaşmış gerçekliğe uyum organı işlevlerinin bile, organizmanın bütün olarak yerinde ve yeterli bir biçimde uyum sağlayacağını tek başına güvence altına alamamasıdır. Uyum, “birbirine uyma” sorunuyla ve özellikle de başarılı uyum süreçlerinin bile genel planlarında çoğu zaman özgül biçimde uyuma yönelik olmayan düzenlemeler bulunmasıyla ilişkilidir. Aşağıda bu konu daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacak. Sözelimi, fanteziden doğan yol var. Fantezi, kökü daima geçmişte olmakla birlikte, geçmiş ve gelecek arasında bağlantı kurarak gerçekçi hedeflerin temelini oluşturabilir. Üretken bilimsel düşünme tarzında tanıdık olan simgesel imgeler, şiir, sanatsal etkinliğin ve deneyimin diğer tüm çeşitleri var. Bu süreçlerin benin sentez işleviyle ilişkisi aşağıda tekrar ele alınacak. Kris (1934) bunlardan “benin hizmetindeki gerileme” olarak söz eder.

Uyum ve “Birbirine Uyuma”: Gerçeklik İlkesi

BİREYİN çevresiyle ilişkisi her an “bozulur” ve tekrar tekrar yeniden dengelenmek zorundadır. “Denge” ille de normal olmak zorunda değildir; patolojik de olabilir. (Dengenin her bozulmasına çatışma demek anlamsız olur. Bunu yapmak, kavramı her türlü kesinlikten yoksun bırakır. Her uyaran dengeyi bozar, ancak her uyaran çatışmaya neden olmaz. Demek ki, bu süreçler kısmen çatışmasız bölgede gerçekleşmektedir.) Öyle görünüyor ki, her organizma dengeyi korumaya ya da yeniden kurmaya yönelik mekanizmalara sahiptir.¹ Süreci denge etrafındaki bir salınım olarak gözümüzde canlandırabiliriz. Organizmadaki her sürecin mutlaka bireyin sağ kalmasına hizmet etmesi gerekmez; biyolojik bir görev olan yavrulama bu hedefin önüne geçebilir ve ölüm içgüdü kuramı hedefi farklı olan düzenleyici süreçleri koyutlar. E. Bibring, Freud’un kuramının iki biçimde düzenlemeyi de içerdiğine işaret ederken haklıdır: “Yaşam sistemini iki eğilim yönetir: Sistem sıfır potansiyele doğru hareket eder, ama bunu yaparken yeni gerilimler yaratır” (1936: 122). R. Ehrenberg’in (1923), yaşamı ölüme yönelmiş bir süreç olarak aldığı, zekice oluşturulmuş tekçi görüşü iyi bilinir. Elbette gerilimler organizmanın kendi içinde de ortaya çıkar, üstelik yalnızca dış dünyayla ilişkilerinde

1. Krş. “Comments on the Psychoanalytic Theory of Instinctual Drives”, *Psychoanal. Quart.*, 17: 368-88, 1948. PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

değil. Bu gerginliklerin Freudcu düzenleme ilkeleriyle (haz ilkesi, gerçeklik ilkesi, Nirvana ilkesi) ilişkilerinin ve zorlantılı tekrarın içgüdüsel dürtülerle, yenilenme yetisi vb. ile ilişkilerinin iyi bilindiğini varsayacağım. Burada zorlantılı tekrarın, travmatik nevrozlarda olduğu gibi, uyuma nasıl hizmet edebileceğini anlatmama da gerek yok.

Burada, ruhsal denge durumlarıyla, bunların istikrarıyla ve özellikle de çevreyle ilişkileriyle ilgileniyoruz. İnsan uyumluluğunun büyük esnekliğini bir kez daha vurgulamalıyız; çevresel bir ilişkiye hâkim olmak için el altında daima birkaç seçenek vardır. Ancak, psikanalitik deneyimler bize, ruhsal aygıtın karmaşık yapısı yüzünden, içsel bozuklukların gerçeklikle ilişkide kolayca bozukluklara yol açabileceğini de göstermiştir. Ruhsal aygıtı dair bilgilerimiz, bireyle çevresi arasındaki dengenin yanı sıra, iki tane daha, görelî olarak iyi tanımlanmış denge durumunu ayırt etmemizi sağlar. Bunlar, yani içgüdüsel dürtü dengesi (yaşamsal denge) ve ruhsal yapı dengesi (yapısal denge), birbirine ve ilk sözü edilen dengeye bağımlıdır (krş. Freud 1931; ve Alexander 1933). Aslında, buna dördüncü bir denge daha eklemeliyiz. Ben yalnızca diğer güçlerin bir son ürünü olmadığına göre, onun sentez işlevi de, bir bakıma, kişinin hizmetindeki özgül bir denge organıdır. Dördüncü denge, benin sentez işleviyle geri kalanı arasındadır. Bu noktaya tekrar döneceğiz.

Burada karşımıza ruh içi dengeyi düzenleyen etmenlerin karşılıklı bağımlılığı çıkıyor. (Ben aygıtlarında uyum başarısızlıklarıyla sonuçlanan birincil bozukluklar üzerine psikanalitik araştırmalar yeni yeni başlıyor.) “İçsel olarak” ruhsal yapıların ilişkisinde bozukluk oluşturan bir süreç, “dışsal olarak” bir uyum bozukluğu olabilir; örneğin, içgüdüsel dürtülere karşı savunma genellikle dış dünyayla ilişkileri değiştirir. Biyoloji “organizmanın örgütlenmesi”nden söz eder ve bununla kastettiği “organizmanın tek tek parçalarının doğa yasalarından kaynaklanan bağıntısı”dır (A. E. Parr 1926). *Uyum ve birbirine uymanın* (*Anpassung ve Zusammenpassung*; bu bağnıtı anlamında) karşılıklı olarak birbirle-

rine bağımlı olduğunu söyleyebiliriz; birbirine uyma genellikle uyum süreci için bir önkoşuldur ve bunun tersi de geçerlidir. Bu bağıntı ayrıca psikofiziksel ilişkileri de içerir ve psikolojik olarak sentez işlevinde ifade bulur (krş. Nunberg 1930); dolayısıyla bu işlev daha geniş bir biyolojik kavram olan birbirine uymaya özel bir örnektir.² Burada –biyolojide sıklıkla olduğu gibi– daha yüksek bir düzeyde aynı görevler farklı yollardan çözülür. Türoluşsal gelişimde evrim, organizmanın giderek çevresinden bağımsızlaşmasını sağlar, böylece ilk başta dış dünyayla ilişkide ortaya çıkan tepkiler giderek organizmanın içine yer değiştirir. Düşünmenin, üstbenin, içsel tehlikeye dışsal hale gelmeden önce hâkim olmasının ve benzerlerinin gelişimi, bu içselleştirme sürecinin örnekleridir. Demek ki, birbirine uyma (psikolojik âlemde sentez işlevi) evrimin seyrinde önem kazanır. Eşzamanlı olarak hem çevresel ilişkileri, hem de ruhsal yapıların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen bir işlevle karşılaşırsak (insanda olduğu gibi), bunu biyolojik hiyerarşide uyumdan yukarıya yerleştirmemiz gerekir: Bunu dış dünya tarafından düzenlenen uyuma yönelik etkinlikten yukarıya yerleştireceğiz; yani daha dar anlamdaki uyumdan yukarıya, ama geniş anlamdaki uyumdan yukarıya değil; çünkü geniş anlamdaki uyum zaten hem çevresel ilişkiler, hem de ruhsal yapılar arası ilişkilerin belirlediği bir “sağ kalma değeri” anlamına gelir.

Şimdi düzenleyici ilkelere dönelim. Bu noktada yalnızca, bu ilkelerin, ben gelişiminin görece bağımsızlığını göstermekte bize yardımcı olabilecek yönüyle ilgileniyoruz. Bu nedenle, zorlantılı tekrar ve Nirvana ilkesinin gelişimdeki rolünü şimdilik bir kenara bırakabiliriz. Kuşkusuz, haz ilkesinin, kendini korumaya hizmet ettiği tepkiler vardır; sözgelimi, anladığımız kadarıyla biyolojik açıdan acının (bir uyarı olarak) yaygın rolü, öncelikle kendini yaralamayı önlemektir (Uexküll 1920). Sıçanlar duyu sinirleri kesil-

2. Krş. “On Rational and Irrational Action”, *Psychoanalysis and the Social Sciences*, 1: 359-92, New York: International Universities Press, 1947.

diğinde kendi bacaklarını yerler. Yine de, Freud'un (1932) belirttiği gibi, "Haz ilkesiyle kendini koruma içgüdüğü arasında uzun bir yol vardır; ve iki eğilim başlangıçta çakışmaktan çok uzaktır" (s. 129). Psikanaliz haz ilkesinin uyumu ne kadar bozduğunu zorla aklımıza soktu. Bu bizi kolayca dış dünyaya hâkim olmakta haz ilkesinin önemini hafifsemeye götürebilir.³ Freud'un "İki İlke" sinden (1911) bu yana, gerçeklik ilkesinin insanda nasıl ve hangi sınırlar içinde haz ilkesinin yerine geçtiğini veya onu değiştirdiğini biliyoruz. En az bunun kadar temel bir çalışma olan "Değilleme"de (1925) Freud, bu değerlendirmeleri sürdürerek gerçekliği sınamanın temellerini ve düşünmeyle algının ilişkisini inceler (ayrıca krş. Ferenczi 1926). Ancak, haz ilkesinin nasıl olup da gerçeklik ilkesine, deyim yerindeyse, dönüşmeye zorlandığı, henüz kuşkuya yer bırakmayacak biçimde açıklanabilmiş değil.

Ruhsal aygıtın, gereksinimleri belli bir ölçüyü aştığında ve bu artış fanteziyle doyurulamaz hale geldiğinde, hemen dış dünyadaki haz olasılıklarını aramak zorunda oluşunu anlıyoruz. Gerçekliğe dönüş aynı zamanda fantezilerin doğurduğu kaygılara karşı bir koruma da olabilir ve kaygıya hâkim olma hizmeti görebilir. Bu iki durumda dış dünyaya dönme ve bunu kabullenme gereksinimi hâlâ tümüyle haz ilkesinin etkisi altındadır. Kişi hoşnutsuzluk yerine hazzı veya daha küçük bir haz yerine daha büyük bir hazzı almak ister. Ancak, gerçeklik ilkesi dediğimiz ilke, temel olarak yeni bir şeyi, yani *beklenti*yi içinde barındırır. "Sonucu belirsiz olan anlık bir hazdan vazgeçilir, ama bunun tek nedeni tutulan yeni yolda daha sonra gelmesi kesin olan hazzı kazanmaktır" (Freud 1911: 18). Nunberg'in (1932) doğru bir biçimde belirttiği gibi çocuk, sırf büyüdüğüde bunları yeniden kazanacağı ümidiyle tüm-güçlülükten ve büyüden feragat eder. (Benzer durumlar psikanalitik tedavinin gidişi sırasında sıklıkla ortaya çıkar.) Gerçeklik il-

3. Bu meseleler "Notes on the Reality Principle"da daha açık biçimde ele alınıyor. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 11: 31-53, New York: International Universities Press, 1956.

kesinin, araçları farklı olmakla birlikte, bir anlamda haz ilkesinin devamı olduğunu biliyoruz. Ama gerçeklik ilkesi, daha fazla dış dünyaya dönük oluşunun yanı sıra, çok önemli başka bir anlam daha taşır. Gelecekte daha büyük bir hazı güvence altına almak için anlık bir haz kazanımından vazgeçme yetisi tek başına haz ilkesinden kaynaklanamaz; acı verici yaşantıların anıları bile bunu açıklamaya yetmez. Ferenczi'nin (1926) gerçek acıyı gönüllü kabulleniş sorununu ortaya atması da işte bu bağlamdadır. Onun açıklama olarak öne sürdüğü mazoşizm gerçekten de bazen, sözelimi bir şizofrenin gerçeklikle bağıni yitirmesinin ardından gelen telafi sürecinde (Nunberg 1932), bunda rol oynar gibi durmaktadır. Ancak mazoşizmin normal gelişmenin uyum süreçlerinde merkezi bir rol oynaması pek de olası görünmüyor. French'in (1937) bu konudaki makalesinde öne sürdüğü zorlantılı tekrar da, gelecekteki bir olaya yapılan bu göndermeyi tek başına açıklayamaz. Tabii ki acı verici deneyimlerimizin bazıları zorlantılı tekrarlarla açıklanabilir, ama bunun gerçeklik ilkesiyle ilişkisi French'in varsaydığından çok daha dolaylıdır. French'in anlayışının içeriği Ferenczi'nin mazoşizm varsayımına ters düşmekle birlikte, bir açıdan benzerdir; zorlantılı tekrar gibi mazoşistik tutum da *kendi başına* gerçekliğe uyumu güvence altına alamaz; bu ancak, bir gerçeklik ilişkisinin gelişmesi için acının kabullenilmesi gerektiği zamanlar haricinde, mazoşistik tutumun etkili olmayacağı varsayımını önceden yapmış olmamız halinde geçerli olur. Sadece acıya neden olduğu sürece varlığını tanıdığımız bir dünyayla kurulan ilişkiyi uyuma yönelik sayamayız.

Ama, gerçeklik ilkesinin temel olarak yeni bir işlevi, yani tanıdık *gelecek beklentisi işlevini* de barındırdığına, eylemlerimizi buna göre yönlendirip, araçları ve amaçları doğru bir biçimde birbirleriyle bağlantılandığına işaret etmiştik. Bu bir ben işlevi ve kesinlikle son derece önemli bir uyum sürecidir. Söz konusu ben işlevi tabii ki ikincil olarak haz üretebilmekle birlikte, ben gelişiminin bu sürece bağımsız bir değişken olarak girdiğini varsayabiliriz. Ben gelişiminin bu parçasını düzenleyen "ilke" üzerine bi-

razdan başka şeyler de söyleyeceğiz.

Bu durum genel olarak önemli olabilir. Neden belli davranış biçimlerinin diğerlerinden daha fazla *haz potansiyeli* taşıdığını sorabiliriz. İçgüdüsel dürtü psikolojisinin bu soruyu tam olarak yanıtlamadığı açıktır. Ferenczi (1924) penise yapılan olağanüstü büyük narsisistik yatırımın, türün üremesindeki rolünden kaynaklandığını varsayar. Bu varsayımı genelleştirmekte ve bir organ veya davranışın haz potansiyelinin açıklanmasına bu türden genel biyolojik değerlendirmeleri de dahil etmekte duraksamamalıyız. Türlerin varlıklarını devam ettirme koşulları, insanın ruhsal gelişiminde haz ilkesinden –ve bundan ikincil olarak türetilen gerçeklik ilkesinden– bağımsız bir şekil alabilir ve hatta haz kazanma olanaklarını düzenleyebilir. Kendini koruma gereksinimleri için de benzeri bir varsayımda bulunulabilir; örneğin oral bölgenin libidinal etkinliği, öncelikle beslenme gereksinimine “yaslanır”. Karşımızdaki, bağımsız bir etmen olarak haz ilkesinin uygulanması için belli önkoşulları düzenleyen dış dünya ile bir ilişki olabilir. Böylelikle gerçeklikle olan ilişkilerin *geniş anlamdaki bir gerçeklik ilkesi* ve *dar anlamdaki bir gerçeklik ilkesi* ile belirlendiği bir anlayışa varırız. (Doğal seçim, kalıtsal etkiler vb. etkileri de içeren geniş anlamındaki gerçeklik ilkesinin, yine de olağan anlamındaki düzenleyici ilkelerden biri sayılıp sayılamayacağı sorusunu burada ele almak istemiyorum.) Geniş anlamdaki gerçeklik ilkesi, tarihsel olarak haz ilkesinden önce gelir ve hiyerarşik olarak ondan yukarıdadır. Haz ilkesinin bu anlamda gerçeklik ilkesinin altında kalışı, Rado (1931) tarafından ele alınmıştı. Gerçeklik ilkesi kavramında bu tür bir genişleme önerilmesini haksız bir tecavüz olarak görmüyorum. Psikanalizde genel biyolojik anlayışlara o kadar alıştığımız ki (örneğin içgüdüsel dürtülerin psikanalitik olarak sınıflandırılması, temel olarak biyolojik anlayışlara dayanır) burada bu görüşe de bir yer olsa gerek. Tıpkı psikanalitik çalışmamızda ele aldığımız içgüdüsel dürtü süreçlerinin bir düzeyde; ölüm içgüdüsünün genel biyolojik türetilişinin, libido kuramının hücrelerin birbirleriyle ilişkisine uyarlanması vb. öbür

düzeyde yer aldığı psikanalitik içgüdüsel dürtü kuramında olduğu gibi, burada da iki düzeyde kuram oluşumuyla karşı karşıyayız. Geniş ve dar gerçeklik ilkeleri arasında tabii ki bazı bağlantılar bulunmakla birlikte, yanlış anlamaları önlemek için araştırmanın şu evresinde her seferinde söylemin düzeyini belirtmek yerinde olacaktır. Bu noktada, Freud'un burada geliştirilen bakış açısını destekleyebilecek bir sözünü alıntılarlamak istiyorum: "İleri doğru gelişme de gerileme gibi uyum için zorlayan dış güçlerin sonucu olabilir; ve her iki durumda da dürtülerin rolü belki de zorunlu değişimi bir haz kaynağı olarak tespit etmekten ibarettir" (1920: 51).

Haz ilkesinin dar anlamda gerçeklik ilkesine dönüşmesinin, belli düzeyde ben gelişiminin varlığına bağlı olduğunu görmüş-tük. Elbette bu tür görüşlerin genelleştirilmesine dair bazı kuşku-lar doğacaktır; çünkü, psikanaliz türoluşu ele alırken, organların oluşumu ve işlevlerinde dış dünyanın etkisine ("yaşamın en şid-detli gereksinimlerine") kolayca geniş, hatta birincil rol verirken, başarılı gerçeklik ilişkilerinin ve çevreye hâkimiyetin güvencesi olarak bireyin doğuştan gelen uyum yetilerine genel olarak pek olumlu bakmaz. (Burada Ferenczi'nin [1924] dikkatli bir biçimde geliştirilmiş ve yaklaşımında kesinlikle tutarlı olan "biyoanaliz" ini ele almayacağım; Bernfeld'in [1937] yakın tarihli eleştirisine genel olarak katılıyorum.) Bu etmeni uzun süredir ihmal ettişimi-zin nedeni, kısmen bunu ele almakta kullanılacak yollardan yok-sun oluşumuz, kısmen de ruhsal süreçlerin içgüdüsel dürtü yönü-nün ben yönünden çok daha önce ilgimizi çekmiş olmasıdır. Yön-tembilimsel bir not: Uyum kavramı (bir süreç olarak) muhtemelen insanın uyuma yönelik bireysel etkinliklerine dair gözlemlerin bir genellemesi olarak doğdu; ve bu nedenle de, uyum süreçlerinin bireysel oluşumuna uyarlandığında, türsel oluşuma uyarlanması-na kıyasla, daha az varsayım yüklüdür.

Biliyoruz ki Freud'a göre dik duruşun gelişmesi, insanın içgü-düsel dürtülerinin uğradığı değişiklikler üzerinde belirleyici bir etkide bulundu. Peki neden –bireyoluşsal ve türoluşsal durumlar arasındaki farklılıkları akılda tutarak– bireyoluşta da uyum ve iç-

güdüsel dürtü arasında benzeri bir ilişki olduğunu varsaymayalım? İnsandaki hiçbir içgüdüsel dürtü, uyumu kendi içinde ve kendi başına güvence altına alamaz; yine de ortalama olarak, içgüdüsel dürtüler, ben işlevleri, ben aygıtları ve düzenleme ilkeleleri bir araya geldiklerinde, beklenebilir ortalama çevresel koşullarla karşılaştıkları ölçüde sağ kalma değerine sahiptir. Bu unsurlar içinde ben aygıtlarının işlevi (bu konu daha sonra ele alınacak) "nesnel olarak" en fazla amaca yönelik olandır. Dış dünyanın organizmayı uyum kurmaya "zorladığı" yolundaki önerme, yalnızca insanın sağ kalma eğilimleri ve potansiyelleri veri kabul edilirse geçerlidir. (Doğal seçilimin buradaki rolüne ilişkin türoluşsal soru veya bizim kastettiğimiz anlamda "uyuma yönelik etkinliklerin" bunda rol oynayıp oynamadıkları, bu kitabın kapsamının dışında kalıyor.)

Sözü edilen tüm ruhsal ve fiziksel ben aygıtların işlevleri ikincil olarak haz kaynakları haline gelebilir. Görüldüğü kadarıyla, bu geniş anlamda bir "telafi"dir (krş. Tausk 1913). Bu tür yeni haz kaynaklarının açılması ben gelişimini ilerlettiği için, benin çatışmasız alanına ait aygıtların haz olanakları, her durumda, dış dünyaya uyumda önemli bir rol oynar gibidir. (İşlevsellikten alınan hazzın değerlendirilmesi için aşağıya bakınız.) Önce bedensel olgunlaşma süreçlerine bakalım: Tıpkı libido gelişiminin evrelerinin bedensel olgunlaşma süreçlerine bağlı olması gibi (örneğin anal-sadistik evre "açıkça dış çıkarma, kasların güçlenmesi ve sfinkter kontrolüyle bağlantılı olarak gelişir" [Freud 1932: 135]); ben gelişimi de belli aygıtların bedensel olgunlaşmasıyla bağlantılıdır. Aşağıda bu konuya tekrar döneceğim. Hazzın kaynakları ve karakteri ben gelişimi sırasında değişikliğe uğrar. Ben, ben işlevleri ve ben aygıtlarının, gelişimin çeşitli düzeylerinde sunduğu haz potansiyeli, ben örgütlenmesinin istikrarı, etkinliği ve işlevsellik (sentez, savunma, özümleme, öğrenme yetisi vb.) türü ve derecesi açısından büyük önem taşır. Bununla birlikte, ben etkinliklerinin cinselleştirilmesinin bunların ketlenmesine yol açabileceğini; ve belli cinsel işlevlerin (genital işlevlerin) zarar görme-

miş olmasının, libidinal işlevlerin yararcı işlevleri sekteye uğratmamasını bir noktaya kadar güvence altına aldığını biliyoruz. Şimdi yapılması gereken, haz deneyimlerinin çeşitli kategorilerinin ayırıcı özelliklerini belirtmek ve bunlar arasında nitel bir ayırım yapmak. Bu basit bir iş değil. İlk olarak, güçlü bedensel yankıları olan haz duyguları (birincil olarak cinsel duygular) amacı ketlenmiş, yüceltilmiş etkinliklerin haz niteliklerinden ayırt edilebilir. Hatta bunlar da, Scheler'in (1927) sınıflandırmasında olduğu gibi, altbölümlere ayrılabilir: duyusal duygular veya yaşantısal duygular; bedensel ve yaşamsal duygular; saf ruhsal duygular (saf kendilik duyguları); ruhsal duygular (kişilik duyguları).⁴

4. Burada sıralanan terimler, Max Scheler'in (1927, özellikle s. 344 ve sonrası) şu terimlerine karşılıktır: *sinnliche Gefühle*, *Empfindungsgefühle*, *Leibgefühle*, *Lebensgefühle*, *seelische Gefühle* (*Ichgefühle*), *geistige Gefühle* (*Persönlichkeitsgefühle*) (D. Rapaport'un notu).

Ben Gelişimi ve Uyum

DIŞ DÜNYAYA VERİLEN bütün tepkilerin uyum süreçleri olduğunu varsaymak ancak bu kavramın belirsizliğini artırmaya yarar; yine de uyum açısından benin evrimini yeniden araştırmak üzere bir girişimde bulunmak şarttır. Aslında, hayvanlara da bir tür ben atfediyoruz (Freud 1915b: 121). Hayvan, alıcı ve etkileyici organları aracılığıyla dış dünyayla temas halindedir; bir “algılananlar dünyası” (*Merkwelt*), bir “eylem dünyası” (*Wirkwelt*) geliştirir ve “düzenleyici işlevler sergileyerek” ayrıca bir “iç dünya” yaratır (Uexküll 1920). Ancak, hayvanlarda, yetişkin insanda varolan, ben ve idin ayrılması gibi bir durumdan bahsedemeyiz. Görece az gelişmiş hayvanlarla ilgili içgüdüler kavramının, insandaki içgüdüsel dürtüler kavramından çok daha kapsamlı olması bile tek başına böyle bir ayrılmayı engeller. Yetişkin insanda ben ile id arasındaki bu keskin farklılaşmanın (aralarında daha kesin bir işbölümü olmasının) bir yandan dış dünyayla ilişkiyi daha üstün ve esnek kılarken, bir yandan da *idin gerçekliğe yabancılaşmasını artırıyor olması* olanaklı, hatta olasıdır.¹ Hayvanda bu iki yapı da ne gerçekliğe bu kadar esnek biçimde yakın, ne de ondan bu kadar yabancılaşmıştır. Belki de, hayvanlarda haz ilkesinin, ortalama

1. Krş. “Comments on the Psychoanalytic Theory of Instinctual Drives”, *Psa. Quart.*, 17: 368-88, 1948; ve “Notes on the Theory of Aggression” (Ernst Kris & Rudolph M. Loewenstein ile birlikte), *The Psychoanalytic Study of the Child*, I: 9-36. New York: International Universities Press, 1949.)

olarak, insanlara kıyasla kendinin ve türün korunmasıyla daha yakından ilişkili olduğunu varsayabiliriz. Görece az gelişmiş organizmaların yalnızca haz ilkesiyle (veya Nirvana ilkesiyle) düzenlendiği varsayımını –genelde ifade edildiği biçimiyle– savunmak kesinlikle mümkün değildir; ama görece az gelişmiş hayvanlarda gerçeklik ilişkilerinin, haz kazanımının hedefleriyle yollarını insandakinden çok daha fazla biçimlediğini söylersek, bu varsayım daha akla yakın hale gelebilir. Bu alanda insan yavrusu üzerine yapılan gözlemlerden türoluşsal çıkarımlar üretirken özellikle dikkatli olmalıyız.

Yenidoğan bebek tümüyle dürtülerden oluşan bir yaratık değildir; ben ile idin farklılaşmasından sonra bene atfettiğimiz işlevlerin bir kısmını uygun biçimde yerine getiren, doğuştan gelme bazı aygıtlara sahiptir (algısal ve koruyucu mekanizmalar). Kasıtlı uyum süreçleri başlamadan önce de bir uyum kurmuşluk durumu mevcuttur. İnsanın özellikle sınırlı içgüdü stoku ve bunun öğrenmeye sağladığı büyük serbestiden daha önce de söz edilmişti; ama düzenleyici etmenlerin ve bunların dış dünyayla ilişkilerinin yalnızca ben tam olarak geliştiğinde işlev görmeye başladığını varsayamayız. Savunmalar bile, yaygın ve dar anlamlarında olmasa da, içgüdü düzeyinde halihazırda mevcuttur. Ben gelişimi, bu ilkel düzenleyici etmenlerin yerine giderek daha fazla geçen veya bunları giderek daha çok destekleyen daha etkili ben düzenlemelerinin gerçekleştiği bir farklılaşmadır. Başta içgüdülerin yerine getirdiği işlevler, daha sonraları benin hizmetine girebilir ve ben aracılığıyla yerine getirilmeye başlanabilir; ama doğal olarak benin ve idin gelişimi sırasında yeni düzenlemeler de ortaya çıkacaktır. Farklılaşma, yalnızca yeni taleplere ve yeni görevlere hâkim olmak üzere yeni aygıtların yaratılmasıyla değil, aynı zamanda ve esas olarak, başlangıçta daha ilkel yollardan gerçekleştirilen işlevleri devralan, daha yüksek düzeydeki yeni aygıtlar sayesinde ilerler. Yan bir bilgi olarak bunun bir sonucundan söz edeyim; daha üstün aygıtlar engellendiğinde veya bozulduğunda, geçmiş gelişim evreleri saf bir biçimde ortaya çıkmaz. Bu organik alanda olduğu kadar –bilinen

nedenlerle daha az derecede olsa da (krş. Freud 1930)– psikolojik alanda da geçerlidir.

Geleneksel olarak ruhsal gelişimi, hem içgüdüsel dürtülerin, hem de çevresel etkilerin belirlediğini varsayarız ve bu benin (özgöl uyum organı) gelişimi, yani içgüdüsel dürtüleri doyurmanın ve denetlemenin yollarının öğrenilmesi için de geçerlidir. Ancak, dürtü kuruluşunun bireyin doğuştan gelen tek donanımı, yani bireyoluşsal açıdan bakıldığında bireye ait tek “verili unsur” olmadığını unutmamalıyız. İnsan birey, dış dünyaya hâkim olmasına yardım edecek aygıtlara da sahip olarak doğar. Bu aygıtlar gelişim ilerledikçe olgunlaşır.² Bunları ve gelişimde bağımsız bir etmen olarak rollerini aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alacağız. (Bally’nin [1933] devingenlik ve evrim üzerine aydınlatıcı fikirlerinin bir kısmı ve M. Löwy’nin [1928] ben gelişiminin devingenliğe bağımlılığı üzerine araştırmaları bu noktayla ilişkilidir.) Dahası, insan birey doğduğunda henüz keşfedilmemiş, ben gelişiminde önemli bünyesel etmenlerden oluşan bir ruhsal yatkınlıklar stokuna sahiptir; sözgelimi, Brierley’ye (1936) göre, kaygıya tahammül gücündeki bireysel farklılıkları belirleyen, bu tür bünyesel bir etmendir. Benin gelişimi sırasında kaygılara ve gerginliklere tahammül etmeyi giderek daha fazla öğrenmesi, ben psikolojisi tarafından kapsamlı bir biçimde araştırılmıştır. Anna Freud, İngiliz okulu ve Fenichel, benin amaçlarının ve savunma mekanizmalarının gelişimi ve işlevi üzerine biriktirdikleri, deneyime ve düşünceye dayalı malzemeyi sundular; ancak burada bunları ayrıntılı biçimde değerlendirmem mümkün değil. Yalnızca tekrar tekrar belirttiğim noktayı bir kez daha vurgulamak istiyorum: Savunma süreçleri eşzamanlı olarak hem içgüdüsel dürtünün denetimine, hem de dış dünyaya uyuma hizmet edebilir (Anna Freud’un “saldırganla özdeşleşme” kavramı buna örnektir). Nereye baksak, benin eşza-

2. Bu fikir yürütmeler bizi “benin birincil özerkliği” kavramına götürdü. Krş. “Comments on the Psychoanalytic Theory of the Ego”, *The Psychoanalytic Study of the Child*, 5: 74-96, New York: International Universities Press, 1950.

manlı olarak uyum, ketleme ve sentez yapabildiğini gözlemleriz. (Merkezi sinir sisteminin belli parçalarıyla kurulan bildik analogi, çok açık olmakla birlikte, bize pek az yarar sağlar.)

Normal yenidoğan insan ve beklenebilir ortalama çevre, ilk andan itibaren birbirlerine tam anlamıyla uyum sağlar. Hiçbir bebeğin belli tipik (ortalamada beklenebilir) olmayan koşullarda sağ kalamayacağı ve travmaların tipik gelişimin kesinlikle ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu olguları, bu önermeyle çelişmez. Bununla birlikte, bu ilişki esas olarak *bir uyum sağlamaşlık durumu*-dur (hem şu an için, hem de az sonra göreceğimiz gibi, gelecek için) ve dar anlamda uyum süreçlerinin henüz hemen hemen hiçbir rolü yoktur. Birey, bu anlamda, daha en başından itibaren dış dünyayla ilişki halindedir. Yenidoğan, yalnızca sürekli bakılmaya gereksinim duyduğu için değil, aynı zamanda uyaranlara verdiği tepkilerle de çevresiyle yakın temas halindedir; ama elbette bu tepkiler çoğunlukla başlangıçta özgül bir uyum sağlamış durumda değildir. Kasıtlılığın ilk işaretleri, yaşamın üçüncü ayı civarında belirir ve gelişimin çok önemli evrelerinden birinin başladığını gösterir; ama nesnenin gerçek anlamıyla kavranması, ancak beşinci veya altıncı ayda net bir biçimde ortaya çıkar ve bir yaş olduğunda bile tamamlanmaz (krş. C. Bühler 1928). Çocuğun gereksinimlerinin, kasıtlılık görüngülerinin gelişimini etkilemekteki ve yönlendirmekteki rolüne ilişkin bir şeyler biliyoruz; bu noktayı burada ele almayacağım. Ama çocuğun ve çevrenin baştan itibaren etkileşim içinde oldukları gerçeğine dayanarak, psikolojik açıdan çocuğun en başından nesneye nesne olarak yöneldiğini varsaymamalıyız. M. Balint'in (1937) ve başkalarının *birincil* nesne sevgisine dair savları, bu kolayca doğrulanabilir bulgularla uzlaşmaz. Balint "bir deneyimin bilinçli olmaması durumunu, ruhsal varlığına karşı bir kanıt olarak" kullanmanın temelsiz olduğunu öne sürüyordu. Bu genel olarak tabii ki doğrudur. Yine de yöntem-bilim, yetişkinlerin psikanalizi yoluyla yeniden kurgulamadan çok doğrudan gözleme elverişli bir alanda, davranış üzerine gözlemlerle çatışan varsayımlar yapmaktan kaçınmamız konusunda bizi

uyarır. Burada ancak şöyle bir değinerek geçtiğim bu konular ve erken ben gelişiminin diğer sorunları üzerine daha ayrıntılı bir değerlendirme için Fenichel (1937b) ve Balint'e (1937) başvurmanızı tavsiye ediyorum.

Bireyde yapısal gelişimin de uyuma hizmet ettiği bilinir. Bu, tanım gereği, ben ile idin farklılaşması için doğrudur; ama üstbeni oluşturan, uyum bozukluğuyla başarı arasındaki ilişkinin özellikle açık olduğu özdeşleşmeler için de aynısı geçerlidir. Madem Rado (1925) “vicdan dürtüsü”nden söz etmeyi seçti, biz de bu tür bir “dürtü”nün uyuma yönelik bir işlevinin de bulunduğunu vurgulamalıyız. Üstben yalnızca ben ve ide antitez oluşturmaz; aynı zamanda “benin var gücüyle yöneldiği durum, yani çok yönlü bağılılıkları arasında bir uzlaşma için bir ölçüde ideal bir prototip”tir de (Freud 1924a: 253); dahası uyumun bir sonucudur ve senteze hizmet eder (krş. Nunberg 1930). Bununla birlikte, yapı gelişiminin ruhsal aygıtın oynaklığını da artırdığını biliyoruz; demek ki geçici (bazen de kalıcı) farklılaşmanın bozulması görüngülerine de hazırlıklı olmalıyız. Bendeki farklılaşmalar da uyum için özgül koşullar yaratır; uyumun biçimleri, başka şeylerle birlikte, ruhsal düzeye ve iç dünyanın zenginliği, kapsamı ve farklılaşmasına da bağlıdır. Ben içindeki bu farklılaşma, ancak ve ancak ben güçlülse ve farklılaşmayı serbestçe kullanabiliyorsa yerinde ve yeterli bir uyuma ve senteze götürür; buna rağmen, farklılaşmanın uyum süreçleri arasında bağımsız bir rolü vardır. Ya bizim kullandığımız anlamda sentez işlevinin bir ifadesi (krş. Nunberg'in [1930] nedensellik gereksinimi üzerine yaptığı analiz) ya da “birbirine uyma”nın daha önceki gelişimsel aşamalarına, nesneyle bir olma duygusuna, bir birincil narsisistik duruma gerileme (Rado 1925, H. Deutsch 1927 vd.) sayılabilecek “kapalı bir dünya”ya yönelik bir eğilim, farklılaşmaya karşı çalışır. Bu gerileme eğilimi bile belli koşullar altında uyuma hizmet edebilir. Sözgelimi, E. Sharpe'a (1935) göre, “saf bilim”de düşünme, telafi eğilimlerini de içerir. Düşünmenin, özellikle de nedensel düşünmenin, yalnızca sentez ve birbirine uymayı değil, aynı zamanda farklılaşmayı da içer-

diği çok açıktır. Burada, biyolojide iyi bilinen bir durumla, *farklılaşma* ile *bütünleşmenin* birlikte varolmasıyla karşı karşıyayız (krş. Werner 1929). Bu farklılaşma işlevinin gelişmesi, psikolojik ifadesini yalnızca ruhsal yapıların oluşumunda değil, aynı zamanda gerçekliğin sınanması, yargıda bulunma, algı ve eylem dünyasının genişlemesi, algılamının imgeleminden ve bilme yetisinin duygudan ayrılması vb.de de bulur. Bu iki işlevin dengesi, örneğin farklılaşmanın vaktinden önce olması, sentezin görelî olarak gecikmesiyle bozulabilir. Ben gelişiminin vaktinden önce olmasından söz ederken genellikle bu farklılaşma süreçlerinin erken oluşunu kastederiz. Sentezin yanı sıra farklılaşma da benin önemli işlevlerinden biri olarak görülmelidir. Spitz'in (1936) yakın dönemde farklılaşma ve bütünleşme üzerine verdiği seminer bu bağlamda önemlidir. Benin sentez işleviyle libido arasında bir şekilde bağlantı kurduğumuza göre (bu ilişkiyi nasıl kavradığımızın burada bir önemi yok), özellikle de Freud'un (1937) bir süre önce ruhsal yaşamda serbest saldırganlığın rolüne ilişkin çıkarımlarından sonra, farklılaşmayla yıkım arasında buna benzer bir ilişki olduğunu varsaymak akla yakındır. Bu gelişimsel süreçlerle içgüdüsel dürtüler arasındaki iyi bilinen veya olanaklı ilişkileri de yine burada ele almam mümkün değil.

Uyum başarılarının uyum bozukluklarına dönüşebileceğinden daha önce de söz etmiştik. Sözelimi, bütün insanların dış dünyaya ve onun taleplerine (örneğin toplumsal talepler) tam bir yatkınlığa tahammül edemeyeceklerini biliyoruz; diğer bir deyişle, her insanın sentez işlevi buna ayak uyduramaz. Ayrıca nevrotik semptomun da, başarısız da olsa, bir uyum kurma girişimi olduğunu biliyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla, biyolojik evrime bu tür çelişkilerin eşlik etmesi gereklidir. Freud (1937) bu bağlamda Goethe'den bir alıntı yapar: "Akıl, akılsızlık halini alır, iyilik de işkence." Kuşku yok ki, kendi içinde ve kendi başına amaçlı olan birçok biyolojik sürecin organizma üzerinde zararlı yan etkileri de vardır. Uyum süreçleri, ilk olarak, yalnızca belli bir aralıktaki çevresel durumlar için amaçlıdır; dahası, uyuma yönelik olan ya da olmayan içsel

kendi kendini kısıtlayıcı etmenler içerirler. Kendi hallerine bırakılan tek hücreli organizmalar, sonunda kendi metabolizma ürünleri tarafından yıkıma uğratılır. Freud'un (1920) ölüm dürtüsünü tartışırken bu gerçeğe göndermede bulunduğunu anımsayacaksınız. Buna karşılık, uyum bozuklukları, uygun biçimde geliştirilirse uyum başarılarına dönüşebilir. Normal gelişim tipik çatışmaları ve bunlarla beraber uyum bozuklukları olasılığını da içerir.³ Ruh sağlığı kavramı belirsiz kalmaya mahkûm olsa da, Waelder geçenlerde yürütülen bir tartışmada haklı olarak bunun bir şans ürünü olarak ele alınamayacağını söyledi. Ruh sağlığının öncüllerinden biri de *beklenebilir ortalama* çevresel durumlara ve *beklenebilir ortalama* içsel çatışmalara hazırlıklı olmaktır.

Ben işlevlerinin eşgüdümlerine ek olarak bir de *hiyerarşiye* sahip olduğu fikrini kabul etmekte zorlanmayacağımıza inanıyorum. Sözelimi E. Weiss (1937) savunmanın yüzeysel ve daha derin katmanlarından söz etmişti; ama bu hiyerarşinin, biyolojik amaçlılıkları açısından ben işlevlerinin hiyerarşisiyle ille de çakışması gerekmez. Örneğin, birbirine uymanın, yani sentez işlevinin hiyerarşide dış dünya tarafından yapılan düzenlemeye üstün olması gerektiğini görmüştük. Aşağıda, daha yukarı ve aşağı düzeylerde de ussal düzenlemeler olduğunu göreceğiz (zekâ, nesnelleştirme, nedensel düşünme ve araç-amaç ilişkileri gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır). Sentez işlevinin değişik yönlerinin bile biyolojik açıdan anlamlılık dereceleri farklıdır. Üstben oluşumuna katılan ilkel sentez düzenlemeleri, insan gelişimindeki büyük bir adımla, psikanalitik tedavide hedefimiz olan sentez başarılarından ayrılır. Aynı şey farklılaşma işlevi için de geçerlidir. Psikanalitik terapi yeni bir işbölümü yaratarak bu hiyerarşinin temelini değiştirebilir; sözelimi ben daha önceleri diğer yapılar tarafından yerine getirilmekte olan görevleri devralabilir. Bu konularda henüz açıklanamayan birçok şey var ve benin çatışmasız alanının işlev-

3. Krş. "Psychoanalysis and the Concept of Health", *Int. J. Ps.*, 20: 308-21, 1939.

lerinin gelişimi anlaşılan kadar da bunlar aydınlanamayacaktır. Bu, özellikle psikozların psikolojisi için (şizofreni, ve ayrıca organik psikoz denen durumlar için de) doğrudur. Bununla birlikte, bir kişinin istikrarı ve etkinliğini, yalnızca ben gücünü tanımlarken genellikle başvurulmuş içgüdüsel dürtünün esnekliği ya da gücünün, gerginliğe tahammülün vb. etkilemediği, benin *içindeki* işlevlerin amaca yönelik eşgüdümü ve hiyerarşisinin de –uyum, farklılaşma ve sentez açısından– kesin olarak etkilediğini zaten biliyoruz. Düzenlemelerde zekânın önde geldiğinden söz etmek bu görüşlerle gayet tutarlıdır. Burada amaçlılık kavramı üzerine bir tartışma yerinde olurdu, ancak şimdi buna giremeyeceğim.

İçselleştirme, Düşünme ve Ussal Davranış

BURADA ilerlemeli bir “içselleştirme” süreci olarak tanımlanan evrimin gelişimi sırasında, alıcı ve etkileyici organların oluşturduğu iki kutup arasında yer alan ve genellikle “iç dünya” adı verilen merkezi bir düzenleyici etmen ortaya çıkar. Bu, yetişkin insanlarda benin düzenleyici etmenlerinden biri olarak bildiğimiz bir etmendir. Öznel dünyanın genişliği, deneyimlere duyarlılık derecesi vb. bu etmendeki bireysel farklılıkları yansıtır. Ancak, burada iç dünyayı bu şekliyle değil, nesnel işlevsel ilişkilerdeki rolüyle ele alacağız.

Freud (1920) “başlangıçtaki [uyaran] yoğunluğu[nu]n yalnızca bir parçasının” (s. 27) organizmanın içine iletilmesine izin veren “uyaran engeli”nin önemini bize belletti. Ancak, başlangıçta içgüdüsel dürtülere karşı bu tür bir uyaran engeli yoktur ve bu nedenle de ruhsal ekonomide dürtü uyaranlarının yer değiştirmeleri dış uyaranların yer değiştirmelerinden daha önemlidir. Bu nedenle, içgüdüsel dürtüler, iç dünyanın biyolojik işlevlerini (ve çevresiyle ilişkilerini) kolayca bozabilir. Bununla birlikte, iç dünyanın içgüdüsel dürtülere bu şekilde yakın olmasının uyum açısından da olumlu bir yanı vardır. Bir hayvanın dış dünyaya dair algıladığı resim, içgüdülerinin taleplerinin güçlenmesine veya zayıflamasına bağlı olarak daralır veya genişler; aç, kızmış vb. olup olmamasına göre resmin merkezi, içgüdüünün doyurulmasıy-

la doğrudan bağlantılı olan unsurlara yer değiştirir. İnsanda içgüdüsel dürtüyle biyolojik yararlılık arasındaki bulanık ilişki bu avantaja karşı çalışır ve tam da bu olgu nesnelleştirici düzenlemelerin önemini artırır.

İç dünyanın uyumdaki, farklılaşmadaki ve sentezdeki biyolojik yararlılığı, düşünce süreçlerinin biyolojik anlamına şöyle bir göz atıldığında bile hemen görülebilir. Bu bağlamda algı, bellek, imgelem, düşünme ve eylem bağlantılı etmenlerdir. (İmgelemin biyolojik önemi için bkz. K. Bühler 1930.) İç dünya ve işlevleri iki adımdan oluşan bir süreci olanaklı kılar: dış dünyadan çekilme ve daha gelişmiş bir hâkimiyetle buraya yeniden dönme. Hedeflere doğrudan yaklaşmak yerine arada kalan dolambaçlı yollardan (araçlardan) ulaşılması evrimde belirleyici bir adımdır. Sık sık karşımıza çıkacak olan, ona daha iyi hâkim olabilmek için gerçeklikten kendini çekme, yukarıda tartıştığımız (oluşumsal anlamda) “gerilemeli uyum”la özdeş değildir. Bilinçliliğin gelişmesi, iç dünyanın gelişmesiyle tam olarak çakışmaz. Freud bilinçliliğin toplumsal anlamını vurgulamıştı. W. Stern (1914) bilinçliliğin çatışmaların bir ifadesi olarak ortaya çıktığını söylerken belki de haklıdır (Anna Freud’un [1936: 179] içgüdüsel tehlikenin insanı zeki kıldığı şeklindeki yorumu da buraya uygun düşebilir).

Düşünce dünyası ve algı dünyası (ki her ikisi de benin düzenleyici etmenleri arasında yer alır ve hâkimiyet uğruna kendini çekmekten oluşan uyum sürecinin unsurudur) her zaman çakışmayabilir. Algılama ve imgelem bizi uzamsal-zamansal imgeler aracılığıyla yönlendirir. Düşünmek bizi o anki algısal durumdan özgürleştirir (elbette bellek ve imgelem bunun öncülleridir) ve en yüksek biçiminde –kesin bilimlerde– bütün imgeleri ve nitelikleri kendi dünyasından dışlamaya gayret eder. Psikanaliz, bilinçli niteliklerin indirgenmesi yönünde ciddi bir girişimde bulunan ilk psikolojyidi. Yine de, birçok durumda, imgelerin insan eyleminde düzenleyici bir rolü vardır. Bu dünyaların ikisinin de eylemle özel bir ilişkisi vardır; bir eylem eğilimini ima eden yalnızca düşünce değildir, ilkel olmakla birlikte imge de bunu yapar (krş. Schilder 1924).

Şimdi düşünme işlevinin, içselleştirme sürecinin bu en önde gelen temsilcisinin, uyum, sentez ve farklılaşma görevleriyle ilişkisini daha yakından ele alalım. Bu bağlamda düşünme hakkında bildiklerimizin çoğunu görmezden gelmek zorunda kalacağız – sözgelimi enerjisini cinsellikten arındırılmış libidodan alıyor olması, ölüm içgüdüleriyle olduğu varsayılan ilişkisi, ide yardımcı (ussallaştırma) veya karşıt olarak rolü, yatırım koşullarına bağımlılığı, dürtü ve duygulanım süreçleri ve üstben tarafından kolaylaştırılıyor veya ketleniyor oluşu vb. Psikozların psikanalizin tüm bu etmenlerle burada ele alınacak olanlar arasındaki uçurumu aşmamıza yardım edeceğini umuyoruz.

Freud, benin, araya düşünce süreçlerini sokmak yoluyla devinimsel boşalımda bir gecikme elde ettiğini belirtir. Bu süreç daha önce tartışılmış olan genel evrimin –yani organizmanın ne ölçüde farklılaşırsa, anlık çevresel uyarılmadan o ölçüde bağımsızlaşmasının– bir parçasıdır. Freud düşünmeyi az miktarda enerji kullanan deneysel bir eylem olarak da betimlemiş ve bu şekilde onun hem biyolojik işlevine hem de eylemle ilişkisine ışık tutmuştu. Öyle görünüyor ki, gelişmiş organizmalarda sınama etkinliği giderek daha fazla organizmanın içine yer değiştirmekte ve artık dış dünyaya yönelik devinimsel eylem biçiminde görünmemektedir. Evrimdeki bu ilerlemeyle, insan zekâsı, bedensel donanımı hiçbir açıdan üstün olmayan insana, çevresi üzerinde üstünlük kurma şansı tanıyan o yüksek noktaya ulaştı.

Zekâ, tepki olanaklarının muazzam bir biçimde genişlemesini ve farklılaşmasını da içerir ve tepkileri kendi seçimine ve denetimine tabi kılar. Nedensel düşünme (uzamın ve zamanın algılanması bağlamında), araç-amaç ilişkilerinin yaratılması ve kullanılması ve özellikle de düşünmenin yeniden kendiliğe dönmesi, bireyi anlık uyarılara tepki verme zorunluluğundan kurtarır. Zekâ anlar ve icat eder, belki de problemleri çözmekten çok yeni problemler ortaya atar (Delacroix 1936); bireyin bir olayı olduğu gibi mi kabul edeceğine yoksa müdahale ederek değiştirmeye mi çalışacağına (dışa yönelik uyum) karar verir; içgüdülerin ve içgüdüsel dürtülerin

tekrarlayıcı karakterini denetlemeye ve yön vermeye çalışır; gereksinim türevleri yaratır, araçları amaçlara ve amaçları araçlara dönüştürür. Burada zekânın çeşitli işlevlerini (anlama, yargılama, usavurma vb.) her zaman birbirinden ayıramayız, ama daha sonra bu konuda söyleyeceklerimiz olacak. Ayrıca bu işlevlerin gelişmelerini, algıyla (gerçekliği sınamada olduğu gibi), dille vb. ilişkilerini de burada ele almamız mümkün değil.

Açık ki, bu geniş işlev alanının tamamı bene aittir. Bununla birlikte, bunu (bazılarının yaptığı gibi) benle eş tutmakta tereddüt ediyorum. Zekânın çeşitli tanımları vardır. W. Stern'e göre zekâ "düşüncenin amaca yönelik kullanımıyla yeni taleplerin karşılanmasını sağlayan genel yeti"dir; başka yazarlar da zekânın biyolojik işlevini ve uyuma yönelik yapısını vurgularlar. Yine de, kişinin uyum kurabilirliğinin zekâsıyla orantılı olduğunu varsaymak ace-mice bir hata olur (krş. düşünce süreçleri üzerine psikanalitik kurama birçok değerli katkıda bulunan Hermann [1920]). Başka bazı yazarlar bu tür biyolojik görüşlerin zekânın doğasını değil, yalnızca nerede kullanıldığını açıkladığını iddia ediyorlar. Bu görüşe karşı, işlevin araştırılmasının yapıya ilişkin anlayışımızı zenginleştirdiği savı ortaya atıldı (örneğin bkz. Claparède [1924]). Psikanaliz bu savı kendi alanında özgürce kullandı; dolayısıyla –ben-ce– burada da benimsemelidir. Dahası, burada ilgilendiğimiz konu türoluşsal problem, yani zekânın uyumdan doğup doğmadığı değil, bir kez varolduktan sonra uyuma hizmet ettiği olgusudur. Her durumda, zekânın ortaya çıkışı amaca yönelik davranışın gelişiminde belirleyici bir adımdır. K. Bühler (1930) bu gelişimin aşamalarının, içgüdü, alışkanlık ve zekâ olduğunu söyler. Taslak halindeki sunumumuz bile zekânın, kısmen daha erken evrelerde diğer yollarla yerine getirilen görevleri gerçekleştirdiğini, kısmen de yeni işlevleri kullanıma soktuğunu göstermektedir. Davranış biçimlerinin bu şekilde aşamalara ayrılması, keskin çizgilerle bölündükleri anlamına gelmez; içgüdüsel eylemler bile uyuma yönelik değişiklikler gösterir ve mutlak katı bir biçimde değildir. Hatta McDougall (1933) bütün davranışların ve bütün ruhsal sü-

reçlerin, hem içgüdüsel hem de zekâ eseri olduğunu öne sürer. Bununla birlikte, zekânın daha fazla biçimlenebilir olduğu ve yeni durumlara hâkim olmaktadır üstünlüğü –olası bazı çekincelere karşın– bir gerçektir.

Belli felsefe okulları da düşüncenin biyolojik işlevine ve eylemle uyumu kolaylaştırıcı ilişkisine önemli bir rol atfeder; ama bu okulların “gerçek” bilgiyle bunun biyolojik değeri arasındaki ilişkiye bakışları burada sunulandan farklıdır. Örneğin, pragmatizm, gerçekliğe uymanın belli önermelerin geçerliliğinin ölçütü olduğu ve geçerli düşüncenin sağ kalmayı güçlendirici eylemlerin temelini oluşturduğu düşüncesini sorgulamaksızın kabul etmez, – bir anlamda– tersini savunur: “İnsan, eyleminde kabul edilmiş gerçekliği izlediğinde başarılı olur; çünkü daha en başta o ‘gerçeklik’ onun eyleminin başarısından kaynaklanmıştır,” der Simmel (1922) erken tarihli çalışmalarından birinde. Bu şekilde, düşüncenin uyuma yönelik işlevinden doğru ve yanlış –ve genel olarak doğruluk kavramını– türetir. Bu görüş, biyolojik epistemoloji için kesinlikle bir sorun oluşturur; ancak bizim sorunlarımız açısından ikincil önemdedir. Şimdi bu sorunlara döneceğiz.

Zekânın işlevleri, psikanalizin seyri sırasında, bir kural olarak, onları bu şekilde yalıtma girişiminde gördüğümüzden farklı bir ışık altında görünür. Genel olarak, zekâyı bireyin yaşamındaki ilişkiler açısından ayırmak için hiçbir neden yoktur. İçgüdüsel dürtülerin hem tipik hem de bireysel değişimlerini bilgi için potansiyeller ve sınırlar olarak kabul ederiz; zihinsel başarıları hem çatışma çözme hem de ussallaştırma gereçleri olarak görürüz; bunları dış dünyanın ve üstbenin talepleriyle ilişki içinde ve elbette diğer ben işlevleriyle etkileşim çerçevesinde ele alırız. Ketlemelelerin, nevrozların ve özellikle psikozların analizi, zekânın çeşitli işlevlerinin her derecedeki bozukluğuna aşına hale gelmemize yol açtı; ağır dereceler yalnızca psikozlarda görülmekle birlikte, daha hafif, çoğunlukla geçici ve geri dönüşlü biçimleri diğer ruhsal hastalıklarda sıkça görülür. Sözü edilen işlevlerin her birinde –seçici denetim, zaman perspektifi, gerçekliği sınaama, nesnelleştir-

me, soyutlama, erteleme yetisi (Stärcke 1935) vb.– bozukluk gerçekleşebilir. Uyumdaki özgül bir başarısızlık bu işlevlerden herhangi birindeki bozukluğa karşılık gelir.

İzin verirsiniz biraz konu dışına çıkıp, düşüncenin egemen nesnesini öznenin kendisinin oluşturduğu *psikanalitik durumdaki düşünmenin doğası* üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. Psikanalitik durumdaki düşünme, daima eylemin aracı olan özne eylemin nesnesi haline geldiğinde bile, temel olarak dış dünyaya yönelik olduğunda gördüğü hizmeti görür. Psikanalitik çalışmalar, kişinin kendi davranışlarına karşı içgörüsünün, bilinçdışı eğilimlerin (hem benin hem de idin eğilimlerinin) özümlemesine bağlı olduğunu gösterir. Nunberg (1937) bu özümleme süreçlerini benin sentez işlevinin yönlendirdiğini ikna edici biçimde gösterdi. Savunmalar (tipik olarak) yalnızca düşünceleri, imgeleri ve içgüdüsel dürtüleri bilincin dışında tutmakla kalmaz, aynı zamanda bunların düşünme aracılığıyla özümlemesini de önler. Savunma süreçleri çöktüğünde, kendisine karşı savunma yapılan ruhsal unsurlar ve bu unsurların bazı bağlantıları anımsanmaya ve yeniden kurgulanmaya açık hale gelir. Yorumlar, gömülmüş malzemenin yeniden kazanılmasına yardımcı olmanın yanında, doğru nedensel ilişkiler –yani diğer unsurlarla bağlantılı olarak bu deneyimlerin nedenleri, etki alanları ve etkinliklerini– de kurmak zorundadır. Bunu burada vurgulamamın nedeni, kuramsal yorum çalışmasının, genellikle ortaya çıkan anılarla veya bunlara karşılık gelen yeniden kurgulamalarla ilgili durumlarla sınırlı olmasıdır. Ama unsurların nedensel bağlantılarının ve bu bağlantılar için ölçütlerin saptandığı durumlar, *yorum kuramı* açısından daha da önemlidir. Çocukların deneyimlerini bağlantılandırırdıkları ve daha sonra psikanalizin seyri sırasında bilinçli hale gelen yolların, bırakın psikanalitik düşünme yollarıyla keskinleşmiş olan bir muhakemenin taleplerini, olgun benin taleplerini bile doyurabileceğini varsayamayız. Bu, yalnızca yalıtma yoluyla savunma için değil, ol-

dukça genel bir çerçevede de geçerlidir. Demek ki, psikanalizde anıların yeniden üretilmesi, tek başına, unsurlar arasındaki bağlantı eksikliğini veya hatalı bağlantıları yalnızca kısmen düzeltebilir.¹ Burada, bilimsel bir süreç olarak adlandırılması uygun olabilecek ek bir süreç devreye girer. Bu süreç, bilimsel düşünmenin genel kurallarına göre, unsurların birbirleriyle doğru ilişkilerini keşfeder (ve bu bir yeniden keşfetme değildir). Burada yorum kuramı, ruhsal bağlantılar kuramına ve özellikle de anlam bağlantıları² ile nedensel bağlantılar arasındaki ayrıma dokunur (Hartmann 1927 ile karşılaştıran). Bilinçdışının temelde “her şeyi bildiği” ve bize düşen tek görevin savunmayı kaldırarak bu bilgiyi bilinçli hale getirmek olduğu yolundaki sık dile getirilen fikre katılmadığım açık olsa gerek.

Çocukluktaki bellek kayıpları ve insanların bir kez tamamlandıktan sonra psikanaliz yaşantılarını unutmaları, sağlıklı insanların da ruhsal yaşamlarını kendi kendilerinden gizleme eğiliminde olduğunu göstermeye yeter. Bunun bir bozukluk kaynağı haline gelmesi gerekmediğini, ancak gelebileceğini biliyoruz. Kendini aldatma, kendini algılamada veya düşünmede bir işlev bozukluğundan kaynaklanabilir. Genelde kendini aldatma terimini, yalnızca kendilik, bilme niyetinin nesnesi haline geldiğinde kullanırız; kendilik hiç sorgulanmadan yaşantılayan özne olarak kabul edildiğinde ise bu terim kullanılmaz. Tipik olanlar kadar bireysel kendini aldatmalar da vardır. Her kendini aldatma durumuna ayrıca dış dünyaya yönelik yanlış bir yargı da eşlik eder. Psikanaliz bu kendini aldatmaları sistemli hale getirmiştir ve bunlara çare de bulabilir. Gerçekten de, psikanalizin büyük bir kısmı, bir kendini aldatmalar ve dış dünyaya yönelik yanlış yargılar kuramı olarak tanımlanabilir. Psikanaliz sürecinin seyri sırasında kişi, kendi ru-

1. Daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. “Technical Implications of Ego Psychology”, *Psa. Quart.*, 20: 31-43, 1951.

2. “Anlam bağlantıları” Dilthey’in, Jaspers’in ve Spranger’in kullandığı “*verstehende Psychologie*” anlamında, *verständliche Zusammenhänge*’nin çevirisidir (D. Rapaport’un notu).

hunun içerdikleriyle deneyim ve düşünce nesneleri olarak yüzleşmeyi ve bunları nedensel ağın parçaları olarak görmeyi öğrenir. Dolayısıyla psikanaliz, düşünmede iç dünyaya yönelik en yüksek gelişmedir; ve iç dünyada uyumu ve birbirine uymayı yeniden gözden geçirip düzenler (bunun bireye getireceği biyolojik olarak önemli bütün sonuçlarla birlikte).

Şimdi düşünmeyle uyum arasındaki genel ilişkilerden, *ussal eylem* sorununa götüren yola girdik ve bir süre bu yolu izleyeceğiz. Mecburen taslak halinde olan sunumum, karşılaşılan sorunların çokluğu yüzünden burada özellikle eksik kalacaktır.³ Psikanalizde –nevrotik davranışın karşıtı, normalliğin ölçüğü, terapi çabalarının hedefi, eğitimde bir kılavuz vb. olarak– sık sık ussal davranıştan söz ederiz. Uyum sağlamış davranışı da aynı türden bir hedef ve ölçek olarak kullandığımız için, bunun ussal eylemle ilişkisi bizim için önemli hale gelir.

Az önce düşünmenin biyolojik işlevinden söz ettik; bunun bilmek, özümlemek ve gerçekliği amaca yönelik olarak etkilemek için gerekli olduğunu sorgulamaksızın kabul ediyoruz. Biz, zekâ ve bilgi fazlasının insanın dünyayla ilişkisini yoksullaştıracığı ve doğallıktan uzaklaştıracığı korkusuyla kendini belli eden çağımıza özgü hastalığa tutulmadık. Bize göre bu kendini aldatmaktır; tarihte bilgi veya zekâ fazlalığının zararlı olduğu hiçbir dönem yoktur. Zihni “ruhun düşmanı” (Klages 1929) olarak görüp sızlananlarla hiçbir alışverişimiz olamaz. Zekânın aşırı gelişmesinden yaşamın zarar görebileceği korkusunu ifade eden seslerin orkestrası daima uygarlığın gelişimine eşlik etmiştir ve zamanımızda özellikle saldırgan bir hal almıştır.

Bu yorumlarda bulunmamın nedeni, ussal eylem, uyum ve sentez arasındaki ilişki üzerine az sonra gelecek değerlendirmeye-

3. Daha ayrıntılı bir yaklaşım için bkz. “On Rational and Irrational Action”, *Psychoanalysis and the Social Sciences*, 1: 359-92, New York: International Universities Press, 1947.

nin yanlış anlaşılmasını engellemek. Uyum sorununun biyolojik bağlamında ele alındığında, bilginin kendi içinde ve kendinden bir amaç olamayacağını itiraf etmeliyiz. Tıpkı uyumu birbirine uymanın altına yerleştirdiğimiz gibi, gerçeklik bilgisini de gerçekliğe uyum sağlamanın altına yerleştirmeliyiz. Gerçeklik bilgisini gerçekliğe uyum sağlamakla eş tutup geçemeyiz; bunların arasındaki ilişki incelenmelidir. Yukarıda incelenen, düşünme ile çevre arasındaki ilişkiler, en üst düzeyde ussallığın aynı zamanda yerinde ve yeterli uyum ve birbirine uyma olmasını gerektirmez. Bir düşüncenin veya düşünceler sisteminin “gerçeklikle bağdaşmış” olduğunu söylerken, aklımızda şu iki farklı anlamdan biri olabilir: Birincisi, bu düşüncelerin kuramsal içeriği doğrudur (yani gerçek duruma karşılık gelir); ikincisi ise bu düşüncelerin toplumsal eyleme tercümesi uyum sağlamış davranışa götürür. İkinci anlamın biyolojik öneminin daha büyük ve daha dolaysız olduğu açıktır. Demek ki, sadece gerçekliğin iyi bir kavranışına dayanmasını ölçüt alarak bir eylemin gerçeklikle bağdaşmış olup olmadığı yargısında bulunamayız. “Gerçeklikle bağdaşmış” terimine bu kadar dar bir bakış, eylemin merkezi ve özel rolünü küçümserken, anlayışın önemini abartır. İyi bir kavrayışa dayanan bir eylemin hiçbir şekilde “sağ kalımı artırıcı” olmayan toplumsal sonuçları olabilir. Bunun sayısız ekonomik ve toplumsal örneği vardır. Bilimdeki –özellikle kişilik sorunlarıyla ilişkili alanlardaki– ilerlemeler genellikle ilk başta aşılması zaman alan bir yönelim bozukluğuna yol açar. Vaktinden erken keşfedilmiş doğruların akıbetini hepimiz biliriz; vaktinden önce yapılmış cinsel açıklamalarınkiyle aynıdır (bkz. Freud 1937). Ama, bu unutulmuş açıklamaların bile bireysel uyum üzerinde olumlu bir etkisi olabilirken, bunların tarihsel karşılıklarının çehresi genellikle daha az iyicildir. Burada bireyin uyumuyla türün uyumu arasında bir karşıtlıktan bile söz edebiliriz.

Bilgi varoluşa ve mekâna bağlıdır. Laforgue (1937) “gerçekliğin göreliliği”nden söz ederken yalnızca bireysel ve kolektif düşünmenin ben gelişimine gerçek bağımlılığını değil, aynı zaman-

da bu eşgüdümün biyolojik amaçlılığını da kasteder. Ancak, diğer yandan çeşitli düşünce biçimlerini ve dünya görüşlerini bir uyum sürecindeki ardışık adımlar olarak ele alırsak, zaten bireylerin ve halkların uyum kurdukları o gerçekliğe belli bir “nesnellik” atfetmiş oluruz.

“Ussal” teriminin birçok anlamı vardır, ancak biz yalnızca ussal eylemin bizim sorunumuzla doğrudan bağlantılı olan yönlerini ele alacağız. Ussal eylemin amaçları ve araçları vardır. Burada özellikle ilgimizi çeken, Max Weber’in (1921) “amaç taşıyan ussal” ve “değer taşıyan ussal” şeklinde ayırdığı iki eylem tipidir. Weber’e göre, “bir insan amaçları, araçları ve yan etkileri değerlendirip amaçlarla araçları, yan etkilerle amaçları ve çeşitli olası amaçları karşılıklı olarak ussal biçimde tartıyorsa, o insanın eylemi amaç taşıyan ussal bir eylemdir.” Eğer bir insan etik, estetik, dinsel inanışlarına göre hareket ediyor ve öngörülebilir sonuçları göz ardı ediyorsa, o zaman onun eylemi tamamen değer taşıyan ussal bir eylemdir; “değer taşıyan ussal eylem (bizim deyişimizle) daima failin izlemek zorunda olduğuna inandığı ‘emirler’ veya ‘talepler’ doğrultusundaki eylemdir.” Weber’in ayrımıyla, benin hizmetindeki eylemle üstbenin hizmetindeki eylem arasındaki ayrım arasında açık bir analogi vardır. Ancak, bunun mutlak bir karşıtlık olmadığını ekleyelim; ben üstbenin taleplerini kabul edip onaylayabilir.

Eylemin amaçları, daha geniş bir araç-amaç kompleksinde yer alan kısmi amaçlar olmadıkları sürece, bildik anlamda ussal değildir. Yani, yalnızca belli bir amaca yönelik uygun araçların seçimine ussal denebilir. Bu olgu, bakış açısı ben ilgilerine daraltıldığında ve buna bağlı olarak ussal bencillik denebilecek tutum temel insan tutumu olarak sorgusuz kabul edildiğinde ya da, daha genel olarak, herhangi bir amaç sorgulanmadan kabul edildiğinde ve bu yüzden amacın karakteri gözden yitirildiğinde olduğu gibi genellikle göz ardı edilir. Biz, aksine, insan gereksinimlerinin ve taleplerinin karmaşık olduğunu ve normal kabul edilmesi gereken amaçların geniş bir aralıkta yer aldığını vurguluyoruz. Bu nedenle,

bizim ussal davranış dediğimiz şeyde amaçlar –eylemin bu yönlendirme ve ray değiştirme noktaları– verili kabul edilir ve tek soru bunlara ulaşmak için uygun araçların neler olduğudur. “Usa uygun amaçlar”dan söz ettiğimizde, “usa uygun” ile kastettiğimiz, burada “ussal” dediğimiz şeyden bir hayli farklıdır. Bu düşünce zincirini izlersek değerler sorununa varırız. Bununla birlikte, burada bizi ilgilendiren şudur: Bu şekilde tanımlanmış ussal eylem bir yandan belli sınırlar içinde kesinlikle bir ölçek hizmeti görebilirken, diğer yandan eylemi yalnızca araç-amaç ilişkisi açısından yargıladığı için, kişinin genel ruhsal durumuna ilişkin çok az bilgi verir.

Ayrıca, katı biçimde ussal eylemin bazılarımızın umduğundan daha dar bir alana sahip olduğunu da kabul etmeliyiz; eylemlerimizi olay dizilerini öngörerek yönlendiririz, ancak yaşamın kilit alanlarında bilimsel bir kesinlik taşıyan öngörülerde bulunmamız son derece enderdir. Gerçekte bilim genellikle bir amaca giden “en iyi teknik araçların” neler olduğunu bile bize söyleyemez. Bu arada, eylem –en azından kısmen– usdışı bir karar meselesi olarak kalır; yani duygusal eylemi tümünden göz ardı etsek bile, insanı yönlendiren yalnızca ussal güdüler değil, aynı zamanda alışkanlıkları, devraldığı ilkeler, kökünü geleneklerden alan apaçık önermeler ve benzerleridir. Zekâyâ atfettiğimiz büyük biyolojik öneme karşın, bu diğer yolun da genellikle onun kadar başarılı olduğunu yadsıyamayız. Laforgue’un (1937) kitabı da bireyin uyum başarılarında ileri derecede farklılaşmış ussal işlevlerin rolünün ne genel, ne de mutlak olduğunu gösteren benzeri görüşler içerir.

Kişiliğin bütününde zekânın rolünün sınırlı olduğunun kavranamaması zaman zaman, (az önce tanımlanan dar anlamda) tümünden ussal bir insanın ideal ve sağlık timsali olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Bu ideal, analizin gidişi sırasında hastalarımızda rastladığımız, karikatürleştirilmiş ruh sağlığı anlayışlarını andırır. Karakter nitelikleri dediğimiz, görece istikrarlı tüm tepki biçimleri –ifade ettikleri amaç-araç kararlarından tamamen uzak– usdışı öğeler de içerdiğine göre, bu ussal insan ideali (ünlü bir roma-

nın [Musil 1930, 1932] başlığını farklı bir anlamda kullanmama izin verirsiniz) “niteliksiz adam”a ait olsa gerektir. Deneyimler gösteriyor ki, sağlıklı ve analizden geçmiş insanlar bu “ideal”den tamamen farklıdır. Yukarıda sentez ve hiyerarşiye ilişkin söylediklerimizi akılda tutarsak çok farklı bir resme ulaşırız; uyumda amaç-araç şeklindeki düşünme tarzının en uygun rolüne karar veren benin olgunluğu, gücü ve yapısıdır.

Peki o halde bu resim neden bu kadar çarpık? Çünkü içindeki belli bir yeti tüm diğer ruhsal işlevlerin yerini almıştır. Zekâyı tüm diğer işlevlerin yerini almaktan çok *örgütleyen* bir işlev olarak ele alırsak resim çok daha insani hale gelir. Gelişimin belli bir düzeyinde zekâ, diğerleri arasında bir işlev olarak kendi rolünün farkına varır, diğer ruhsal eğilimlerin arasında kendi etkinliğini doğru bir perspektiften görür (ve bu şekilde ussal davranışın gerçek etkinliğiyle ussal davranışa kendi attığı değeri birbirine karıştıran ussalcı önyargıyı yener). Ancak farkındalığındaki bu genişlemeyi eylemin hizmetine sunduktan sonra benin en yüksek sentez ve farklılaştırma işlevlerini yerine getirebilir. Bununla birlikte, bu sentez biçimi genelde “ussal” olarak adlandırılan şeyle kavramsal olarak özdeş değildir. Diğer ruhsal işlevlerin bu şekilde benin düşünce ve eylem planına dahil olması, onun hem insanın çevresiyle ilişkilerine hem de iç yaşamına ilişkin bilgiler içeren genel öngörü işlevine bir örnektir. Psikanalizden önce, zekânın *saf biçimiyle* bu düzeyde işlev görmesi olanaklı değildi; ayrıca zekânın evriminin, bu ödevi ilk kez hakkıyla yerine getirecek psikanaliz biçiminde bir araç yarattığını da söyleyebiliriz. Psikanaliz öncesi “ussallık” yaklaşımları, yalnızca bilinçli ben ilgilerini hesaba katmaları için temel bir (biyolojik ve toplumsal) kusur taşıyordu. Terimin psikanalitik anlamından farklı olan bu anlamdaki “ussallaştırmalar” uyumun ussal olmayan, “kanalize olmuş” ve *bir bütün olarak kişinin* dengesini bir noktaya kadar güvence altına alan yönlerinden birçok açıdan daha yetersiz olmalıdır. Yaşadığımız çağın tarihi bu ilişkiyi destekleyecek birçok örnekle doludur. Psikanaliz, uyum biçimlerinin bir sentezini ve ileri gelişimini olanak-

lı kılar; ancak toplumun bu gereci kullanmaya ne derecede hazır olduğunun değerlendirmesini burada yapmam mümkün değil.

Zekânın bu düzeyde işleyişinin iki tür etkisi olabilir: Çevre üzerinde daha iyi bir hâkimiyet kurulmasına (örneğin bir nesnelleştirme başarısının sonucu olarak diğer insanların doğasını hesaba katarak) ve daha da önemlisi kişinin kendisini daha iyi denetlemesine yol açabilir. Tarihsel gelişim, amaçlar olarak bunlardan bazen birini bazen ötekini öne çıkarmıştır. Günümüzde birçok kişi bu görevlerden ikincisinin çok uzun süredir ihmal edilmiş olduğuna katılacaktır. Karl Mannheim'ın (1935) toplumsal yapının ve bireyin eylemlerinin ussallığının karşılıklı etkilerini araştırdığı kusursuz kitabı psikanalistlerin ilgisini hak ediyor. Mannheim, endüstrileşmenin bir yanda artmış “ussallaştırma”ya, diğer yanda “kitleleştirme” yoluyla, kitle psikolojisinde örtük biçimde varolan bütün usdışılıklara vardığını ustaca gösterir. Psikanalizin tarihin tam da bu noktasında ortaya çıkışının bu gelişmelerle bağlantılı olduğu düşünülebilir; ancak burada bu bağlantıları daha fazla izleyemeyeceğiz. Belli ki, tarihin belli noktalarında ben artık çevresiyle, özellikle de kendi yarattığı çevreyle başa çıkamaz hale gelir; yaşamın araçları ve amaçları düzenli ilişkilerini yitirir ve ben o zaman iç dünyaya karşı içgörüsünü artırarak örgütleyici işlevini yerine getirmeye çabalar. Bu durumun ne zaman bir kolektif ben zayıflığının ifadesi ve ne zaman benin üzerindeki ortalamadan büyük çevresel yüke bağlı olduğu sorularını burada ele almayacağız. R. Waelder (1934a) uygarlığımızdaki dışa yönelik ilerlemenin artık kendine yönelik değişikliklerle dengelenmeyi gerektirecek kadar fazla olduğunu, ve insanın yeni çevresine uyum sağlamasına yardım edecek bu değişikliklerin gerçekleştirilmesine psikanalizin katkıda bulunabileceğini öne sürer.

Görüşlerimiz bizi “ussallık” kavramını örgütleme işlevine denk düşecek şekilde genişletmeye zorladı. Bu daha geniş ussal davranış kavramı, biyolojik ve toplumsal amaca yönelik davranış için ilk önce ele aldığımız dar kavrama kıyasla çok daha iyi bir ölektir. Freud'un “İd her neredeyse ben de orada olacaktır” şeklin-

deki ünlü önermesinin genellikle yanlış anlaşıldığına inanıyorum. Bu önerme, tümüyle ussal bir insanın şimdiye dek varolduğu ya da bundan sonra varolabileceği anlamına gelmez, yalnızca kültürel-tarihsel bir eğilimi ve bir terapi hedefini ifade eder. İdin herhangi bir zamanda “kuruma” tehlikesi bulunmadığı gibi bütün ben işlevlerinin zihinsel işlevlere indirgenmesi de olanaksızdır. “Zekânın önceliği”nden söz ederken, “zekâ tarafından gerçekleştirilen düzenlemenin önceliği”ni kastediyoruz; yani zekânın gerçekleştirdiği düzenleme, benin düzenleyici etmenleri arasında ilk sırayı alır, ancak diğer bütün ruhsal işlevlerin yerine geçmesi gerekli veya olanaklı değildir.

Freud (1932) zekânın önünde sonunda insanın ruhsal yaşamına hükmedeceği yolundaki ümidini dile getirdikten sonra şunları söylemişti: “Usun doğası, insan coşkularına ve bunların belirlediği her şeye hak ettikleri konumu vereceğinin güvencesidir” (s. 234). Freud bu bağlamda us, zekâ, bilimsel ruh terimlerini eşanlamlı olarak kullanırdı. Ama belki biz Freud’un burada kullandığı anlamıyla *us* terimini “anlamın kavranması”ndan, nedensel düşünmeden vb. ayırt etmek üzere, yalnızca tartışmakta olduğumuz örgütleyici işlev için kullanmalıyız.

Bir yandan eşzamanlı olarak diğer ruhsal edinimlerin usdışılığını hesaba katarken bir yandan da ussal düzenlemeleri kullanabilmek, ben için yaşamsal önem taşır. Ussal plan, bir olgu olarak usdışı olanı da içermelidir. (Burada ussal olanla usdışı olanı birbirine karşıt biçimde kullanıyor olsak da, bu antitezin görece olduğunun farkındayız.) İnsanbiçimci ve usdışı düşünce, bilimsel düşünce alanında bile verimli olabilir; buna karşılık patolojik vakalarda ussallık gereksinimi bir semptom veya savunma vb. olabilir. (Bu –iyi bilindiği gibi– gerçekliğe zorunlu dönüş durumunda da geçerli olabilir.) Böylece, psikanalizin aydınlatma eğiliminin, ister istemez, ussalcı aydınlanma öğretisini görece hale getirmek zorunda olduğu içgörüsüne ulaşırız. Üstünkörü bir bakışla bile, bir terapi yöntemi olarak psikanalizin temellerinin ussal ve usdışı unsurları dikkate alma arasındaki bir ilişkiyi barındırdığı görülebilir.

Ussallığın bir yönünü alıp, bunu usdışı olanla ilişkisi içinde görelî hale getirerek diğerk bir yönüne ruhsal yaşamda egemen bir rol atfeden bir kuram, iki büyük tehlike içerir: Bir yanda bilmenin ussallığı, usdışı olanın öneminin göz ardı edilmesine ve ayrıca amaçların usdışılığıının kavranamamasına yol açabilir; diğerk yandaysa us, usdışılığa teslim olabilir. İkinci durum, psikanalist için olmasa da, kendi içinde ve kendi başına daha tehlikelidir. *Weltanschauung*’un* çeşitli sistemlerindeki ussallığın önemi, konumuzla ilişkili olmakla birlikte burada tartışılmayacak; başka bir çalışmada bunu uzun uzadıya ele almıştım (1933).

İlk sorunumuza dönersek, bilgi, gerçekliğe uyumun hizmetinde uzun bir yol kateder ama sonuna dek gitmez; kişilik yapısının bütününde ve çevresel ilişkilerde bilgi kendi işlevine dair daha fazla içgörü içerdikçe, uyuma da daha çok hizmet edebilir. Burada psikanalitik zeminde ulaştığımız “zekânın üstün örgütleyici işlevi”ne yakın kavram, günümüzün sosyolojik düşüncesinde de açıkça merkezi bir konumdadır. Esas olarak Karl Mannheim’ın dikkatinize sunduğum kitabından söz ediyorum (krş. “birbirine bağımlılık içinde düşünme” üzerine yorumları).

* Dünya görüşü. —ç.n.

Benin Bütünleştirici İşlevlerinden Bazıları

ŞİMDİ BENİN düzenleyici ilkelerini değerlendirmeye dönelim; işe düşünme ve ussal eylemi tanımlamakla başlamıştık. Bu noktada, ben ilgileri¹ ve istençle bağlantılı olan düzenleyici etmenler üzerine bir şeyler söyleyebilecek durumdayız. Bununla birlikte, psikanaliz, içgüdüsel dürtüler ve düşünmenin düzenlemeleriyle ilgilenirken, istencin düzenlemelerini gözden yitirmiştir. Dahası, psikanaliz için, içgüdüsel dürtü ve istenç süreçlerini, onları birbirinden farklılaştırmak yerine birbirine bağlayan bir bireysel gelişme bağlamında ele almak daha önemliydi. İstencin gereksinimlere bağımlılığına dair çok şey biliyoruz; ama dış dünya tarafından, içgüdüsel dürtülerin yönlendirildiğinden daha çok yönlendirildiğini kavramakla birlikte, bağımsız, özgül psikolojik anlamına ilişkin bildiklerimiz çok az. İstenç süreçlerinin psikolojisinin kaderinde geleceğin psikanalitik ben psikolojisinde rol oynamak bulunduğu düşünülebilir (Federn zaman zaman bu noktayı dile getirmiştir).

Sentez işlevlerinin tam yelpazesi henüz bilinmiyor; bu işlevlerden bazıları üstbene, çoğu bene ve bunlar içinde bazıları da kıs-

1. Ben ilgileri üzerine daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. "Comments on the Psychoanalytic Theory of the Ego", *The Psychoanalytic Study of the Child*, 5: 74-96. New York: International Universities Press, 1950; ve "On Rational and Irrational Action", *Psychoanalysis and the Social Sciences*, 1: 359-92. New York: International Universities Press, 1947.

men benin çatışmasız, düzenleyici işlevlerine aittir. Bilinçdışı sentez etmenlerinden bazılarını anlıyoruz; ancak önbilinçte ve bilinçte bulunanlara ilişkin bilgilerimiz çok az. Değer hiyerarşileri kesinlikle bu bağlamda yer alır ve mantık, sayı dizileri vb.nin ussal düşüncede oynadığına benzer bir rol üstlenir, yani görevlerin ve çözüm araçlarının eşgüdümünü sağlar. (Bunların aşırı sert bir üstbenden kaynaklanabilecek diğer rolleri çok iyi bilindiği için burada ele alınması gerekmiyor.) S. Bornstein-Windholz (1937) kusursuz bir makalede, bu değer hiyerarşilerinin, çocuğun uzlaşmak zorunda olduğu ve kabul ederek “insanların kendi üzerlerinde bir yasa koydukları bir dünya”nın parçası halinde geldiği, toplumsal olarak belirlenen hiyerarşiler arasındaki önemini küçümsememeliyiz, diyor. Çocuk, bu değerleri kabul ederek libidinal ve saldırgan itkileri ile başa çıkmak için uygun bir yol bulabilir ve bu kabulleniş böylece bir sentez başarısına ulaşabilir. Ama toplumsal değer hiyerarşisinin bütün unsurları, elbette bu kullanıma eşit derecede uygun değildir. Bu tür değer sistemlerinin ve ideallerin bireyler üstü niteliği diğer insanlarla işbirliğini ve bu sayede uyumu da kolaylaştırır. Toplumsal değer sistemleri tıpkı diğer âdetler (sözcüğün en geniş anlamında) gibidir; genellikle uyumu sekteye uğratsalar da, belli koşullar altında kolaylaştırabilirler de. Freud (1921) ideal oluşumunun toplumsal anlamını değerlendirirken, ussal eylemin yönünü belirleyen amaçlardan bazılarını berraklaştırmaya çalışır. (Burada yine Max Weber’in amaç taşıyan ussal ve değer taşıyan ussal eylem arasındaki ayrımı gündeme gelir.) Bu bağlamda “amaç”ın nihai, yani mutlak bir yananlamı olması gerekmez. Dewey’e (1922) göre genelde amaçlar, “mevcut, çelişkili, karışık alışkanlıkları ve dürtüleri birleştirip özgürleştirmek için” kullanılan araçlardır. Dewey, tabii ki bizimkinden farklı bir terminoloji kullanıyor. Bu uyum biçimi, tıpkı diğer herhangi bir biçim gibi, yalnızca beklenebilir ortalama durumlarda uygundur. Çocuğun benimsediği toplumsal normlar, daha sonraki yaşamında toplumdan alacağı gerçek ödüller ve cezalarla ancak kısmen çakışır. Bununla birlikte, bu değer hiyerarşileri insan davranışının ray de-

ğıştirme veya berraklaştırma noktaları işlevi görebilir; eylemin yalnızca ussal düzenlemeyi değil, aynı zamanda değer hiyerarşilerinin koyduğu amaçları da gerektirdiğini gördük. Bireyde oluşan bu türden değer hiyerarşilerinin önemi, içinde yetiştiği toplumun yapısına, sözgelimi bir toplumda geçerli ahlakın daha narsistik veya daha zorlantılı nevrotik tipte vb. olma eğilimine göre değişir. Bu tür değer hiyerarşilerinin bazıları topluma karşı doğrudan düşmanca, bazıları yansız olabilir ve bazıları da, örneğin diğer insanlara duyulan sevgiye değer biçilmesi gibi, son derece önemli toplumsal etmenler içerir. Freud (1926a) şu yorumu yapmıştı: “Dürtüsel yatkınlıklarımız ve çevremiz göz önüne alındığında, diğer insanlara duyduğumuz sevgi, insanoğlunun varlığını sürdürmesi açısından en az teknoloji kadar vazgeçilmez sayılabılır.” Demek ki, etik değer hiyerarşilerinin benimsenmesi, bir sentez görevini yerine getirebilir ve bireysel uyum için yararlı olabilir (ama yararlı olmak zorunda değildir). Bu değer hiyerarşilerinin yararlılığı, toplumun (ya da belli türlerdeki toplumların) sürdürülmesindeki rollerini hesaba kattığımızda bizi daha çok etkileyecektir. Uyum kavramımızın yalnızca bireyin sağ kalmasını mı içine alacağı, yoksa aynı zamanda türün sağ kalmasını da içine almasının daha mı iyi olacağı şeklindeki zor sorudan kısaca söz ettim ve bunu daha ayrıntılı olarak ele almayacağım. Basitlik adına bizim için genellikle en ilginç olan şu bağlamları hesaba katmadığımı ve bundan sonra da hesaba katmayacağımı burada bir kez daha vurguluyorum: Bu türden “değer hiyerarşileri” kurma eğilimi nasıl gelişir, bu gelişimde hangi tepki oluşumları rol oynar, bununla hangi kaygıların üstesinden gelir ve bu kaygıların kaynakları nelerdir. Burada bu meseleler üzerinde durmamız mümkün değil.

Sanatla büyüsel eylem arasındaki ilişkiyi biliriz. Sanatsal biçim, büyüsel kökenlerine ait bir şeyleri korumuştur; ancak tam da burada biçim ve içeriğin ayrılmasından söz etmemek daha iyi olacaktır, çünkü “büyüsel” terimini katı anlamda kullandığımızda biçim aynı zamanda içeriktir. Sanatın gelişimi sırasında bir işlev de-

ğişikliği gerçekleşir. Kris (1934) büyüsel etki olarak başlamış olan şeyin sanatsal değer haline geldiğini göstermiştir. Burada evrim iki yol izler: Birinci yol ussal (ve sonunda bilimsel) temsile, diğer yorsa sanatsal temsile varır. Bu evrimin en açık iki nihai ürünü, tümüyle ussal bir temsil olan kavramsal bilim dili ve şiir dilidir. Sanat hiçbir şekilde arkaik bir tortudan ibaret değildir. Öyle görünüyör ki, sırf kökenlerinden ötürü, bir zamanlar büyüsel olan imgeler sentez çözümleri için çeşitli olanaklar sağlar. Bu büyüsel imgeler, gereksinim doyumunu için uygun olup olmadıkları sorusuna ek olarak, gelişimin daha yüksek bir düzeyinde bile yönlendirici noktalar olarak güçlerini korur. Burada yine düşünme konusunda gösterdiğim çok katmanlılık karşımıza çıkıyor. Sanatsal yaratı süreci sentez çözümünün prototipidir, ve bu (Freud [1917] tarafından tanımlanan toplumsal gerçeklikle ikincil ilişkisinin yanı sıra) sanatla “fantezi kurma” arasındaki en önemli farktır. İçeriği veya amacı “düzensizlik”i temsil ettiğinde bile, her sanat eserinin doğasında bir tür “düzen” eğilimi vardır. Demek ki, bu da bir “gerilemeli uyum” vakasıdır; (kökleri arkaik olan) ruhsal bir kazanım, tam da arkaik olandan dolanarak geldiği için, hem sentez açısından, hem de dış dünyayla ilişkisinde yeni bir önem kazanır. Burada sanatın içgüdüsel dürtülerle ilişkisini görmezden geldik ve yalnızca –ussal olmayan– ben işlevleri çerçevesindeki rolünü ele aldık. Doğal olarak, güzellik de haz verir ve içgüdüsel dürtülere bağımlıdır; dahası sanat eseri hem birincil, hem de (sentez başarısı aracılığıyla) ikincil bir haz verir. Freud’un şaka üzerine çalışmaları bu etkilerin ekonomisinin anlaşılmasının yolunu açabilir; ne var ki sanatın ek olarak, az önce ele aldığım, normatif, düzene sokucu bir unsuru da vardır ve o zaman bile sanatın ve sanat eserlerinin psikolojik anlamının bu şekilde nitelendirilmesi çok eksik kalır. Kris’in son birkaç yıllık çalışmaları psikanalitik ben psikolojisiyle estetik arasındaki uçurumu kapatma yolunda olası çıkış noktaları içerir. Burada yine büyük biyolojik değer taşıyan, önemli bir ben işlevinin bir prototipinden (veya temsilcisinden) söz etmeliyiz: Benin oyun ve gülmecedeki devingenliğiyle bağlantılı

olabilecek, sanatsal etkinlikte ve sanattan alınan keyifteki artmış ben devingenliği. Bu “devingenlik” en başta dış dünyanın düzenlemelerinden özgürleşmektir; ancak, bu aynı zamanda iç dünyaya erişim de sağladığı için, kendine yönelik etkiler de içerebilir. Bu noktada benin sentez işlevi (ve hatta belki de daha ilkel olan “bir-birine uyma”) ile *gestalt* (uzamsal, zamansal, düşünsel ve eylemsel *gestalt* vb.) sorunu arasında birçok bağlantı vardır.

Tüm bu yorumlar deneme niteliğinde ve kuşkusuz çok eksik olsalar da, dinlerin psikolojik anlamına ilişkin bir göndermede bulunmadan bu bölümü kapatamam. Dinler (başka şeylerin yanı sıra) bir değer ölçeğinin nesnelleştirilmesidir. Freud’un dinsel sistemlerde bütünleşmiş unsurlar –yani dinlerin avutma, bilinmeyeni açıklama ve bir ahlaksal yaptırımlar sistemi yaratma çabaları– için tek bir kaynaktan yaptığı oluşumsal türetmeyi biliyoruz. Dinlerin insan zihni üzerinde devam etmekte olan etkileri ve sentez başarıları, bütünleştirici imgelemelerine ve üç ruhsal yapının tümünün katkılarıyla beslenen, gelenekle doyurulmuş, birçok kişinin bu üç yapının birden taleplerini doyurmakta kullanabileceği bir örüntü sunan, toplumsal olarak birleştirici bütünler olmasına dayanır (ayrıca bkz. Leuba 1937). Din, sentez aracılığıyla, hem bu ruhsal yapılarla, hem de toplumsal uyumla (topluluklar oluşturma yoluyla) başa çıkmak üzere girilen en aşikâr çabadır.

Sağlık ve Eğitim Kavramları Açısından Olası Sonuçlar

UYUM, sentez, hiyerarşi ve ussal eylem konuları, bizi *ruh sağlığı kavramı* için getirilmesi mümkün olan ölçütler sorununa götürür.¹ Sağlığı semptomlardan uzak olmakla eşitleyebildiğimizde çözüm basittir. Sağlık tanımımıza semptomlardan uzak olmanın ve bozulmalara gösterilen direncin kalıcı olması etmenini de eklese bile, hâlâ prognostik açıdan olmasa da ampirik olarak kolayca ele alınabilecek bir alanın sınırları içinde kalırız. Ama bu ölçütlerin uygulanabilir olduğu alanın dışına çıktığımızda, ruh sağlığının bilimsel bir tanımını yapmak ya da psikanaliz aracılığıyla hastalarımızı ulaştırmak istediğimiz durumu tanımlamak çok zorlaşır. Burada sağlık kavramıyla karşılaştığımız her bağlam bize bazı ipuçları verir, ancak hiçbirisi –hatta hepsinin toplamı– bu kavramın yeterince geniş, esnek ve tartışma götürmez bir tanımını ortaya koyamaz. Dahası, sağlık kısmen çok bireysel bir meseledir. Son olarak, kullanılan yaygın sağlık ölçütlerinin, *Weltanschauung*, “sağlık ahlakı” ve toplumsal-politik hedeflerin etkisi altında oluşturulduğu da açıktır. Hastalarımızın analizinde çeşitli sağlık görüşlerinin psikolojik arka planıyla tanıştık. Bu nedenle, deneyimlerimizi değerlendirirken ve kavram oluştururken ister istemez kendi öznel hedeflerimizi temel almaktan kaçınmak için, şimdilik

1. Daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. “Psychoanalysis and the Concept of Health”, *Int. J. Psa.*, 20: 308-21, 1939.

sağlığa ilişkin nihai ve genel bir kuramsal kavram oluşturmaktan vazgeçmemiz gerektiğine inanıyorum. Yine diğer bir değerlendirme, bizi “ideal” sağlığın (esasen nevrozun antitezi olarak oluşturulmuş bir kavram) özelliklerine dair acele açıklamalarda bulunmaktan alıkoymalıdır; tekrar tekrar gözlemlendiği gibi, açık patolojiye götüren mekanizmalar farklı koşullar altında uyuma yönelik tepkilere hizmet edebilir ve sonuç genellikle yapısal bir etmen-den çok nicel bir etmene bağlıdır. Çatışmasız alan hesaba katılmaksızın ben gücü, hiyerarşi ve denge kavramlarının doyurucu biçimde birbirinden ayrılamaması bile, sadece nevrozun tersi olarak algılanan ve bu çatışmasız alanın durumunu göz ardı eden bir sağlık kavramının çok dar sayılması için yeterlidir. Bazı kuramsal sağlık kavramlarının çok dar oluşunun diğer bir nedeni de, hem pratik anlamda sağlıklı kabul edilmesi gereken kişilik tiplerinin büyük çeşitliliğini, hem de toplumsal olarak gerekli birçok kişilik tipini genellikle hafifsemeleridir. Demek ki, şimdilik kuramımızı ruhsal işlevlerle uyuma ve senteze yönelik süreç ve başarılar arasındaki somut ilişkilerin araştırılmasıyla sınırlamalıyız. Ancak, bütün bunlar uygulamamızı etkilemez, psikanalitik terapinin (gelecekteki kuramsal sağlık kavramı açısından deneme niteliğinde olan) hedeflerini, yani insanların daha iyi işleyen bir sentez oluşturmalarına ve çevreyle daha iyi bir ilişki kurmalarına yardımcı olma hedefini değiştirmez. Burada bu birkaç yorumla yetineceğim, çünkü geçen mart ayındaki bir konuşmada bu konuyu ayrıntılı olarak ele almıştım.

Uyum, sentez vb. etmenlerden kuramsal olarak eğitimin amacını türetmeye kalkıştığımızda da benzer güçlüklerle karşılaşırız. Bu türetmenin altında yatan, kuramsal sağlık kavramının altında yatana benzer; ama burada eğitimin amacının tek başına nevrozun önlenmesi kavramı açısından doyurucu biçimde tanımlanamayacağını zaten biliyoruz. Genel biyolojik bakış açısından, eğitim süreci kuşkusuz öncelikle uyumu, özellikle de çocuğun toplumsallaşmasını hedef alır. Ancak, eğitim aslında bu hedeflerin ötesine geçer ve ayrıca belli idealler aşılar. Bu idealler genellikle, en azın-

dan kısmen, gelenekle sabitlenmiştir, ama toplumu değiştirmek üzere birer araç haline de gelebilir. Salık verilen davranış biçimlerinin ve amaçların benimsenmesi, uyumu kolaylaştırabilir ve sık sık kolaylaştırır da, ama bazen ona engel de olabilir. Belki de, bütün eğitim biçimlerinde şu üç unsuru birbirinden ayırmalıyız: Belli bir çevreye uyum; gelecekte beklenen bir çevre için hazırlık; ve hedeflerin eğitici kuşağın, genellikle şimdi ve geleceğin yanı sıra geçmişin de belirleyici olduğu ideallerine göre biçimlendirilmesi. Ussal davranış, zekânın düzenleyiciliğinin egemen oluşu ve benzerleri de tabii ki birer eğitimsel ideal olabilir. Ancak, bunlar, ussal niteliklerine rağmen, bir kez ideal olarak ortaya konduktan sonra –tıpkı diğer eğitimsel idealler gibi– ussal olmayan bir değer sisteminin ifadesi haline gelir; ve artık bunlara ussal diyemeyiz. Başka bir yerde ayrıntılı olarak ele aldığım için (1933) burada bu konuya kısaca değiniyorum. Freud (1927) dinsel sistemlerin neden evrenin doğuşuna ilişkin kuramlarla etik normları (dinin üçüncü unsuru olan avutmayı burada göz ardı edebiliriz) birleştirdiğini sorar. Yanıtı da oluşumsal açıdan verir: Her ikisi de çocuğun babasıyla ilişkisinden kaynaklanır. Dinlerde karşımıza çıkan, bilginin unsurlarını ve normatif unsurları birbirinden türetme ve bunların kökenini ortak bir kalıba götürme şeklindeki bu itkiyi, din dışında (sözgelimi metafizik sistemlerinin birçoğunda) ve dindar olmayan insanlarda da gözlemleriz. Belli ki, insanların çoğunluğu, güvenilir, sınanmış bilgiden dahi “Yapacaksın” tarzı emirler için mantıksal bir neden çıkarsayamayacağımız fikrine katlanamıyor. Bu çoğunluk, bilginin eylem amaçları sağlaması gerektiği yanılsamasına tutunur; ve böylece, sanki etik veya eğitimsel amaçlara ulaşmak için “doğru” bilginin uygulanmasıyla bu amaçların “doğru” oldukları kanıtlanabilirmiş gibi, bilginin “saygınlığını”, gerçekleştirmeleri için bu bilginin kullanıldığı amaçlara aktarır. Ancak, “doğru”nun bu iki kullanımı farklı anlamdadır; biri kabul edilmiş bir değerler sistemiyle, diğeri ise gerçeklikle uyuşma anlamına gelir. Bu itkiyi doyurmak ve “biyolojik değer” gibi kavramlar getirerek “Yapacaksın”ı “-dir”e indirgemek üzere –esas

olarak geçen yüzyılın son 10-20 yılında ve bu kez bilim adına yapıldığı savıyla— birçok girişimde bulunuldu. Ancak, bu girişimler sorunu değer hiyerarşileri alanından çıkartamadı. Bir insanın bilgisinin derinleşmesinin bazı şeylere biçtiği değerleri değiştirebileceği doğal olarak doğrudur (bu konuyu başka bir yerde ele almıştım; 1928). Ancak, bu yanılsamanın yadsımaya çalıştığı kilit nokta değişmeden kalır: Bir değer biçme eylemini belirleyen etmenlerden biri olan bilginin “geçerliliği”nin bu değer biçmenin “geçerliliği” ile hiçbir ilgisi yoktur. Bununla birlikte bilgi, “gerçekten” bize ait olan değerler hiyerarşisinin (yani kendi “değer taşıyan ussal” eylemlerimizin asıl yapısı ve hedeflerinin) daha önceden bilinç düzeyinde kendimize ait saydığımız değer sistemiyle çakışmadığını fark etmemize yardımcı olabilir. Psikanaliz sıklıkla bu tür değişikliklere yol açar; sözgelimi, çelişen değer biçmeleri gün yüzüne çıkarabilir, kısmi değer biçmelerin genel olanlarla uyuşmadığını gösterebilir ve —iki değerden hangisinin birincil olup ötekinin bundan ikincil olarak türetildiğini göstererek— iki değer arasında bulunduğu varsayılan bir “araç-amaç ilişkisi”ni çürütebilir. Dahası, psikanalizin gidişi sırasında edinilen, kendiliğe ve çevreye yönelik yeni tutumlar, yeni değer biçmelerde ifade bulabilir vb. Ne var ki, psikanalitik bilgiden değer *türetilebileceği*, ya da analiz sonucunda değer biçmede ortaya çıkan gerçek değişikliklerin bütün analizden geçen kişilerde ortak, hakikaten özdeş bir değerler hiyerarşisine varabileceği görüşüne katılamayız (ancak, benzer deneyimlerden geçmiş veya analizlerinde benzer kendini aldatmaları düzeltmek zorunda kalmış insanların değer hiyerarşilerinde belli ortak unsurlar elbette gösterilebilir). Kişinin, göreliliği bir tutum yüzünden, gerçekten varolan etik ve öteki değer hiyerarşileri arasındaki ortaklıkları hatalı biçimde hafifseme eğiliminde olabileceğine kuşku yok. Bebeklik evresinde, üstben oluşumunda vb. çevreyle uzlaşma konusunda bütün insanlarda ortak olan unsurlar, elbette değer sistemlerinde ortak unsurların gelişmesine yol açar, ancak tarihe kısacık bir bakışın bile açıkça gösterdiği gibi, ortak bir değer sistemi yaratmaz. Analizden geçmiş

insanların ulaştığı ussallık düzeyinin ve kendi gelişimsel öykülerine dair artmış bilgilerinin, analizden geçmiş bütün insanların kabul ettiği bir değer hiyerarşisine varması gerektiği inancı, bana, diğer davranışlarında da hiçbir bireysel farklılık olmaması gerektiği inancı kadar temelsiz görünüyor.

Bütün insanlar için geçerli, “doğal” bir değer hiyerarşisi yoktur. Bu bağlamda “doğal”, gizli değer biçme için bir perdedir, ve öznel amaçların nesnel bilgi gibi görünmesini sağlamak için kullanılır. Seneca’da bunun etkileyici bir örneğini buldum. Hem kös-nüllüğü kınayan hem de doğal yaşamdan yana olan Seneca, kös-nüllüğün temelde doğal olmadığını kanıtlamaya kalkışır. Aynısı sözde “doğal” eğitim için de geçerlidir. “Normal” gelişimin çiz-gilerinin kesin olarak çizilmesinin güç oluşunun nedenlerinden biri de biyolojik ve toplumsal etmenlerin zamanla birbirlerine dönüşmesidir; açık ki insanda (toplumsal çevreden etkilenmemek anlamında) sekteye uğramamış gelişim diye bir şey olamaz. Sonuçta, eğiticilerin edilgin davranışları etkin davranışları kadar, aydınlanmama aydınlanma kadar, yorumsuzluk yorum kadar, yasaksızlık yasak kadar vb. “müdahale”dir. Kısaca, çocuğun gelişimi ve eğitimi, “doğru” kabul edildiğinde, yani olumlu değer atfedildiğinde, doğal şeklinde nitelendirilmektedir.

Benin çatışmasız alanına, ben gücüne, uyuma, birbirine uymaya, ben işlevlerinin hiyerarşisine, bendeki düzenleyici ilkelere ve benzerlerine ilişkin söylediklerim, aynı zamanda gelecekteki daha uygun bir uyum ve sağlık kavramının ben yönüne hazırlık amacı taşıyordu.

Önbilinç Otomatizmleri

Eylem meselesine (şimdiye dek yalnızca ussal eylemi ele almış olsam da) güdülenme bağlamında değinmiştik. İçinden ben yapısı ve “sağlıklı” ben kavramlarımız için önemli görünen birkaç temanın ancak bazı parçalarını seçmek zorunda olmakla birlikte, şimdi eylem meselesine daha yakından bakacağız. Bunun gibi, insanın çevresiyle ilişkisini çıkış noktası olarak alan bir araştırma, belki de eylem üzerine odaklanmalıdır. Eylem, ruh içi çatışma araştırılırken geçici olarak, deyim yerindeyse, parantez içine alınabilir; ancak uyum süreçlerinin araştırılmasına geçtiğimiz anda sahnenin ortasına yerleşir. Freud haz ilkesinden gerçeklik ilkesine geçişin tezahürlerinden birinin salt devinimsel boşalımdan eylemin gelişmesi olduğunu göstermişti. Oluşumsal bir eylem psikolojisi, ben gelişimi, kasıtlılık ve nesne ilişkileri kuramları açısından eşit derecede önemli olsa gerek.

Psikanalizin seyri sırasında, hastalarımızın eylemlerinin ne ölçüde gerçekçi olduğunu bilmemizin önemli olduğu birçok durumla karşılaşırız. Aslında, çok sık bir biçimde –buna bir isim uydurmak gerekirse– *gerçekçilik katsayısını* yeterince saptayamayız. Psikanalitik düşünce tarzını sosyolojik ve etnopsikolojik sorunlara uyguladığımızda, bu belirlenim bireylerin analizinde olduğundan daha da güç hale gelir. Bir bireyin analizinde buna verilebilecek en basit örnek, bir hasmın tehlikeliliğinin gerçek mi, yoksa saldırgan itkilerin yansıtılması mı olduğunu belirlememizdir. Ben-

zer şekilde, psikanalitik içgörülerini diğer alanlara uyguladığımızda, düşüncelerimiz daima gerçek toplumsal yapıyla, yani analiz dışı bağımsız bir etmenle ilgili yargıları içerir. Dahası, zor olan yalnızca bir eylemin ne kadar gerçekçi olduğunu belirlemek değildir; “gerçekçi” kavramının kendisi de belirsizlik içerir. Her şeyden önce, kastı açısından gerçekçi olduğunda, yani araçlar doğru değerlendirilmiş dış (ve iç) koşullar ışığında amaçlara uygun seçildiğinde, bir eylemi gerçekçi sayıyoruz. Bu tür eylemlere “öznel olarak gerçeklikle bağdaşmış” eylemler adını veriyoruz. Bir de, bireyin gerçeklikle ilişkisini geliştirecek biçimde dış dünya koşullarına uyan eylemler gerçekçi kabul edilir. Bu eylemlere de “nesnel olarak gerçeklikle bağdaşmış” adını veriyoruz.¹ Burada bizi ilgilendiren sorular şunlar: Eylemin gerçekçi biçimde düzenlenmesini belirleyen ne dereceye kadar kasıt ve ussal güdülenim, ne dereceye kadar eylemin kullandığı aygıtların uyum durumudur? Ayrıca, bir eylem güdülenimsel veya oluşumsal olarak ne dereceye kadar usdışı güçler (yani içgüdüsel dürtüler) içerir? vb. Eylem psikolojisiyle ilişkili gerçeklik ilişkileri sorununu burada daha fazla izlemem mümkün değil.

Eylemler her zaman bedeni işe katar, her zaman öznenin belli bir bilinçlilik düzeyinde kendi bedeninin farkında olmasını gerektirir (krş. Schilder 1924). Ben, eylemleri yürütmek için bedensel aygıtlar kullanır. Önce devinimsel aygıtları ele alacağım. Yetişkinlerde bunlar belli başarılar için örgütlenmiştir. Yerleşik başarılarda otomatik işlev görürler; eyleme katılan bedensel sistemlerin bütünleştirilmesi ve ayrıca bireyin bununla ilişkili ruhsal eylemlerinin bütünleştirilmesi otomatikleşmiştir. Eylemin artarak uygulanmasıyla ara basamaklar bilinçten kaybolur. Bunu açıklamak için Kretschmer (1922) bir “formüller kısaltma” yasası önermişti. Otomatikleşmiş eylemlerdeki, özellikle de organik beyin hastalığına bağlı bozukluklar, eyleme katılan bedensel aygıtların işlevi

1. Ayrıca bkz. “On Rational and Irrational Action”, *Psychoanalysis and the Social Sciences*, 1: 359-92, New York: International Universities Press, 1947.

üzerine bize önemli bilgiler verir. Öte yandan, ilişkili ruhsal aygıtların işlevine dair bilgileri gelişimsel psikoloji ve psikanalizden (özellikle psikotiklerin psikanalizi) alırız.

Yalnızca devinimsel davranışta değil, algı ve düşünmede de *otomatikleşme* görülür. Alıştırma, tıpkı yürüme, konuşma veya yazma gibi, problem çözme yöntemlerini de otomatikleştirir. (Otomatikleşmiş başarılarıdaki bozuklukların esnek zekâyı yeniden harekete geçirdiği iyi bilinir ve K. Groos [1903] da bunu iyi betimlemiştir.) Otomatikleşmiş işlevler ve diğer bazı görüngüler üzerine gözlemler, bizi tümünden esnek bir ben kavramının yanılsama olduğu konusunda uyarır; ancak normalde, yerleşikleşmiş edim ve düşünce yöntemleri bile tam olarak katı değildir. Kullanımlarında örtük biçimde varolan uyum sağlamlılığın yanında, otomatikleşmiş etkinliklerin anlık duruma uyum sağlamak için belli bir özgürlük alanı da (değişen düzeylerde) vardır.

İnsan etkinliklerinin karmaşıklığını değişen derecelerde uygulanan veya kanallı olmuş bir “alışkanlıklar” sistemine indirgeyen herhangi bir kuramı yanıltıcı sayarak reddediyoruz. Bu tür kuramlar (bunlar esas olarak ABD’de ortaya atılmış, Dewey [1922] tarafından da özellikle aşırı bir biçimiyle sunulmuştur) kişisel unsur, insan eylemlerinin ben tarafından düzenlenmesini tümüyle göz ardı eder. Ruhsal yaşamın bu aşırı tekçi kavranışına karşı savlar açıktır ve sık sık da ifade edilmiştir. Bizim buradaki tek kaygımız, otomatizmlerin üst düzey ruhsal yapıdaki yerlerini göstermektir. Bunu yaparken “alışkanlık” terimini kullanmaktan kaçınacağım. Alışkanlıklar ve otomatizmler elbette davranış düzenlemesinin birçok açıdan bağlantılı biçimleridir. Alışkanlık bu iki kavramdan daha geniş, ama daha belirsiz olanıdır. Bir şeyi “alışkanlık olarak” yaptığımızı söylemek, bunu belli durumlarda her zaman yaptığımız, ama bunun güdülenmesini veya amacını ortaya koyamadığımız anlamına gelir. Bununla birlikte, kuşkusuz bir alışkanlığın bilinçli olmayan bir “anlamı” bulunabilir. Alışkanlığın oluşumu, bir dürtü talebi veya dürtüye karşı savunma ile, ya da her ikisi ile birden başlayabilir. Alışkanlıklarda özdeşleşmele-

rin ve diğer toplumsal ilişkilerin rolü genellikle açıkça gösterilebilir (krş. Bernfeld 1930).

Bu otomatizmlerin ruhsal topografyadaki yeri *önbilinçtir*. *Şaka ve Bilinçdışıyla İlişkisi*'nde Freud (1905a) şöyle yazmıştır: “Önbilinçte gerçekleşen ve bilinçliliğin önkoşulu olan dikkat yatırımından yoksun olan bu süreçler için, uygun biçimde ‘otomatik’ terimi kullanılır.” Bununla birlikte, bütün önbilinç süreçlerinin otomatik olmadığı ve aynı zamanda unsurların yaygın tarzda yeniden birleşimlerine yol açtığı da kesindir. Janet (1930) sıkça otomatizm terimini kullanır; ancak, özellikle bilinçdışının mekanizmaları olmak üzere, katı anlamda bilinçdışı kabul ettiğimiz değişik süreçleri de bu terimin kapsamında ele aldığı için, kullanımında belirsizlik vardır. Otomatizm kavramını (burada formüller bir kısaltma, aygıt oluşumu anlamında kullanıldı) id işlevi görüşümüzle bağdaştıramıyorum. Bu anlamda otomatikleşme ide değil, önbilince atfettiğimiz yatırım koşullarının varlığını kesin olarak gerektirir. Ben etkisinden görelî olarak bağımsız olduğu için zorlantılı tekrara otomatik bir süreç diyebiliriz ve kaygı sinyaline karşılık pekâlâ otomatik kaygıdan söz edebiliriz vb.; ancak incelendiklerinde bu kullanımların ilişkili olduğu görülse bile, bunlar benim kavramı burada kullandığım şeklinden farklıdır (bu konu daha sonra ele alınacak). Sonuçta bir terimin kullanımı bir tanım meselesidir, “otomatizm” terimi burada yalnızca bedensel ve önbilinçteki ben aygıtları için geçerlidir; burada yine psikolojik çabalarımızı önbilincin araştırılmasını da kapsayacak biçimde genişletmemiz gerektiğini düşündüren bir sorunla karşı karşıya olduğumuza dikkatinizi çekerim.

Zorlantı nevrozları, tikler, katatoniler vb. bize patolojik otomatizmlere dair bir şeyler öğretti. Normal otomatizmler sıklıkla zorlantı semptomlarının öncülleridir; zorlantı nevrozlarında bunların nasıl gelişip semptomlara dönüştüğünü görürüz. Freud (1926b) zorlantı semptomlarının nasıl olup da “uyuma, yıkanma, giyinme ve hareket etmeyle bağlantılı (daha sonra neredeyse otomatikleşen) işlemler” biçimine dönüştüğünü tanımlar (s. 67). Ayrıca oto-

matik işlevlerin cinselleştirilmesinin birçok nevrozda rol oynadığı iyi bilinir. Landauer (1927) zorlantı nevrozlarının, yasaklanmış itkilerin bilinçli hale gelmesine ve suçluluk duygularının harekete geçirilmesine karşı savunma olarak otomatikleşmeden uzaklaşmayı önleyebileceklerini göstermiştir. Landauer, (“haz ve acı yaşıntılayan benin bastırılması”na yol açan) otomatikleşmeyi, benin animistik bir biçimde çevresini canlandırmasını, ona bir ruh kazandırmasını sağlayan yansıtmanın öbür yüzü olarak kabul eder. Fenichel (1928) benin “devingenlik denetimi”ndeki zedelenmeleri, distonik otomatik duruşları incelemiş ve bunların kaygı, savunma ve organ-libidinal süreçlerle işlevsel ilişkisini ortaya koymuştur. Otomatik tepkilerin, otomatik savunma süreçlerinin vb. W. Reich (1933) tarafından tanımlanan nevrotik karakter oluşumundaki rolü ve Reich’in psikanaliz tekniğine ilişkin çıkarımları da bu hususla ilişki içindedir.

Burada ne bu tür patolojik otomatikleşme süreçleriyle, ne patolojik gelişimlerin başlangıç noktası olarak otomatizmlerle, hatta ne de bunlarla bağlantılı teknik sorunlarla doğrudan ilgileniyoruz. Alexander (1921, 1925) bu sorunu daha geniş bir bağlamda ele aldı ve ben de birçok noktada ona katılıyorum; ama o bile otomatikleşmeye esas olarak gerçeklikten kaçış, gerilemeli bir görüngü muamelesi yapıyor. Burada bizi ilgilendiren, otomatizmlerin amaçla yönelik başarıları ile uyum süreçleri şemasında oynadıkları önemli roldür. Otomatizmlerin ya doğrudan uyuma yönelik olan, ya da uyum süreçleri tarafından kullanılan işlevler arasında bu kadar büyük bir rol oynamaları “şans” eseri olamaz. Otomatikleşmenin özelde dikkat yatırımından, genelde bilinçliliğin basit yatırımından sağladığı tasarrufla ekonomik üstünlüklere sahip olabileceği açıktır. Otomatizmler kullanarak, her durumda yeni baştan yaratmamız gerekmeyen, zaten varolan araçları devreye sokarız ve bunun sonucunda bazı alanlarda araç-amaç ilişkileri “tartışma konusu” olmaz. Fizyolojik otomatizmlere gelince, bunlar daha çok uygulandıkça metabolik gereksinimlerinin azaldığı bilinmektedir. Bu aygıtlar her aygıttan beklediğimiz şeyi başarırlar: Ener-

jinin dönüşümünü ve tasarrufunu kolaylaştırırlar. Merkezi ruhsal bölgelerdeki karmaşık birçok edimin başarısı otomatikleşmeye bağlıdır. Burada, çoğu uyum sürecinde olduğu gibi, beklenebilir ortalama görevler yelpazesi için amaca yönelik donanımımız vardır. Otomatikleşmenin ruhsal aygıtta bir uyaran engeli işlevi görüyor olması da mümkündür. Yaşlılıkta “alışkanlıklar” önemli bir rol oynasa da, hiçbir yeni otomatizm oluşmadığı belirtilmelidir.

Daha önce ele alınan diğer ruhsal görüngüler gibi otomatizmlerin de dış dünyanın denetiminde olduğu ve belli koşullarla formüller olarak kısaltılmış davranışın, gerçekliğe hâkimiyet için, her duruma yeni bir uyumdan daha iyi bir güvence olduğu söylenebilir. Bu anlamda, esnek düşünme ve eylem gibi, büyük biyolojik uyum değeri taşıyan kazanımlar bile, otomatikleşmiş sürece uygunsuz bir noktada veya uygunsuz bir dereceye kadar karışarak uyumu sekteye uğratabilir. Otomatikleşme, uyum süreçlerinin kalıcı etkileri olan görece kararlı uyum sağlamışlık biçimlerine karakteristik bir örnektir. Psikanalizin hedeflerinden birinin de bu otomatizmleri devingen ben süreçlerine (yani her durumda yeni baştan uyum sağlayan süreçlere) dönüştürmek olduğu yolundaki genel iddiada, önbilinçteki bu tür otomatik etkinliklerin uyum değerine hak ettiği önem verilmez.

Benin katılığı uyuma karşı iyi bilinen bir engeldir. Ancak bu formülasyonu düzeltmek zorundayız, çünkü otomatizmler aynı zamanda işlevselliğin üstün biçimleri de olabilir. Düzeltmeye çalıştığımız yanlış değerlendirmenin görünürde iki kaynağı var: İlk olarak, ben işlevlerini kavrayış biçimimiz fazla şematik bir biçimde tek bir ben işlevini (yani çeşitli seçenekler arasından seçim) model almıştır; ikinci olarak da kuşkusuz daha çok göze çarpan uyum süreçleri lehine uyum sağlamış davranış biçimlerini ihmal ederiz. Aslında hem esneklik hem de otomatikleşme, ben için karakteristik ve gereklidir; amaca yönelik başarılar esnek ya da otomatikleşmiş bir biçim alan ya da bu iki biçimi çeşitli oranlarda birleştiren işlevlere bağlıdır. Ben uyum süreçlerinde otomatikleşmiş işlevleri de kapsayabilmelidir. Tümünden farklı bir alanda, ussal eylemin planın-

da usdışı unsurları da içermek zorunda oluşunda, *antitezin bu türden bir içerilmesiyle* daha önce karşılaştığımızı anımsatmak isterim. Burada, ben içinde yapı oluşumu ve biyolojik amaçlılıkları açısından ben işlevlerinin hiyerarşisiyle ilişkili neredeyse hiç dokunulmamış sorunlar bir kez daha karşımıza çıkıyor.

Otomatizmler de “zorunluluk”tur (ancak doğal olarak bu “zorunluluk” tam psikolojik belirlenimciliğin yalnızca özel bir durumudur). Bütün otomatizmler sadece istencin bir kararıyla, anında ve bir geçiş olmaksızın değiştirilemez. Bununla birlikte, araya giren otomatizmlerin ve zorlantı semptomlarının yol açtığı bozukluklar birbirine benzer; ama bu, benle bağdaşmış dürtü eylemlerinin yol açtığı bozukluklar için de geçerlidir. Cinsel etkinlikte ussal olarak haklı bulunacak bir kesinti bile sonunda bozukluğa ve hoşnutsuzluğa yol açar. İnsanlar karar vermekte zorlanıyorlarsa, kendi eylemlerine hâkim olamıyorlarsa veya çoğu insanın denetim altında tutabildiği belli ruhsal eylemler ve alanlara ulaşamıyorlarsa bunu genellikle patognomonik sayarız. Bu bağlamda, Waelder (1934b) “özgür” ve “özgür olmayan” terimlerini yeğler; Goldstein da (1939) beyni hasar görmüş hastaların davranışlarını nitelendirirken aynı tercihi yapar. Ben “özgür” teriminden sakınıyorum, çünkü felsefe tarihinde bu terime öyle çok anlam yüklendi ki, yanlış anlaşılma kaçınılmaz görünüyor; yine de bu terimin göndermede bulunduğu olgular belli koşullarda sağlık ölçütlerine uyduğu gibi, bu ölçütlerden birisi (diğerlerinin yanı sıra) bile olabilir. Bu olguların yorumu elbette tartışmaya açıktır. Burada söylemeye çalıştığım şu: “Zorunluluk” ve “elinden başka türlü gel-meme” her zaman patolojinin tartışmasız ölçütleri olmamakla birlikte, *benin bilinç ve önbilinç düzeylerinin* denetiminin, bunun derecesi ve kapsamının sağlık açısından olumlu bir anlamı vardır. Aşırı basitleştirilmiş kuramsal sağlık yaklaşımlarında bu ampirik olgular göz ardı edilir. Sağlıklı insanlar da “zorunluluk”lara boyun eğler. Yumuşakça değiller ki; onların da “tipik özellikleri” var ve bu özellikler, basitçe her durumda yeniden ele alınmaları gerekmeyen görece kararlı tepki biçimleridir. Luther’in “İşte bu-

rada duruyorum, başka türlüünü yapamazdım” sözü patolojik bir davranış örneği değildir.

Yukarıda sözü edilen formülasyonlarda öncelikle ancak davranışları her durumda “uygun” olan bir insanın sağlıklı olduğu klisesi ima edilmektedir; ama asıl sorun, belli ruhsal koşullarda (istençle değiştirilmeye açık olmayan koşullar) uygunluğu sağlamak üzere en büyük şansı neyin sunduğunu belirlemektir. Formülasyonlarda, belki de kararların araç-amaç ilişkilerini nesnel olarak doğru bir tarzda kullanmak ve ussal olarak güdülenmek zorunda olduğu da örtük biçimde öne sürülmektedir. Ama “ussal”ın sihirli bir sözcük olarak kullanılamayacağını, amaçlılığın üzerine yerleştirilemeyeceğini, görevlerin kendilerine dair, benin ne yapabileceği ve normal benin neleri yapabilmesi gerektiğine dair hiçbir şey söylemediğini zaten görmüştük. Belli ki, mantıklı içgörü düzenleyici etmenlerden yalnızca biridir. Otomatizmler bir ruh sağlığı ölçütüne ulaşmanın yoluna ek bir engel çıkarır: Normal ben kontrol *edebilmek* zorundadır, ancak aynı zamanda *zorunda kalmak* da zorundadır; ve bu durum, onun için zararlı olmak bir yana sağlığı için gereklidir de. Benzer şekilde, normal ben en temel işlevlerini bile geçici olarak askıya alabilmelidir. Bunun bir örneği, yoğun cinsel uyarılmışlık durumunda yaşanan, “ben kaybı” adı verilen durumdur; patolojik biçimini ise klinik olarak orgazmdaki ben kaybından duyulan kaygı şeklinde tanırız (krş. örneğin, Fenichel 1937a). Normal benin zorunluluklara boyun eğebilmesi gerektiği sonucuna varıyoruz. (Buna yakın bir durum da benin psikanalizin seyri sırasında kendini serbest çağrışımlara bırakmasıdır. Bu durumda, belli ben işlevlerinin ben denetiminde askıya alınması öğrenilmelidir; çocukların bunu yapamadığı biliniyor.) Benin işlevlerinden sadece bir tanesiyle,² burada esnek düşünme ve eylemle

2. Kısmi ben kavramları üzerine bkz. “Psychoanalysis and Developmental Psychology”, *The Psychoanalytic Study of the Child*, 5: 7-17, New York: International Universities Press, 1950; ve “The Mutual Influences in the Development of Ego and Id”, *The Psychoanalytic Study of the Child*, 7: 9-30, New York: International Universities Press, 1952.

denk tutulmaması gerektiğini; sağlıklı benin esnek düşündüğünü ve davrandığını, ama ille her zaman böyle olması gerekmediğini; dahası, sağlıklı insanda belli üst düzey ben işlevlerinin, benin otomatizmleri ne zaman amaca yönelik kullanabileceğini belirlediğini; ve son olarak da ileri derecede gelişmiş ben kazanımlarının bile ben düzenlemelerinin hizmetinde geçici olarak askıya alınması gerektiğini söylerken, –terapide en iyi müttefiklerimizden biri olan– “benin özgürce hareket eden işlevi”ni hafifseymiyoruz. Belli ki, bu üst düzey ben işlevi, “merkezi düzenleme” veya belki de “amaç yapısı” (amaçlar ve araçlar üzerine bkz. s. 71-74) denebilecek şeyi temsil etmektedir.

Bu otomatizmlerin haz ilkesiyle ve zorlantılı tekrarlar ilişkisi nedir? Görüldüğü kadarıyla, bu görece katı aygıtlar genellikle bir görevin üstesinden gelinmesini sağladığı veya bir bozukluğu ortadan kaldırdığı için veya benzeri bir nedenle bir zamanlar haz verici olan bir şeyi sürekli tekrarlamaktadır. Formüller kısaltmanın temelde gerçeklik ilişkilerinden yana olduğunu daha önce vurgulamıştık. “İlkeler”in –bunları anladığımız şekliyle– yalnızca kanalize olmuş eylemlerin ve düşünce yöntemlerinin tekrarlanmasını tetikliyor (yapılandırılmış olduklarına göre), ancak daha sonraki gidişlerini düzenlemiyor olması da mümkündür. Otomatikleşmiş süreçler tekrarlayıcı olduklarına göre, zorlantılı tekrarlar bir şekilde ilişkili oldukları düşünülebilir. Alexander (1925) gibi, daha önce başarıyla üzerinde hâkimiyet kurulmuş olanın her tekrarına zorlantılı tekrar deseydik, bu eşgüdüm açık hale gelirdi. Ne var ki Freud’un (1920) zorlantılı tekrara verdiği örneklerin anlamları farklıdır. Freud’a göre, zorlantılı tekrarın saplantı yaratan etmeni haz ilkesinin ötesindedir, haz ilkesini umursamaz. Deneyimlerin tekrarı, daha dar anlamda, belki de çözümün tekrarlanma yöntemlerinden ayırt edilmelidir. Elbette haz ilkesine uyan tekrarlar da vardır ve bu nedenle her tekrarı zorlantılı tekrarın bir ifadesi olarak almamalıyız. Travmalara olduğu kadar doyum verici durumlara da saplanmalar olur.

Nunberg’e (1937) göre çocukların doğrudan gözlemlenmesi

şunu gösterir: “Yavaş yavaş gerçekliğe hâkimiyet kurmaya yol açan şey, zorlantılı tekrarın geciktirici eğilimleriyle yeni izlenimlere duyulan açlık arasındaki sürekli savaşımdır. Bu sürecin seyri sırasında zorlantılı tekrar yavaş yavaş geri plana itilir” (s.171). Ancak burada iki tür “tekrar” arasında ayırım yapmalıyız: Bunlardan ilki, küçük çocuğun aynı eylemi sürekli tekrarlaması ve aynı durumu yeniden canlandırması; ikincisi, şu anda bizi ilgilendiren, belli görevler üzerinde hâkimiyetin daima aynı veya çok benzer tarzda kurulmasına yol açan, eylemlerin ve düşünme şeklinin otomatikleşmesidir. Bazı davranışlarda bu ikisi birbiriyle birleşebilir, ama aynı zamanda ayrı da görünebilir, sıklıkla da ayrıdır. Bunların ilki çocuk psikologlarının çalışmalarında baskın bir rol oynar ve Spitz’in (1937) bu tipte tekrarların altı yaş civarında giderek gerilediğini ve daha sonra yalnızca belli koşullarda (ritim vb.) görüldüğünü, bu gerilemenin Oidipus kompleksinin geçmesiyle bağlantılı olduğunu gösteren ilginç psikanalitik çalışmasının konusunu oluşturur. Freud’un çocukların oyunlarında gösterdiği gibi, bu tekrarlarda zorlantılı tekrarın ve haz ilkesinin sıklıkla iç içe geçtiğini varsayabiliriz. Buradaki etmenlerden biri, edilgin yaşantıların tanıdık biçimde etkin tekrarıdır. Spitz zorlantılı tekrarlarla ilişki olasılığını açık bırakarak haz kazanımını ve acıdan kaçınmayı (acı tehdidinde bulunmayan tanıdık olana tutunma, yeni ve tehdit edici olandan kaçınma) vurgular. Tekrarın enerji harcamasında bir tasarruf olarak açıklanması, birçok durumda yetersiz görünür. Guernsey’in, Spitz (1937) tarafından alıntılanan örneği tipiktir: On bir aylık bir çocuk yatağında sendeler ve alnını sert biçimde çarpar; birkaç dakika yüksek sesle ağladıktan sonra yaklaşık yarım saat boyunca alnını onlarca kez çarpar. C. Bühler (1928) bu tür örnekleri “işlev alıştırması” olarak açıklar. Biyolojik bakış açısından, yani uyuma yönelik mümkün bir anlam açısından, bu açıklama reddedilemez; ne var ki psikolojik bakış açısından –Waelder’in [1932] de gösterdiği gibi– buna zorlantılı tekrar açıklamasını ekleyebiliriz ve eklemeliyiz.

Psikolojik analizin uyuma yönelik işlev ve düzenleyici ilkeler-

den oluşan biyolojik alandaki çözüme yönelik potansiyelini yukarıda başka bir bağlamda ele almıştım (s. 43-44). Psikanalizin K. Bühler'in (1929) "işlevsellikten duyulan haz" (yani doyum hazzının tersine, amaçları ve sonuçları ne olursa olsun etkinliğin özünde varolan haz) kavramına kesinlikle hiçbir itirazı yoktur. Aslında Freud haz kazanımının bu biçimini oldukça erken dönemde hesaba katmaya başlamıştır (1905a): "Ruhsal aygıtımızı vazgeçilmez doyumları güvence altına almak için kullanmadığımızda, onun kendi etkinliğinden haz elde etmek üzere çalışmasına izin vermiş oluruz." Ama işlevsellikten alınan haz kavramı bile çocukluğun tekrarlama görüngülerini açıklamaya yetmez.

Spitz'in üzerinde çalıştığı, çocukluktaki tekrarlama görüngülerini, ya zorlantılı tekrar ya da haz ilkesinin (veya ikisinin birden) ortaya çıkardığını daha önce belirtmiştik.³ Bununla birlikte, otomatizmler bu tekrarlamalardan ve Nunberg'in söz ettiklerinden açıkça farklıdır; çünkü altıncı yaşta gerilemezler, tersine egemen olmayı (örneğin öğrenmede) sürdürürler. Ayrıca benle daha bağdaşmış görünen bu otomatizmlerin yerine, Spitz'in tanımladığı tekrarlamalarda olduğu gibi "sıkıntı" geçmez. Gelişimin kronolojisi, otomatikleşmeye bu diğer tekrarlama biçimlerini yenme aracı olarak bakma girişimlerini boşa çıkarır. Freud'un zorlantılı tekrar kavramının, asıl anlamıyla, otomatizmlere uyarlanabilir olduğundan kuşkuluyum; ama belki de bunlar zorlantılı tekrarın "ehlileşmiş" biçimleridir. Benin sentez güçlerinin zorlantılı tekrarı bağımsızlığından ve itici gücünden yoksun bırakabileceğini söylerken Nunberg'in (1932) aklında da böyle bir şey olsa gerek. Aslında, zorlantılı tekrar düzenlemenin eski biçimidir; ben düzenlemesini hükümsüz bırakabilir, bazen ben düzenlemesinin hizmet ettiği eğilime hizmet edebilir, ancak belli koşullar altında ben bunu kendi amaçları için kullanabilir. Hermann (1922) zorlantılı tekra-

3. Bu düşünceler üzerine daha ayrıntılı görüşlerim Edward Bibring'in makalesinde alıntılanmıştır: "The Conception of the Repetition Compulsion", *Psa. Quart.*, 12: 486-519, 1943.

rın gelişerek “düzenli tekrar”a (“talimat”) dönüştüğünü varsayar. Her durumda, otomatizmleri zorlantılı tekrarlarla bağlantılandırma yolundaki bütün girişimlerin, zorlantılı tekrarın –çocukta olduğu kadar yetişkinde de– öğrenme aracılığıyla gerçeklik üzerinde hâkimiyet kurmaya varan işlevin temel itici gücü olduğu ve –özellikle insanda– merkezi bir rol üstlendiği anlamına geldiğini kavramalıyız.

Zorlantılı tekrarın öğrenme süreçlerinde (haz ilkesi ve gerçeklik ilkesinin yanında) bir payı olması uzak bir olasılık değildir; ancak bu doğruysa, gerçeklikle düzenlenen ben eğilimleri (krş. French 1937) zorlantılı tekrarın eğilimlerini seçici olarak kullanmak zorundadır. Bu nedenle, “zorlantılı tekrarın ben yönü” yerine, zorlantılı tekrarlar ruhsal aygıtın bene bağımlı etkinlikleri arasındaki kısmi bir etkileşimden söz etmeyi yeğliyorum. Ayrıca (bu düşünce biçimine göre) bunun ruhsal otomatizmlerin kökenlerinden yalnızca biri olduğu unutulmamalıdır. Freud zorlantılı tekrarı *içgüdüsel dürtülerin* bir özelliği olarak tanıttı (ayrıca krş. Jones 1936); zorlantılı tekrarı burada uzak bir alana uyarlıyor oluşumuz, doğal olarak birçok belirsizliği beraberinde getiriyor.

Ben Aygıtları Özerk Ben Gelişimi

BİR KEZ DAHA eylem sorununa dönüyoruz. Eylemde ben, hem bedensel hem de ruhsal aygıtlar kullanır. “Ruhsal aygıt” önbilinçteki otomatizmler için (hem yalnızca eylemle ilgili olanlar için de değil) özellikle uygun bir tanımdır; bununla birlikte, bütün aygıt kavramlarında olduğu gibi anlamı yapı ve şekillenmişlik de içerdiğinden, zaman zaman idin otomatik karakteri olarak adlandırılan şey için kullanılması pek de uygun olmaz. Bleuler (1920) “ertelenmiş tepki” sürecini açıklamak üzere “duruma özel aygıt” terimini ürettiğinde aklındaki tam da buna benzer bir şeydi; ancak burada kavramın bu özel kullanımının üzerinde duramayacağız. Schilder (1928) de aygıt kavramını sık sık kullanır ve “tam da organizmanın bir yapı olması gerçeğinin işlevi kolaylaştırdığını” öne sürer. Demek ki, eylemler daima bir yanda niyetler, istenç davranışları, güdülerle vb., öte yanda da (ruhsal ve fiziksel) aygıtlarla ilişkilidir. Bugüne dek araştırmacılar eylemin olanaklılığı, yönü, başarısı ve gelişiminde bu aygıtların rolüne pek az ilgi gösterdiler. Ne var ki, benin çatışmasız alanını hesaba katarsak ve genel bir eylem psikolojisi geliştirmek istiyorsak, bu aygıtların incelenmesi zorunlu hale gelir; çünkü aksi halde eyleme dair tüm söylediklerimiz bir bilinmeyen içerecektir; bu aygıtlar üzerine bilginin varlığı eylemlerin öngörülmesi için bir önkoşuldur. Burada yine bütün bu sorunların psikanaliz alanının dışında olduğu itirazı gelebilir. Ancak, Freud’un

başlattığı ben psikolojisini geliştirmeye ciddi niyetimiz varsa ve benin içgüdüsel dürtülerden türetilmeyecek olan bu işlevlerini araştırmak istiyorsak, bu itiraz hiç de haklı değildir. Bu işlevler – bazı açık çekincelerle birlikte– *özerk ben gelişimi* adını verdiğimiz alana aittir. (Burada bu alandaki bozuklukların nasıl patolojide bağımsız etmenler haline gelebileceğini incelemeyeceğim; Nunberg, Schilder ve E. Bibring bu yönde bir başlangıç yaptılar.) Bu bedensel ve ruhsal aygıtların benin bunları kullanan işlevlerini ve gelişimini etkilediği açıktır; bu aygıtların benin kökenlerinden birini oluşturduğuna inanıyoruz.¹ Schilder (1937) merkezi denge aygıtındaki bir bozukluğun nesne ilişkilerini etkileyebildiğini göstererek bunu çok açık biçimde ortaya koydu. Daha genel öneme ilişkin bir örnek, dil gelişiminin düşünme üzerindeki etkisidir. Bizim için, hem doğuştan gelen, hem de edinilmiş aygıtların işlev görmek için itici bir güce gereksinim duyduklarını ve eylem psikolojisinin de içgüdüsel dürtüler psikolojisi olmadan düşünülemeyeceğini söylemeye gerek bile yok.

Birey, gelişimin seyri sırasında benin hizmetine sokulan bütün aygıtları sonradan edinmez; algı, devingenlik, zekâ vb. verili bünyesel unsurlara dayanır. “*Benin kuruluşu*”nun bu bileşenleri en az dürtü kuruluşunun bileşenleri kadar ilgiye değer. Düzenleyici bir etmen olarak ben/ben aygıtları karşıtlığı, tabii ki, çevre tarafından belirlenen/bünyesel karşıtlığıyla denk tutulmamalıdır. Benin düzenleyici bir aygıt olarak da bünyesel kökenleri vardır. Psikanalizin seyri sırasında, benin kuruluşu (tıpkı dürtü kuruluşu gibi), deyim yerindeyse, olumsuz yanıyla, yani davranışın çevresel etkilerle açıklanmasını kısıtlayan bir unsur olarak ortaya çıkar. Ancak, son yirmi yılda, psikanalizin dışında, ruhsal özelliklerin kalıtımla geçtiğine ilişkin doğrudan kanıtlar bulma yolunda büyük ilerleme kaydedildi; özellikle ikizler üzerine yürütülen çalışmalar

1. Ayrıca bkz. “Comments on the Psychoanalytic Theory of the Ego”, *The Psychoanalytic Study of the Child*, 5: 74-96, New York: International Universities Press, 1950.

sayesinde,² artık elimizde daha önceki keyfi doğuştancı veya ampiristik görüşlerden bağımsız, sınanmış bilgiler bulunuyor.

Birçok ben işlevinin (elbette hepsi değil ve bazıları yalnızca kısmen olmak üzere) içgüdüsel dürtü örüntüleriyle biçimlendiğini biliyoruz. Bu, kesinlikle “vermek,” “almak,” vb. ve kısmen de içe atma ve yansıtma şeklindeki ben mekanizmaları için geçerlidir; ancak algı ve devingenlik için büyük olasılıkla geçerli değildir. Başka bir yerde belirttiğim gibi (1927), algısal süreçler bizim kullandığımız anlamda yansıtma (veya içe atma) olarak görülüp ge-çilemez. Bazı durumlarda hem içgüdüsel dürtü süreçlerinin, hem de ben mekanizmalarının, ben ve idin farklılaşmasından önce ortak bir kökenden türediğini varsaymak yerinde olur; bununla birlikte, yapılandırıldıktan sonra ikincil olarak birbirleriyle çok değişik bağlantılara girebilirler.

Doğuştan gelen her mekanizmayı içgüdüsel dürtü saymak, psikanalizde yaygın olarak kullanıldığı şekliyle içgüdüsel dürtü kavramına aykırı düşer ve her fizyolojik süreçle bir içgüdüsel dürtünün eşgüdümlü hale getirildiği daha geniş bir kavramı (Eros-Thanatos) gerektirir. Ne var ki, bu tür bir kavram bu aygıtların özel konumunu açıklamaktan çok bunları atlayıp geçer. Katı anlamda, ben ve idin farklılaşmasından önce ben diye bir şey yoktur, ama id de yoktur; çünkü ikisi de farklılaşmanın ürünüdür.³ Bu farklılaşmadan sonra kuşkuya yer bırakmayacak şekilde benin hizmetinde olan aygıtları, doğuştan gelen ben aygıtları olarak kabul edebiliriz. Doğuştan gelen ben aygıtları bulunduğunu varsaydığımız anda amaçlılık görüşümüzün de değiştiğini (zaten daima dalgalanıyordu) bir kez daha vurgulamak istiyorum; uyum her kuşak tarafından yalnızca kısmen yeniden edinilir ve kesinlikle tümüyle içgüdüsel dürtülerden koparılmış değildir.⁴

2. Krş. “Psychiatrische Zwillingprobleme”, *Jahrbuch für Psychiatrie und Neurologie*, 50, 51, 1934.

3. Bu düşünce “Comments on the Formation of Psychic Structure”da (Ernst Kris & Rudolph M. Loewenstein) daha da geliştirilmiştir. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 2: 11-38, New York: International Universities Press, 1946.

Daha önce de vurguladığım gibi, yenidoğan bebeğin kullanabileceği pek az işlev bulunduğu gerçeği, bu görüşlere karşı bir sav olarak öne sürülecektir. Yanıt olarak, *olgunlaşma süreçlerinin* doğumla tamamlanmamış olduğuna ve annenin bedeninin dışında da olgunlaşma anlamında büyümenin devam ettiğine işaret etmeliyim. Bu olgunlaşma, birçok alanda bununla ilgili pek az şey bilsek de, deneyim, bellek, alıştırma, otomatikleştirme, özdeşleşme ve diğer mekanizmalarla öğrenmeye ek olarak bağımsız bir etmen olarak görülmelidir. Olgunlaşma ve öğrenme süreçleri, Gesell ve Thompson'un (1929) ortaya attığı "eş ikiz kontrol yöntemi" yoluyla deneysel olarak ayırt edilebilir; tek yumurta ikizlerinden birine bir iş yaptırılırken diğerine (kontrol unsuru) yaptırılmaz; daha sonra kontrol unsuru olan çocuk aynı öğrenme sürecine tabi tutulur ve öğrenmedeki tasarrufa bakarak olgunlaşmanın etkisi çıkarılır. Üç türde gelişimsel süreci birbirinden ayırt etmek yararlı olabilir: dış dünyadan herhangi temel ve özgül bir etki almadan gerçekleşenler; tipik deneyimlerle eşgüdümlü olanlar (yani, daha önce ele alındığı gibi, beklenebilir ortalama çevresel durumlarla tetiklenenler); ve son olarak tipik olmayan deneyimlere bağımlı olanlar. Olgunlaşmanın seyri de kısmen bünyesel bir özelliktir. Bu, organik olgunlaşma açısından iyice yerleşmiş bir olgudur. Sözelimi, paleoensefalonla neoensefalon arasındaki kanallar doğum sırasında henüz işlev görmez (henüz miyelinleşmemiştir), devinimsel kanalların olgunlaşması da henüz tamamlanmamıştır; dışkılama kontrolü önce olgunlaşmayı gerektirir vb. Ayrıca, libido örgütlenmesi aşamalarının birbirini izlemesinde olgunlaşma süreçlerinin etkisini hep fark etmişizdir. Deneyimlerin etkilerindeki çeşitlilik bile, bir dereceye kadar, yaşandıkları sıradaki örgütlenme düzeyine, yani olgunlaşma süreçlerine bağlıdır. Daha önce, verili bünyesel özelliklerin ortaya dökülüşü açısından psikanalizin

4. Krş. "The Mutual Influences in the Development of Ego and Id", *The Psychoanalytic Study of the Child*, 7: 9-30, New York: International Universities Press, 1946.

çözüme yönelik olasılıklarını ve değerini tartışırken, bu terimi kullanmamış olmakla birlikte, olgunlaşma süreçlerinden bahsetmiştik. Fizyolojik olanla ruhsal olan arasında bizim algıladığımız şekliyle varolan yakın ilişki ele alındığında, ruhsal olgunlaşma süreçlerini de çıkarsamak yerinde olur; bununla birlikte burada çıkarımın sonuçları üzerinden düşünmek fizyolojik alandaki kadar kolay değildir. Çoğu durumda kuşkusuz ben işlevleri fizyolojik olgunlaşma süreçlerine doğrudan bağlıdır. Ne var ki bu çizgide düşünmek bizi psikofiziksel soruna getirecektir; burada bundan kaçınmayı yeğliyorum.

Olgunlaşma süreçlerinin tümüyle çevresel etkilere kapalı olmadığını biliyoruz. Yine de, her ikisi de, doğumdan hem önce hem de sonra doğuştan gelen aygıtları art arda devreye sokan ve gelişimsel süreçlerin ritmini en azından kabaca belirleyen bağımsız etmenlerdir. Demek ki uyumdaki her iyileşme deneyimden kaynaklanmaz. Ancak insanın yavaş olgunlaşmasının anne-baba bakımının daha uzun oluşuyla ilişkili olduğunu burada belirtmeliyiz; bu bağlamda size Bolk'un gecikme ilkesini anımsatmak istiyorum. Çeşitli işlevlerin olgunlaşma hızlarındaki tipik farklılıklar insanda tipik çatışmalara yol açar; sözgelimi olgunlaşmamış bebin dürtülere tipik olarak doyum sağlayamaması içgüdüsel dürtülerin tehlike olarak yaşıntılanmasının nedenlerinden biridir (diğer nedenler için aşağıya bakın). Burada olgunlaşmanın antitezi öğrenmedir (bkz. Koffka 1924), insan için bunun son derece önemli olduğunu zaten defalarca vurgulamıştık. Aygıtların uyum sağlamış işlev için potansiyel taşımaları yetmez; özgül performansları da öğrenilmeli, yani uyarlanmalıdır. Koşullu reflekslerin bu süreçteki rolü konusunda hâlâ emin değiliz, ancak bütün zekâ işlevlerinin bunlardan türetilbilmesi olanaklı değildir. (Psikanalizle koşullu refleksler arasındaki ilişki için bkz. Schilder [1935] ve Kubie [1934].) Öğrenme *yetisi* de kısmen bünyesel yatkınlıklar tarafından belirleniyor gibi durmaktadır; bunlar öğrenmeyle değişmeye tabi olmayan yatkınlıkların tersine esnek olarak tanımlanmıştır.

Şimdi özelde kalıtımla gelen ben aygıtlarına ve genelde kalıtımla gelen ben özelliklerine dönelim. Freud (1905b) oldukça erken bir dönemde cinselliğin yalnızca eğitimle değil, aynı zamanla doğuştan gelen belli aygıtlarla da ketlendiğini öne sürmüştü: “Ama gerçekte bu gelişme [cinsel ketlenmelerin gelişmesi] organik olarak belirlenir, kalıtımla sabitlenir ve zaman zaman eğitimden hiç yardım almaksızın da ortaya çıkabilir” (s. 177-78). Doğuştan gelen ben özelliklerinin biraz daha ayrıntılı bir değerlendirmesini ancak kısa süre önce ortaya atan Freud, olası savunma mekanizmaları arasında yapılan bireysel seçimin bünyesel bir etmen tarafından belirlendiğini varsayıyor: “Benin daha sonra izleyeceği gelişim çizgisinin, eğilimlerinin ve tepkilerinin o varolmadan önce bile belirlenmiş olduğunu inandırıcı bulmak, kalıtıma gizemli bir biçimde aşırı değer vermek değildir” (1937: 343-44).

Yakın tarihli araştırmalar zekânın (devinimsel boşalımı geciktirmedeki ve genel bir ketleyici işlev görmedeki rolünü biliyoruz) bile derecesi ve yönünün en azından kısmen kalıtımla gelen bazı yatkınlıklar tarafından belirlendiğini oldukça kesin biçimde gösterdi. Burada sözü edilen bütün aygıtlar bireysel gelişme sırasında benin hizmetine girer. Bulduğumuz bu noktadan, Anna Freud’un (1936) ortaya attığı, benin içgüdüsel dürtüye yönelik birincil düşmanlığı sorununa yeni bir açıdan bakabiliriz. Ben aygıtlarının birçoğu ketleyici olduğundan ve benin kazanımları yalnızca devingen ben eğilimleri değil, aynı zamanda ben aygıtlarıyla da belirlendiğinden “benin içgüdüsel dürtülerin taleplerine güvensizliği” birincil bir etmenin ifadesi olacaktır. (Diğer bir etmen daha önce sözünü ettiğimiz, bireyin sağ kalmasıyla türün sağ kalması arasındaki kısmi zıtlıktır [çiftleşme sırasında hayvanların savunmasızlığı]. Yukarıda ele alınan ben psikolojisine ait etmenin bu türoluşsal değerlendirmeden daha ağırlıklı olduğu açık görünüyor.)

Kısa bir süre önce duyduğumuza göre, Freud savunma mekanizmalarının bireysel seçiminin kısmen bünyesel olarak belirlendiğini düşünüyormuş. Savunma süreçlerinin benin çatışmasız alanına ait aygıtların olgunlaşması ve kullanılmasından etkilenip et-

kilenmediklerini de sorabiliriz. Daha önce, Anna Freud'u izleyerek normal gelişimde savunmayla uyum arasındaki ilişkinin izini sürdüğümüzde bu meseleyle karşılaşmıştık. Bu aygıtların gelişimsel ritimlerinin, savunma yöntemlerinin hangi sırayla ortaya çıkacaklarını belirleyen etmenlerden biri olması olasıdır. (Bu ben işlevlerinin kökeni, savunma süreçleriyle girdikleri özgül ilişkilerden farklı bir konudur.) Yadsıma, kaçınma, karşıt tepki oluşturma, yalıtma ve tersine çevirme mekanizmaları büyük olasılıkla bu tür belirleyicilerle ilgilidir; ancak kendine karşı dönme, karşıtına dönüşme vb. gibi diğer gruba giren savunmalarda bu daha az olasıdır. Bu görüş, Freud'un, bastırmanın ruhsal aygıtın ben ve ide farklılaşmasını gerektiren bir savunma olduğu görüşüyle tutarlıdır.

Artık psikanalitik ben psikolojisinin bu sorunları neden ciddi bir biçimde ele alması gerektiği açıklık kazanmış durumda. İlk değerlendirmelerimiz, özerk ben gelişiminin bütün gerçeklik ilişkilerinin önkoşullarından biri olduğunu gösterdi ve daha sonraki incelememiz bunun diğer birçok işlev için de önkoşul olmasının olası olduğunu ortaya koydu. İleri sürdüğümüz savlar ben aygıtlarının ayrıntılı biçimde tartışılmasını gerektirdi. Bu bağlamda, zekâ, istenç ve eylemin altında yatan ben aygıtlarının doğası ve olgunluk aşaması hesaba katılmaksızın ben gücü ve ben zayıflığı kavramlarının doyurucu bir tanımının yapılamayacağını bir kez daha vurgulamak istiyorum.

Burada ben ve aygıtlarıyla içgüdüsel dürtüler arasında kurduğumuz karşıtlık, halen psikanalizde ben ve içgüdüsel dürtünün karşıtlık içinde ele alınmasıyla uyumludur (ve belli açılardan bunu destekler). Burada ne içgüdüsel dürtülerle aygıtlar arasındaki çeşitli ve ilginç ilişkileri ne de genel olarak benin ve ben aygıtlarının yatırım koşulları arasındaki ilişkileri ele almam mümkün. (Kardiner'in [1932] ilginç çalışması bu sorunların anlaşılması yolunda bazı ipuçları sunar.) Ben aygıtlarının vurgulanması, şimdiye dek üvey evlat muamelesi yaptığımız "kendini koruyucu dürtüler"e ilişkin görüşümüzün daha net biçimde ortaya konmasını sağlayabilir.

Ben aygıtları psikolojisi bana çatışma ve uyumun (ve başarının) iç içe geçmesine iyi bir örnek gibi geliyor ve bu da bizi başlangıç noktamıza geri getiriyor. Bu uzun –ama yine de eksik– fikir yürütmelerin birçoğu dar anlamda psikanalitik değildir ve bazıları bizi psikanalizin çekirdeğinden bir hayli uzaklara atmış gibi görünmektedir. Tartışmamızın büyük bölümü, ayrıntılı ampirik araştırmalarla doldurulması ve somutlaştırılması gereken bir program niteliğindeydi. Belli ilişkileri vurgularken eşit derecede veya daha önemli diğer bazılarını –özellikle de normalde bizi daha çok ilgilendirenleri– göz ardı ettiğim için beni tek yanlı bulduysanız size katılıyorum; zaten amacım da buydu. Özerk ben gelişimi, ben işlevlerinin yapısı ve hiyerarşisi, örgütlenme, merkezi düzenleme, işlevin kendini askıya alması vb. sorunların ve bunların uyum ve ruh sağlığı kavramlarıyla ilişkilerinin ilgimizi hak ettiği noktasında bana katılırsanız sevineceğim.

—

Kaynakça

- Alexander, F. (1921) "Metapsychologische Betrachtungen", *Int. Z. Psa.*, 7: 270-85.
- (1924) "A Metapsychological Description of the Process of Cure", *Int. J. Psa.*, 6: 13-34, 1925.
- (1933) "The Relation of Structural and Instinctual Conflicts", *Psa. Quart.*, 2: 181-207.
- Balint, M. (1937) "Frühe Entwicklungsstadien des Ichs. Primäre Objektliebe", *Imago*, 23: 270-88.
- Bally, G. (1933) "Die frühkindliche Motorik im Vergleich mit der Motorik der Tiere", *Imago*, 19: 339-66.
- Bernfeld, S. (1930) *Trieb und Tradition im Jugendalter; kulturpsychologische Studien an Tagebüchern*, Leipzig: Barth, 1931.
- (1931) "Zur Sublimierungstheorie", *Imago*, 17: 399-403.
- (1937) "Zur Revision der Bioanalyse", *Imago*, 23: 197-236.
- Bibring, E. (1936) "The Development and Problems of the Theory of the Instincts", *Int. J. Psa.*, 22: 102-31, 1941.
- Bleuler, E. (1920) "Schizophrenie und psychologische Auffassung. Zugleich ein Beispiel, wie wir in psychologischen Dingen aneinander vorbeireden", *Allg. Z. Psychiat.*, 76: 135-62.
- Bolk, L. (1926) *Das Problem der Menschwerdung*, Jena: Fischer.
- Bornstein-Windholz, S. (1937) "Missverständnisse in der psychoanalytischen Pädagogik", *Z. psa. Päd.*, 11: 81-90.
- Brierley, M. (1936) "Specific Determinants in Feminine Development", *Int. J. Psa.*, 17: 163-80.
- Bühler, C. (1928) *Kindheit und Jugend*, Leipzig: Hirzel.
- Bühler, K. (1929) *Die Krise der Psychologie*, Jena: Fischer.
- (1930) *The Mental Development of the Child*, New York: Harcourt.
- Claparède, E. (1924) Preface to J. Piaget, *The Language and Thought of the Child*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1948, s. ix-xvii.
- Delacroix, H. (1936) "La Croyance. La Psychologie de la Raison", *Nouveau Traité de Psychologie*, cilt 5, 3. Bölüm, Paris: Alcan.
- Deutsch, H. (1927) "Über Zufriedenheit, Glück und Ekstase", *Int. Z. Psa.*, 13: 410-9.

- Dewey, J. (1922) *Human Nature and Conduct; an Introduction to Social Psychology*, New York: Holt.
- Driesch, H. (1908) *The Science and Philosophy of the Organism*, New York: Macmillan.
- Ehrenberg, R. (1923) *Theoretische Biologie*, Berlin: Springer.
- Fenichel, O. (1928) "Organ Libidinization Accompanying the Defense Against Drives", *The Collected Papers of Otto Fenichel*, 1: 128-46, New York: Norton, 1953.
- (1937a) "The Concept of Trauma in Contemporary Psychoanalytical Theory", *The Collected Papers of Otto Fenichel*, 2: 49-69, New York: Norton, 1954.
- (1937b) "Early Stages of Ego Development", *The Collected Papers of Otto Fenichel*, 2: 25-48, New York: Norton, 1954.
- Ferenczi, S. (1924) *Thalassa: A Theory of Genitality*, New York: Psychoanalytic Quarterly, Inc., 1938.
- (1926) "The Problem of the Acceptance of Unpleasant Ideas: Advances in Knowledge of Sense of Reality", *Further Contributions to the Theory and Technique of Psycho-Analysis*, Londra: Hogarth Press, 1926, s. 366-83.
- French, T. M. (1937) "Reality and the Unconscious", *Psa. Quart.*, 6: 23-61.
- Freud, A. (1936) *Ben ve Savunma Mekanizmaları*, çev. Yeşim Erim, İstanbul: Metis, 2004.
- (1937) "A Review of Psychoanalytic Pedagogy", İkinci Dört Ülke Konferansında okunan makale, Budapeşte, 15-17 Mayıs 1937.
- Freud, S. (1905a) "Wit and Its Relation to the Unconscious", *The Basic Writings*, New York: Modern Library, 1938, s. 631-803.
- (1905b) "Three Essays on the Theory of Sexuality", *Standard Edition*, 7: 125-243, Londra: Hogarth Press, 1953.
- (1911) "Formulations Regarding the Two Principles in Mental Functioning", *Collected Papers*, 4: 13-21, Londra: Hogarth Press, 1925.
- (1915a) "Instincts and Their Vicissitudes", *Collected Papers*, 4: 60-83, Londra: Hogarth Press, 1925.
- (1915b) "The Unconscious", *Collected Papers*, 4: 98-136, Londra: Hogarth Press, 1925.
- (1917) *A General Introduction to Psycho-Analysis*, New York: Perma Giants, 1949.
- (1920) "Haz İlkesinin Ötesinde", *Haz İlkesinin Ötesinde - Ben ve İd içinde*, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul: Metis, 2001.
- (1921) *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Londra: Hogarth Press, 1948.
- (1924a) "Neurosis and Psychosis", *Collected Papers*, 2: 250-54, Londra: Hogarth Press, 1924.
- (1924b) "The Passing of the Oedipus Complex", *Collected Papers*, 2: 269-76, Londra: Hogarth Press, 1924.

- (1925) "Negation", *Collected Papers*, 5: 181-5, Londra: Hogarth Press, 1950.
- (1926a) "An Romain Rolland", *Gesammelte Werke*, 14: 553, Londra: Imago, 1948.
- (1926b) *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, Londra: Hogarth Press, 1936.
- (1927) *The Future of an Illusion*, New York: Liveright, 1949.
- (1930) *Uygarlığın Huzursuzluğu*, çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis, 1999.
- (1931) "Libidinal Types", *Collected Papers*, 5: 247-51, Londra: Hogarth Press, 1950.
- (1932) *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*, New York: Norton, 1933.
- (1937) "Analysis Terminable and Interminable", *Collected Papers*, 5: 316-57, Londra: Hogarth Press, 1950.
- Gesell, A. ve Thompson, H. (1929) "Learning and Growth in Identical Infant Twins: An Experimental Study by the Method of Co-twin Control", *Genet. Psychol. Monogr.*, 6 (No. 1).
- Goldstein, K. (1939) *The Organism*, New York: American Book Co.
- Groos, K. (1903) *Seelenleben des Kindes*, Berlin: Reuther & Reichard.
- Hartmann, H. (1927) *Die Grundlagen der Psychoanalyse*, Leipzig: Thieme.
- (1928) "Psychoanalyse und Wertproblem", *Imago*, 14: 421-40.
- (1933) "Psychoanalyse und Weltanschauung", *Psa. Bew.*, 5: 416-29.
- (1939) "Psychoanalysis and the Concept of Health", *Int. J. Psa.*, 20: 308-21.
- Hendrick, I. (1936) "Ego Development and Certain Character Problems", *Psa. Quart.*, 5: 320-46.
- Hermann, I. (1920) "Intelligenz und tiefer Gedanke", *Int. Z. Psa.*, 6: 193-201.
- (1922) "Randbemerkung zum Wiederholungszwang", *Int. Z. Psa.*, 8: 1-13.
- (1923) "Organlibido und Begabung", *Int. Z. Psa.*, 9: 297-310.
- (1933) "Zum Triebleben der Primaten. Bemerkungen zu S. Zuckerman: Social Life of Monkeys and Apes", *Imago*, 19: 113-25.
- Jaensch, E. (1923) *Eidetic Imagery*, New York: Harcourt, Brace, 1930.
- Janet, P. (1930) *L'Automatisme psychologique*, Paris: Alcan.
- Jones, E. (1936) "Psychoanalysis and the Instincts", *Papers on Psycho-Analysis*, Baltimore: Williams & Wilkins, 5. basım, 1948, s. 153-69.
- Jung, C. G. (1920) *Psychological Types*, New York: Harcourt, Brace, 1923.
- Kardiner, A. (1932) "The Bio-Analysis of the Epileptic Reaction", *Psa. Quart.*, 1: 375-483.
- Klages, L. (1929) *Der Geist als Widersacher der Seele*, Leipzig: Barth.
- Koffka, K. (1924) *The Growth of the Mind*, New York: Harcourt, Brace.
- Kretschmer, E. (1921) *Physique and Character*, Londra: Kegan Paul, 1925.
- (1922) *Medizinische Psychologie*, Leipzig: Thieme.
- Kris, E. (1934), "The Psychology of Caricature", *Psychoanalytic Explorations in Art*, New York: International Universities Press, 1952, s. 173-88.

- (1939) "On Inspiration", *Psychoanalytic Explorations in Art*, New York: International Universities Press, 1952, s. 291-302.
- Kubie, L. S. (1934) "Relation of the Conditioned Reflex to Psychoanalytic Technique", *Arch. Neurol. Psychiat.*, 32: 430-35.
- Laforegue, R. (1937) *The Relativity of Reality; Reflections on the Limitations of Thought and the Genesis of the Need of Causality*, New York: Nervous and Mental Disease Monographs, No. 66, 1940.
- Landauer, K. (1927) "Automatismen, Zwangsneurose und Paranoia", *Int. Z. Psa.*, 13: 10-19.
- Leuba, J. (1937) R. A. Spitz, "Familienneurose und neurotische Familie", Bericht über den IX. Kongress der Psychoanalytiker französischer Sprache 1936 içinde, Nyon, *Int. Z. Psa.*, 23: 548-60.
- Löwy, M. (1928) "Versuch einer motorischen Psychologie mit Ausblicken auf die Charakterologie", *Jahrb. für Charakterologie*, 5: 335-74.
- McDougall, W. (1933) *The Energies of Men; A Study of the Fundamentals of Dynamic Psychology*, New York: Scribner.
- Mannheim, K. (1935) *Man and Society in an Age of Reconstruction*, New York: Harcourt, Brace, 1940.
- Musil, R. (1930, 1932) *A Man Without Qualities*, cilt 1 ve 2, Londra: Secker and Warburg, 1953, 1954; Türkçesi: *Niteliksiz Adam*, cilt I, çev. Ahmet Cemal, İstanbul: YKY, 1999.
- Nunberg, H. (1930) "The Synthetic Function of the Ego", *Practice and Theory of Psychoanalysis*, New York: International Universities Press, 1955, s. 120-36.
- (1932) *Principles of Psychoanalysis*, New York: International Universities Press, 1955.
- (1937) "Theory of the Therapeutic Results of Psychoanalysis", *Practice and Theory of Psychoanalysis*, New York: International Universities Press, 1955, s. 165-73.
- Parr, A. E. (1926) *Adaptogenese und Phylogenese*, Berlin: Springer.
- Rado, S. (1925) "The Psychic Effects of Intoxicants: An Attempt to Evolve a Psycho-analytical Theory of Morbid Cravings", *Int. J. Psa.*, 7: 396-413, 1926.
- (1931) "Ego Analysis and the Primacy of the Reality Principle", Viyana Psikanaliz Cemiyeti'ndeki özel toplantıda yapılan konuşma. Mart 1931.
- Reich, W. (1933) *Charakteranalyse*, Vienna: Selbstverlag des Verfassers.
- Scheler, M. F. (1927) *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, Bern: Francke, 1954.
- Schilder, P. (1924) *Medical Psychology*, çev. David Rapaport, New York: International Universities Press, 1953.
- (1928) *Gedanken zur Naturphilosophie*, Viyana: Springer.
- (1933) "Psychoanalyse und Biologie", *Imago*, 19: 168-97.
- (1935) "Psychoanalyse und bedingte Reflexe", *Imago*, 21: 50-66.

- (1937) “Zur Psychoanalyse der Benzhedrinwirkung”, *Int. Z. Psa.*, 23: 536-39.
- Schmideberg, M. (1937) “On Motoring and Walking”, *Int. J. Psa.*, 18: 42-53.
- Sharpe, E. F. (1935) “Similar and Divergent Unconscious Determinants Underlying the Sublimations of Pure Art and Pure Science”, *Collected Papers on Psycho-Analysis*, Londra: Hogarth Press, 1950, s. 137-54.
- Simmel, G. (1922) *Zur Philosophie der Kunst*, Potsdam: Kiepenheuer.
- Spitz, R. A. (1936) “The Differentiation and Integration of Psychic Processes”, Viyana Psikanaliz Cemiyeti’nde yapılan konuşma. 20 Mayıs 1936.
- (1937) “Wiederholung, Rhythmus und Langeweile”, *Imago*, 23: 171-96.
- Stärcke, A. (1935) “Die Rolle der analen und oralen Quantitäten im Verfolgungswahn und in analogen Systemgedanken”, *Int. Z. Psa.*, 21: 5-22.
- Stern, W. (1914) *Psychology of Early Childhood up to the Sixth Year of Age*, New York: Holt, 1930, 6. basım.
- Tausk, V. (1913) “Compensation as a Means of Discounting the Motive of Repression”, *Int. J. Psa.*, 5: 130-40, 1924.
- Uexküll, J. von (1920) *Theoretical Biology*, New York: Harcourt, Brace, 1926.
- Varendonck, J. (1921) *The Psychology of Daydreams*, New York: Macmillan.
- Waelder, R. (1932) “The Psychoanalytic Theory of Play”, *Psa. Quart.*, 2: 208-24.
- (1934a) “Ätiologie und Verlauf der Massenpsychosen. Mit einem soziologischen Anhang: Über die geschichtliche Situation der Gegenwart”, *Imago*, 21: 67-91, 1935.
- (1934b) “The Problem of Freedom in Psycho-analysis and the Problem of Reality-testing”, *Int. J. Psa.*, 17: 89-108, 1936.
- (1936a) “Die Bedeutung des Werkes Sigm. Freuds für die Social- und Rechtswissenschaften”, *Rev. Int. Théorie du droit*, 19: 83-99.
- (1936b) “The Principle of Multiple Function: Observations on Over-determination”, *Psa. Quart.*, 5: 45-62.
- Weber, M. (1921) *The Theory of Social and Economic Organization*, New York: Oxford University Press., 1947.
- Weiss, E. (1937) “Psychic Defence and the Technique of Its Analysis”, *Int. J. Psa.*, 23: 69-80, 1942.
- Werner, H. (1929) *Comparative Psychology of Mental Development*, New York: International Universities Press, 1957, 3. basım.

Psikanalitik kuram esas olarak ruh içi çatışma modelini temel alır ve nevrotik durumu insan psikolojisini anlamının anahtarı olarak koyar. Oysa Heinz Hartmann, Anna Freud, Ernest Kris, D. Rapaport ve Erik Erikson tarafından geliştirilen “ben psikolojisi” insan ruhunda nevrotik durum örneğinden kalkarak anlaşılamayacak yönleri, ruh içi çatışmadan arınmış “ben işlevleri” ve “uyum” üzerinden açıklamaya çalışır. Uyum kavramını kültürel olanla sınırlamayan Hartmann, bu yapıtında psikanalitik bilgiyi biyoloji, psikoloji, sosyoloji ve felsefe bilgisiyle birleştiriyor ve gerek “normal” gerekse “anormal” diye adlandırılan insan davranışlarını açıklamaya yarayacak kuramsal bir çerçeve geliştirmeyi amaçlıyor. Günümüzdeki psikanalitik ben psikolojisinde kullanılan çatışmasız ben alanı, çatışmasız ben gelişmesi, birincil ve ikincil özerklik gibi bazı temel kavramların doğuşuna tanıklık edişiyile bu kitap modern psikanaliz kuramında bir dönüm noktası sayılmaktadır.

Ötekini Dinlemek uzmanlaşmış bir dizi. Ama dizide yer alacak bütün kitaplar doğrudan insana dair. Hayatlarımıza, kendi kişisel deneyim alanımıza, ana babalarımıza, onlarla ilişkilerimize, zor büyüme yıllarımıza dair bir bilgi... Kendimiz ve diğer insanlarla ilgili sezgilerimizi geliştirmemize yardımcı olacak, yeni kavrayış imkânları verecek ve kuşkusuz öğrenirken herkesin kendi deneyimleriyle sınavacağı türden bir bilgi... Psikiyatri ve psikanaliz alanında 20. yüzyıl boyunca yazılmış temel yapıtları bir kütüphane oluşturacak kapsamda bir araya getirirken bunu amaçladık.

16

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK

METİS YAYINLARI

İPEK SOKAK NO:5

34433 BEYOĞLU

İSTANBUL

ISBN-13: 978-975-342-458-5

www.metiskitap.com